

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİR KAMU DİPLOMASİSİ KURUMU OLARAK TÜRK İŞBİRLİĞİ
VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ensar KIVRAK

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut DURSUN

ARALIK – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

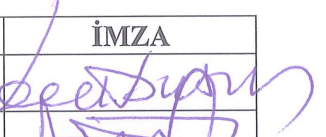
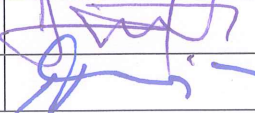
BİR KAMU DİPLOMASİ KURUMU OLARAK TÜRK İŞBİRLİĞİ
VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ensar KIVRAK

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

“Bu tez 25.12/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Davut Dursun	- Başarılı -	
Doc. Dr. Köksal Altın	- Başarılı -	
Doç. Dr. Hasan KORKUT	- BAŞARILI -	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Ensar Kıvrak
Öğrenci Numarası	:	Y156003017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı	:	Siyaset ve Sosyal Bilimler
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
Benzerlik Oranı	:	%10

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

25/12/2018
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Davut Dursun

Tarih: 25/12/2018

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	vi
HARİTA LİSTESİ	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	x

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
----------------------------------	---

1.1. Kamu Diplomasisi.....	7
1.1.1. Kamu Diplomasisinin Tanımı.....	8
1.1.2. Kamu Diplomasisi Kavramının Gelişimi.....	10
1.1.3. Kamu Diplomasisinde Temel Yaklaşımlar	11
1.1.4. Başlıca Kamu Diplomasisi Türleri.....	12
1.1.4.1. Mübadele Diplomasisi	12
1.1.4.2. Kültürel Diplomasi	13
1.1.4.3. Kurumsal Diplomasi	14
1.1.4.4. Dış Yardımlar	14
1.2. Yumuşak Güç.....	14
1.2.1. Güç ve Yumuşak Güç Kavramı	14
1.2.2. Yumuşak Gücün Araçları.....	17
1.3. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İlişkisi	18
1.4. Dış Yardımlar.....	20
1.4.1. Dış Yardımın Tanımı	20
1.4.2. Dış Yardımın Tarihçesi.....	21
1.4.3. Dış Yardımların Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İle İlişkisi.....	22

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ VE KAMU DİPLOMASİSİ	25
--	----

2.1. Soğuk Savaş Sonrasında Dış Politikada Yumuşak Güç.....	26
2.1.1. Turgut Özal Döneminde Dış Politikada Yumuşak Güç (1987 – 1993)	26

2.1.2. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Dış Politikada Yumuşak Güç (1993 – 2002)	28
2.1.3. 2000’li Yıllarda Dış Politikada Yumuşak Güç	30
2.2. Türkiye’de Kamu Diplomasisinin Gelişimi ve Resmî Kamu Diplomasisi Kurumları	33
2.2.1. Dışişleri Bakanlığı’nda Kamu Diplomasisi Birimleri.....	35
2.2.1.1. Enformasyon Genel Müdürlüğü	35
2.2.1.2. Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü	35
2.2.2. Yunus Emre Enstitüsü (YEE)	36
2.2.3. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)	38
2.2.4. Uluslararası Yayın Yapan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kanalları	38
2.2.5. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	39

BÖLÜM 3: TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI VE TÜRK KAMU DİPLOMASİSİNDEKİ ROLÜ 40

3.1. TİKA’nın Kuruluş Süreci ve Kurumsal Dönüşümü	40
3.1.1. TİKA’nın Kuruluşu.....	42
3.1.2. TİKA’nın Kurumsal Dönüşümü	43
3.2. TİKA’nın İdari Yapısı.....	45
3.2.1. TİKA Başkanı ve Başkan Yardımcıları	47
3.2.2. Daire Başkanlıkları	47
3.2.3. Danışma Hizmet Birimleri	50
3.3. TİKA’nın Faaliyetleri.....	50
3.3.1. Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi	53
3.3.2. Ekonomik Alt Yapıların Geliştirilmesi	55
3.3.3. Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi.....	56
3.3.4. Çoklu ve Çakışan Sektörlerin Geliştirilmesi.....	57
3.3.5. Kültürel İşbirliği, İletişimin Geliştirilmesi ve Barışa Katkı.....	58
3.3.6. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	58
3.4. TİKA’nın Türk Kamu Diplomasisindeki Rolü	59
3.4.1. Orta Asya ve Kafkasya’da TİKA.....	63
3.4.1.1. Bölgede Örnek Ülke: Azerbaycan’da TİKA	66
3.4.2. Doğu Avrupa ve Balkanlar’da TİKA.....	74

3.4.2.1. Bölgede Örnek Ülke: Sırbistan’da TİKA	76
3.4.3. Ortadoğu ve Afrika’da TİKA.....	83
3.4.3.1. Bölgede Örnek Ülke: Somali’de TİKA	85
3.4.4. Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika’da TİKA	95
3.4.4.1. Bölgede Örnek Ülke: Bangladeş’te TİKA.....	97
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	103
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
AMISOM	: African Union Mission In Somalia
ASAN	: Azerbaycan Vatandaşlara Hizmet ve Sosyal Yenilikler Devlet Ajansı
BBC	: British Broadcasting Corporation
BM	: Birleşmiş Milletler
DAC	: Development Assistance Committee
DANIDA	: Danish International Development Agency
DGDC	: Directorate-General Development Cooperation
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKETİB	: Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsanî Yardım Vakfı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
JICA	: Japan International Cooperation Agency
KDK	: Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
OECD	: The Organisation for Economic Cooperation and Development
PKO	: Program Koordinasyon Ofisi
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
THY	: Türk Hava Yolları
TİA	: Türk İşbirliği Ajansı Grup Başkanlığı
TCCA	: Turkish Cooperation and Coordination Agency
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TÖMER	: Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UNDP	: The United Nations Development Programme

USAID : The United States Agency for International Development
YEE : Yunus Emre Enstitüsü
YÖK : Yükseköğretim Kurumu
YTB : Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Joseph S. Nye’ın Güç Tipolojisi	17
Tablo 2 : TİKA Teşkilat Yapısı	46
Tablo 3 : TİKA Başkanları ve Görev Süreleri	47
Tablo 4 : TİKA Başkan Yardımcılarına Bağlı Daire Başkanlıkları ve Alt Birimleri	49
Tablo 5 : 2005, 2006 ve 2011 Yıllarına Ait TİKA Yardımlarının Bölgesel Dağılımı	52
Tablo 6 : Yıllara Göre Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesine Yönelik Yardımların Toplam Yardımlar İçindeki Payı (yüzde)	53
Tablo 7 : Yıllara Göre Faaliyette Bulunulan Bölgelerin TİKA Harcamalarından Aldığı Pay (yüzde)	62
Tablo 8 : Yıllara Göre Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinin TİKA Bütçesinden Aldığı Pay (yüzde)	65
Tablo 9 : 1994 – 2014 Yılları Arasında Azerbaycan’a Yapılan Yardımların Yıllık TİKA Bütçesi İçindeki Payı (yüzde)	68
Tablo 10 : 1997 – 1998 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye’deki Üniversitelerde Kayıtlı Azerbaycanlı Öğrenci Sayısı	71
Tablo 11 : Yıllara Göre Türkiye’ye Gelen Azerbaycanlı Turist Sayısı (bin kişi)	72
Tablo 12 : 1996 – 2017 Yılları Arasında Türkiye’nin Azerbaycan’a İhracatı ve Azerbaycan’dan İthalatı (milyon dolar)	73
Tablo 13 : Yıllara Göre Balkanlar ve Doğu Avrupa Bölgesinin TİKA Bütçesinden Aldığı Pay (yüzde)	75
Tablo 14 : Yıllara Göre Sırbistan’a Yapılan Yardımların Yıllık TİKA Bütçesi İçindeki Payı (yüzde)	79
Tablo 15 : 2001 – 2017 Arasında Türkiye’nin Sırbistan’a İhracatı ve Sırbistan’dan İthalatı (milyon dolar)	81
Tablo 16 : 2002 – 2003 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye’deki Üniversitelerde Kayıtlı Sırbistanlı Öğrenci Sayısı	82
Tablo 17 : Yıllara Göre Ortadoğu ve Afrika Bölgesinin TİKA Bütçesinden Aldığı Pay (yüzde)	85

Tablo 18 : Yıllara Göre Somali'ye Yapılan Yardımların yıllık TİKA Bütçesi	
İçindeki Payı (yüzde)	90
Tablo 19 : 2006 – 2007 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye'deki	
Üniversitelerde Kayıtlı Somalili Öğrenci Sayısı	93
Tablo 20 : 2007 – 2017 Arasında Türkiye'nin Somali'ye İhracatı ve Somali'den	
İthalatı (milyon dolar).....	95
Tablo 21 : Yıllara Göre Bangladeş'e Yapılan Yardımların yıllık TİKA Bütçesi	
İçindeki Payı (yüzde)	99
Tablo 22 : 2006 – 2017 Arasında Türkiye'nin Bangladeş'e İhracatı ve Bangladeş'ten	
İthalatı (milyon dolar).....	101
Tablo 23 : 2006 – 2007 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye'deki	
Üniversitelerde Kayıtlı Bangladeşli Öğrenci Sayısı	102

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Yunus Emre Enstitüsü Kültür Merkezleri	377
Harita 2: TİKA Program Koordinasyon Ofisleri.....	500

Tezin Başlığı: Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı	
Tezin Yazarı: Ensar KIVRAK	Danışman: Prof. Dr. Davut DURSUN
Kabul Tarihi: 25.12.2018	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 116 (tez)
Anabilim dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Bilim dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler
Bu tez çalışmasında, kamu diplomasisi ve bir kamu diplomasisi kurumu olarak TİKA sorunsalı ele alınmaktadır. Günümüzde, kamu diplomasisi uygulama yöntemleri içerisinde zikredilen dış yardımlar, ülkelerin yumuşak güç enstrümanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Buna göre, tezde öncelikle kamu diplomasisi, yumuşak güç, dış yardımlar ve bu üç kavram arasındaki bağlantı üzerinde durulmaktadır. Ardından, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin yumuşak gücü ve Türk kamu diplomasisinin gelişim süreci üzerinde durulduktan sonra Türkiye'nin kamu diplomasisi ve bir resmî dış yardım kurumu olan TİKA'nın kuruluş süreci, idari yapısı, faaliyetleri ve Türk kamu diplomasisindeki rolü incelenmektedir. Ayrıca, TİKA'nın Türk kamu diplomasisindeki rolü, belli bölgelere yönelik faaliyetleri örnek ülkeler aracılığıyla ortaya konulmaktadır. Çalışmanın sonucunda, TİKA'nın dış yardımlar vasıtasıyla Türk kamu diplomasisine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma boyunca, literatür taraması, nicel veri analizi yöntemi ve betimleyici yöntem kullanılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: TİKA, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Dış Yardım, Kalkınma Yardımı	

Title of the Thesis: Presidency of Turkish Cooperation and Coordination Agency As a Public Diplomacy Institution	
Author: Ensar KIVRAK	Supervisor: Professor Davut DURSUN
Date: 25.12.2018	Nu. of pages: x (pre text) + 116 (main body)
Department: Political Science and Public Administration	Subfield: Politics and Social Sciences
In this thesis study, public diplomacy and TCCA as a public diplomacy institution are discussed. At the present time, development assistance mentioned in public diplomacy practice methods is accepted as one of the countries' soft power instruments. Accordingly, the thesis focuses primarily on public diplomacy, soft power, development assistance and the link between these three concepts. Subsequently, the evolution processes of soft power and Turkish public diplomacy is emphasized after the Cold War. Finally, Turkey's official development assistance agency and public diplomacy institution TCCA's process of establishment, administrative structure, activities and their role on Turkish public diplomacy are examined. The effects of TCCA to Turkish public diplomacy and activities for specific regions are introduced through example countries. As a result of the study, it was concluded that TCCA contributed positively to Turkish public diplomacy by means of foreign aid. Throughout the study, the literature review, quantitative data analysis method and descriptive method were used.	
Keywords: TCCA, Public Diplomacy, Soft Power, Foreign Aid, Development Assistance	

GİRİŞ

“Türkiye, hiçbir devirde evlatlarına kendinden başka bir şeyle meşgul olma fırsatını vermedi.” (Enginün ve Kerman, 2007: 259)

Ahmet Hamdi Tanpınar

Bu tez çalışması, Türkiye’ye dair bir meşguliyetin tezahürüdür.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, küresel çapta yaşanan gelişmelerin, özellikle bölgesel güçlerin dış politikalarını etkilediği söylenebilir. Gücün çift kutuplu olmaktan çıkarak uluslararası sistem içinde dağılması, bölgesel güçlerin önemini ve sistem içindeki etkinliğini artırmıştır. Bu durum, ekonomik ve askerî güce dayalı klasik güç parametrelerinin yanı sıra yumuşak güç olarak ifade edilen farklı ve görece yeni bir güç türünün dış politikadaki belirleyici rolünün artmasına imkân tanımıştır. Bu yeni güç türü, öteden beri kullanılagelen kamu diplomasisi kavramına da belirli ölçüde bir işlevsellik kazandırmış; yumuşak gücü uygulamanın bir aracı olarak kamu diplomasisinin dış politikadaki rolü, ön plana çıkmaya başlamıştır. Dış yardımlar ise günümüzde, kamu diplomasisini uygulama yöntemlerinden birisi olarak görülmektedir. Buna göre dış yardımlar, dış politikada yumuşak gücün göstergelerinden birisi olarak kabul edilebilir. Türkiye’nin resmî kalkınma yardımı kuruluşu da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)’dır. Bu tez çalışmasında, TİKA’nın kuruluşu, idari yapısı, faaliyetleri ve Türk kamu diplomasisindeki rolü ele alınmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, bir kamu diplomasisi kurumu olan TİKA’nın kamu diplomasisi perspektifinden incelenmesidir. Çalışma, Türkiye’nin belirli bir yumuşak güce ve bu gücü uygulamanın bir aracı olarak çeşitli kamu diplomasisi araçlarına sahip olduğu ön kabulünden hareket ederek, kamu diplomasisinin araçları içerisinde sayılan dış yardımlar vasıtasıyla Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetinde bulunduğu ve bu faaliyetler sayesinde genel anlamda Türk dış politikasına olumlu katkı sağladığı hipotezine dayanmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Dünyanın farklı köşelerinde gerek Türkiye'nin kendi hinterlandı içerisinde gerekse Türkiye'den oldukça uzak coğrafyalarda TİKA'nın dış yardım faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. TİKA'nın bu faaliyetleri nasıl değerlendirilmelidir? TİKA'nın faaliyetleri ile Türk dış politikası arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir mi? TİKA'nın faaliyetlerinin Türk dış politikası üzerinde etkisi var mıdır; varsa bu etkinin boyutları nedir? TİKA, Türk kamu diplomasisine ne yönde katkıda bulunmaktadır? Bu çalışma, TİKA'nın kavramsal ve tarihsel arka planını sunarken aynı zamanda bu sorulara da cevaplar aramaktadır. Bu sorular, belirtilen hipotezin de sınanmasını sağlayacaktır. Buna göre bu çalışma, TİKA'nın kavramsal ve tarihsel arka planını ortaya koymayı; belirli bölgelerden seçilen örnek ülkeler üzerinden TİKA'nın gerçekleştirdiği faaliyetlerin Türk kamu diplomasisine etkilerini değerlendirmeyi ve bu değerlendirmelere bağlı olarak TİKA'nın Türk kamu diplomasisine etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Şu hâlde denilebilir ki bu çalışma, TİKA'nın gerçekleştirdiği yardım faaliyetleriyle Türk kamu diplomasisine belirli bir etkide bulunduğu hipotezini savunmaktadır. Bu etkinin varlığını somut verilerle ortaya koymak ve etkinin boyutlarını ve ne şekilde gerçekleştiğini kamu diplomasisi bağlamında tespit etmeye çalışmak, bu çalışmanın temel amacıdır.

Çalışmanın Önemi

Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde kaleme alınan ve konusu doğrudan TİKA olan kimi tezler bulunmaktadır. Fakat bu tezlerde TİKA, kavramsal olarak kamu diplomasisi, yumuşak güç ve/veya dış yardımlar ile ilişkilendirilmekle birlikte Türk dış politikasından bağımsız ele alınmaktadır. Özellikle Türk dış politikasında yumuşak gücün gelişiminin ve bir bütün olarak kamu diplomasisi kurumlarının ya da faaliyetlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Varılan bu sonuçtan yola çıkarak bu çalışmada, kamu diplomasisi, yumuşak güç ve dış yardımlar çerçevesinde bir kavramsal arka planla birlikte TİKA'nın ortaya çıkışında etkili olan Türk dış politikasında yaşanan gelişmelere de değinilmektedir. Buna ek olarak çalışmada, TİKA'nın yanı sıra Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde öne çıkan kimi kamu kurumlarının tanıtımına da yer verilmektedir. Ayrıca bu çalışma, diğer tezlerde rastlanmayan TİKA'nın faaliyette bulunduğu ülkelere seçilen örnek ülke incelemeleri ile TİKA'nın Türk kamu diplomasisine etkilerinin değerlendirilmesi noktasında da farklı bir yaklaşıma sahiptir. Örnek ülke incelemeleri,

TİKA'nın Türk dış politikasındaki etkilerine dair genel-geçer sonuçlara varmak yerine daha öznel ve geçerliliği söz konusu ülke ile sınırlı olabilecek sonuçlara ulaşmaya imkân sağlamaktadır. Bu sayede TİKA'nın Türk kamu diplomasisine etkilerine dair daha somut bir sonuca ulaşılması mümkün olacaktır. Son olarak, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin ardından, önceleri Başbakanlığa bağlı olan TİKA'nın yeni konumunun ve TİKA mevzuatında yapılan değişikliklerin aktarılması açısından bu çalışma bir ilk olma özelliğine sahip olacaktır. Çalışma, tüm bu yönleri dolayısıyla literatürde özgün bir önemi haizdir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasının birinci ve ikinci bölümlerinde, veri toplama tekniği olarak literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Birinci bölümde, yer verilen kavramlarla ilgili birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuştur. İkinci bölümde, daha çok yakın dönem Türk dış politikası ile ilgili temel kaynaklara başvuru yapılmıştır. Bunun yanı sıra kamu diplomasisi ile ilgili olarak tanıtılan kurumların mevzuatları, ilgili başlıkların şekillenmesinde etkili olan birincil kaynaklar olarak görülebilir. Üçüncü bölümde yine literatür taraması tekniğiyle birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca, TİKA'nın faaliyetlerinin değerlendirilmesi noktasında belirli bölgelerin ve örnek ülkelerin yıllara göre TİKA bütçesinden aldığı pay, örnek ülkelerin yıllara göre Türkiye ile dış ticaret hacmi veya yıllara göre Türkiye'deki belirli uyruktan yükseköğretim öğrencilerinin sayıları gibi sayısal verilere ve bu verilerin analizine de yer verilmektedir. Çalışma genelinde, yer yer betimleyici yöntemin kullanıldığı da söylenebilir.

Çalışmanın İçeriği ve Sınırlılıkları

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu tez çalışması, kamu diplomasisinin, yumuşak gücü uygulamaya imkân veren araçlardan birisi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buradan hareketle kamu diplomasisi faaliyetleri, tezin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, birinci bölümde, kamu diplomasisinin başlıca uygulama yöntemleri, metin içerisinde zikredilmekle birlikte; konu açısından asıl önemli yöntem olan dış yardımlar dışındaki diğer kamu diplomasisi uygulama yöntemlerinden kısaca bahsedilerek konu sınırlandırılmıştır. Dış yardım konusunda ise dış yardımın tanımına ve tarihçesine yer verilmiş; kamu diplomasisi ve yumuşak güç ile ilişkisi değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, öncelikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yumuşak gücünün gelişimi ele alınmıştır. Bu noktada tabii ki bu dönemin öncesinde çeşitli yumuşak güç örneklerine rastlamak ve dolayısıyla yumuşak gücün tarihini daha gerilere götürmek mümkündür. Fakat Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güçlerin artan önemine bağlı olarak yumuşak gücün önem ve yaygınlık kazanmasından hareketle konu, Soğuk Savaş sonrası dönemle sınırlandırılmıştır. Ardından Türkiye'de kamu diplomasisinin gelişimine kısaca değinilerek kimi kamu diplomasisi kurumlarının tanıtımı yapılmıştır. Burada öncelikle, resmî kamu kurumlarına yer verildiğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin kamu diplomasisi bağlamında değerlendirilebilecek insanî yardım ya da düşünce kuruluşları gibi çeşitli sivil toplum kuruluşları da mevcut olmakla birlikte konumuz olan TİKA'nın kamu kurumu olması dolayısıyla yalnızca belirli kamu kurumlarına yer verilmiştir. Ancak, kamu diplomasisi faaliyetlerinin bu kamu kurumlarıyla sınırlı olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Bu noktada tanıtımı yapılan kurumlar, doğrudan kamu diplomasisine yönelik olarak kurulan kurumlar veya Türkiye'nin kamu diplomasisinde belirleyici olan temel kurumlardır. Yinelemek gerekirse bu kurumlar dışında farklı kamu kurumlarının da kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Tezin üçüncü bölümünde ise dört başlık halinde TİKA'nın kuruluş süreci ve geçirdiği kurumsal dönüşümler, mevcut idarî yapısı, faaliyet alanları ve Türk kamu diplomasisindeki rolü ele alınmıştır. Kuruluş sürecine gelmeden önce, ilk olarak Türkiye'nin yardım yapan bir ülke konumuna gelmesindeki gecikmenin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca TİKA ile doğrudan bir ilgisi bulunmadığından, günümüze kadar Türkiye'nin aldığı dış yardımlar da konunun kapsamı dışında tutulmuştur.

Üçüncü bölüm içerisinde yer alan TİKA'nın faaliyet alanlarının sınıflandırılması ise TİKA'nın yıllık olarak yayınladığı faaliyet raporlarında belirtilen faaliyet alanları temel alınarak yapılmıştır. Ayrıca, TİKA'nın Türk dış politikasına etkisi değerlendirilirken yapılan coğrafi bölge sınıflandırması da kurumun idarî yapısında daire başkanlıkları şeklinde mevcut olan ve yine yıllık faaliyet raporlarında yer alan coğrafi sınıflandırma temelinde yapılmıştır. Buna göre aslında her biri ayrı ayrı bölgeler olarak kabul edilebilecek Orta Asya ve Kafkasya; Doğu Avrupa ve Balkanlar; Orta Doğu ve Afrika;

Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika bölgeleri birlikte değerlendirilmiştir. Bu bölge sınıflandırmasında asıl olan, Türkiye'nin birlikte değerlendirilen bölgelere yönelik dış politikasının benzer özellikler göstermesidir. Söz gelimi denilebilir ki Türkiye'nin Doğu Avrupa'ya ve Balkanlar'a yönelik politikaları birbirinden bağımsız ve ayrı değildir. Ancak bu noktada Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika'nın tek bir bölge olarak ele alınması sorunlu görülebilir. Fakat bu noktada söz konusu bölgelerin TİKA'nın faaliyetlerinin Türkiye'nin kendi hinterlandı dışına çıkarak küresel bir boyut kazanması bağlamında bir bütün olarak değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Dolayısıyla birbirinden ayrı ve bağımsız olan bu bölgelerin bir bütün olarak ele alınması, TİKA'nın faaliyetlerinin küresel bir boyut kazanmasını göstermesi açısından kabul edilebilir bir durumdur.

Bu bölgelerden seçilen örnek ülkeler ise rastgele değil; belli gerekçelere bağlı olarak seçilmiştir. Öncelikle Orta Asya ve Kafkasya bölgesinden neden Azerbaycan'ın seçildiği şu şekilde cevaplanabilir: baştan belirtmek gerekir ki TİKA'nın bu bölgeye yardımlarını yoğunlaştırdığı 1990'lı yıllar boyunca bile Azerbaycan, TİKA bütçesinden en çok pay alan ülke olmamıştır. Bu konuda başı Kazakistan çekmektedir. Fakat diğer bölge ülkelerine nazaran Azerbaycan'ın Türkiye ile tarihsel ve kültürel olarak ilişkilerinin daha yakın olması sebebiyle örnek olarak bu ülke tercih edilmiştir. Böylece, TİKA'nın bu yakın ilişkilerdeki payı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan ise Sırbistan seçilmiştir. Neden sorusuna gelince; öncelikle Sırbistan, öteden beri var olagelen Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle yakınlığının aksine ilişkilerin görece soğuk ve gergin olduğu bir ülkedir. Buna rağmen TİKA, Sırbistan ve Karadağ'ın ayrılmasının hemen akabinde Sırbistan'da ofis açmış ve yardım faaliyetlerine başlamıştır. Bu faaliyetlerin hangi sektörel alanlarda ve hangi toplumsal kesimlerde yoğunlaştığı sorusuna verilecek cevap da TİKA'nın Sırbistan'daki faaliyetlerinin bu ülke ile ilişkilerdeki boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Ortadoğu ve Afrika Bölgesinden ise Somali seçilmiştir. Somali'nin örnek ülke olarak seçilmesindeki temel etken, Türkiye'nin 2010 yılı sonrasındaki Afrika açılımını bu ülke üzerinden sürdürülmesidir. Bunun yanı sıra TİKA'nın Somali'deki faaliyetlerine başlamasıyla Somali'de devletin yeniden yapılanması süreci eşzamanlı olmuştur. Yine TİKA'nın yardımlarının genel olarak bu yeniden yapılanma sürecini desteklemek üzere

sosyal alt yapı alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu açıdan bir dış yardım kurumunun bir ülkenin yeniden yapılanmasına nasıl bir katkı sunduğunu gösterebilmek adına Somali, örnek ülke olarak seçilmiştir.

TİKA'nın küresel boyutunu ortaya koyabilmek adına seçilen ülke ise Bangladeş'tir. 160 milyonu aşan kalabalık nüfusuna rağmen görece küçük bir coğrafya üzerinde ve en az gelişmiş ülkeler arasında bulunması, Bangladeş'in örnek ülke olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde ülkeler, dış politika hedeflerine ulaşmak için askerî güç ve ekonomik güç gibi sert güç araçlarının yanı sıra yumuşak güç araçlarına da başvurmaktadır. Ülkelerin söz konusu yumuşak gücünü kullanabilmek adına kamu diplomasisinin imkânlarından faydalandığı bilinmektedir. Nitekim bir ülke için kamu diplomasisi, hükümetten halka doğru bir faaliyet olarak hedef ülke toplumlarını yanına çekmenin ve böylece kendi dış politika hedeflerine meşruiyet zemini sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir (Kalın, 2010: 56). Dış yardımlar ise söz konusu yumuşak gücü mümkün kılacak kamu diplomasisini uygulamanın yöntemlerinden birisi olarak görülmektedir. Ülkeler, resmî dış yardım kuruluşları vasıtasıyla bu yardımları gerçekleştirmektedir.

Bu bölümde, bir kamu diplomasisi kurumu niteliğindeki Türkiye'nin resmî dış yardım kurumu olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın dayandığı kavramsal temelleri anlayabilmek ve bu minvalde TİKA'yı değerlendirebilmek için kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarına ve bu ikisi arasındaki ilişkiye değinilecektir. Ardından TİKA'nın resmî dış yardım kuruluşu olması sebebiyle dış yardım kavramının tanımından ve gelişiminden bahsedilerek dış yardımların kamu diplomasisi ve yumuşak güç ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Kamu Diplomasisi

Diplomasi, en geniş anlamda, “devletlerarası ilişkileri titizlikle idare etme sanatı” (Kissinger, 2002: 3) ya da “müzakere sanatı” (Gönlübol, 1993: 115) olarak tanımlanabilir. Geleneksel anlamda diplomasi, devletlerin yetenek, bilgi ve kapasitelerinden oluşan siyasi bir faaliyet olarak nitelenebilir. Harold Nicolson, *Diplomasi* (1970) adlı eserinde, diplomasi'nin dar anlamda ve geniş anlamda iki yönüne vurgu yapmaktadır. Buna göre dar anlamda diplomasi, hükümetlerin dış temsilcileri olan diplomatlar aracılığıyla gerçekleştirilen karşılıklı iletişim ve müzakere sürecini ifade ederken geniş anlamda diplomasi, bir ülkenin dış politikasında kullanılan siyasî etkileme araçlarının tümünü içermektedir. Buna göre diplomasi, dış politikayı belirleyen siyasetçiler ya da bürokratlar arasında gerçekleştirilen hukuki anlaşmalar veya zımnî düzenlemeler yoluyla devletlerin çıkarlarının gerçekleştirilmesinin yanı sıra karşı taraf hakkında bilgi toplama, gerçek niyetin belirlenmesi gibi faaliyetleri de içerir (Çolakoglu, 2014: 367).

Çolakoglu (2014: 372-374), diplomasinin altı farklı türüne işaret etmektedir. Buna göre iki devlet arasında karşılıklı yürütülen her türden temasa *ikili diplomasi*; üç ya da daha fazla devlet arasındaki temasa *çok taraflı diplomasi*; çok taraflı diplomasi çerçevesinde devlet ya da hükümet başkanlarının bir araya gelmesine *zirve diplomasisi*; anlaşmazlıkların çözümü için yürütülen müzakerelere *arabuluculuk diplomasisi*; devletlerin resmî diplomasisinin dışında üniversiteler ya da düşünce kuruluşlarının bağımsız faaliyetlerde bulunarak uluslararası ilişkileri etkilemelerine *sivil diplomasi*; yabancı kamuoyunun anlaşılması, etkilenmesi ve bilgilendirilmesi faaliyetlerinin tümüne ise *kamu diplomasisi* denilmektedir.

Bu diplomasi türleri içinde zikredilen kamu diplomasisi hem araçları hem de amaçları itibariyle diğer diplomasi türlerinden ayrılmaktadır. Şimdi, bu farklılığı ortaya koyabilmek adına kamu diplomasisi kavramı yakın plana alınabilir.

1.1.1. Kamu Diplomasisinin Tanımı

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde kamu diplomasisi kavramı, “Bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoylarına anlatma amacıyla uygulanan politika” (tdk.gov.tr, 04.04.2018) olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel diplomasi, devletten devlete resmi ilişkileri kapsarken kamu diplomasisi, devletten halka veya halktan halka, hükümet dışındaki sivil toplum aktörlerini de kapsayabilen ve devletlerarası ilişkilerin ötesinde toplumlar arası ilişkileri de geliştirmeyi hedefleyen resmî olmayan ilişkileri ifade etmektedir. Geleneksel diplomaside hedef, devletlerarasındaki ilişkileri yürütmek iken kamu diplomasisinde hedef hem devlet hem de toplumlar arasında iyi ilişkiler inşa etmek ve karşılıklı kültürel diyalogu geliştirmektir. Kamu diplomasisinde, ülke hakkındaki olumsuz bilgi veya önyargıları değiştirerek olumlu ilişki kurma ve mevcut ilişkileri daha da geliştirme fikri ön plana çıkmaktadır (Ekşi, 2014: 86-88).

Günümüzdeki anlamıyla kamu diplomasisi kavramını ilk kez kullanan isim olan Amerikalı yazar Edmund A. Gullion’a isnat edilen tanıma göre kamu diplomasisi, dış politika yapım sürecinin bir parçası olarak hedef kitlesi kamuoyu olan ve küresel ilişkilerdeki (sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar vb.) tüm aktörleri kapsayan

kültürler arası etkileşim yoluyla hedef kamuoyunu yönlendirmeyi amaçlayan bir faaliyettir. Dikkat edilirse bu tanım, uluslararası ilişkiler, halkla ilişkiler ve kültür çalışmaları gibi alanları kapsayan disiplinler arası bir özellik göstermektedir. Bu yönüyle kamu diplomasisinin yeni bir diplomasi tarzı olarak çok yönlü işlevlere sahip bir dış politika uygulaması olduğu söylenebilir (Ekşi, 2014: 82-84).

Nicholas J. Cull (2009: 12), kamu diplomasisini, uluslararası bir aktörün yabancı bir toplumla ilişkiye geçerek uluslararası alanı yönetme girişimi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre kamu diplomasisi, bir ülkenin hükümetiyle başka bir ülkenin halkı arasındaki iletişim biçimi olarak ifade edilebilir. Bu iletişim biçiminde, yabancı bir kamuoyunu dinlemek; yaklaşımınızı veya politikalarınızı gerektiğinde değiştirmek ve buna göre uluslararası kamuoyunu yönetmek söz konusu olmaktadır. Hans N. Tuch (1990: 3)’a göre kamu diplomasisi, medyanın uluslararası alandaki rolünü, hükümetlerin kamuoyuna dayalı olarak kendini geliştirmesini, bir ülkenin özel kuruluşlarının diğer ülkelerin benzer kuruluşlarıyla birebir etkileşimde bulunmasını ve tüm bu uluslararası süreçlerin dış politikanın geliştirilmesi ve yönlendirilmesi üzerindeki etkisini kapsayan bir kavrama karşılık gelmektedir. Paul Sharp (2005: 106)’a göre ise kamu diplomasisi, temsil edilen ülkenin çıkarlarını geliştirmek ve değerlerini yaymak amacıyla başka bir ülke halkıyla sürdürülen doğrudan ilişkiler sürecini ifade etmektedir.

Tüm bu tanımlar içerisinde dikkate şayan olan nokta, kamuoyunu etkileme ve bu etkiyi oluşturabilmek adına medya ve iletişime yapılan vurgudur. Kamu diplomasisinde medyaya ve iletişime verilen önem göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Nitekim günümüzde yabancı halklara ulaşmanın yolu öncelikle medya ve kitle iletişim araçlarından geçmektedir. Gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel araçların yanında çağımızın internet odaklı yeni medya ve iletişim araçlarının etkin kullanımı, kamu diplomasisinin olmazsa olmazları arasında sayılabilir.

Bu noktada kamu diplomasisinin ne olduğunu anlayabilmek için belki de ne olmadığına bakmak yerinde olacaktır. Kamu diplomasisi, halkla ilişkiler ya da propaganda faaliyeti değildir. Günümüzde sıkça yapıldığı gibi geleneksel diplomasiyle de karıştırılmamalıdır.

Kısaca, kamu diplomasisi, hükümetten halka doğru bir faaliyet olarak devletlerin bilgilendirme ve etkileme yoluyla ulusal çıkarlarını ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yabancı toplumla konuşması; halktan halka bir faaliyet olarak

da hükümeti devre dışı bırakarak halkların iletişimi ve ilişkisi olarak ifade edilebilir (Snow ve Taylor, 2009: 6).

1.1.2. Kamu Diplomasisi Kavramının Gelişimi

Kamu diplomasisi kavramını, ilk kez 1871’de Amerikan Kongre üyesi Samuel S. Cox kullanmıştır. Cox’un kullanımı, kamuya açık, şeffaf bir diplomasi anlayışı şeklindedir. Yani günümüzdeki anlamından oldukça uzak, geleneksel diplomasi kavramına yönelik betimleyici bir ifade olarak kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren kavramın zaman zaman yine açık ve şeffaf diplomasiyi ifade edecek şekilde çeşitli kullanımlarına rastlanmaktadır (Cull, 2009: 19-20; Kurtuluş, 2014: 35).

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında kamu diplomasisi kavramının, savaş politikalarının ve barış şartlarının halka anlatılması ve halkın desteğinin sağlanması gibi yeni bir diplomatik uygulama alanını tanımlamak için yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Yine savaş sırasında ABD’nin savaşa dâhil edilebilmesi için İngiltere, Amerikan toplumunu ikna etmek adına Amerika’da savaş politikalarını topluma anlatabileceği ofisler açmıştır. Buna benzer uygulamalara Almanya’nın da başvurduğu bilinmektedir (Nye, 2004: 101). Fakat o dönemde, bu yeni uygulama alanı için *kamu diplomasisi* yerine *açık diplomasi (open diplomacy)* ifadesinin daha yaygın olarak kullanıldığını belirtmek gerekir (Cull, 2009: 19-20). İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında ise kavramın kayda değer bir kullanımına rastlanmamaktadır.

Bugünkü anlamıyla kamu diplomasisi kavramı, ilk kez 1965 yılında, eski bir diplomat ve akademisyen olan Amerikalı yazar Edmund A. Gullion tarafından kullanılmıştır. Gullion’un literatüre geçen doğrudan bir tanımı olmamakla birlikte, Gullion’a isnat edilen ve kurucularından olduğu *Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy*’nin tanıtım broşüründe yer alan tanıma göre kamu diplomasisi, “dış politikaların oluşumu ve yürütülmesi konusunda halkın tutumlarının etkisiyle ilgilenen; geleneksel diplomasinin ötesinde, diğer ülkelerdeki kamuoyunun yönlendirilmesini, bir ülkedeki özel grupların ve çıkarların diğer ülkelerdeki özel grup ve çıkarlarla etkileşimini ve kültürlerarası iletişim sürecini kapsayan bir diplomasi türü”ne (Cull, 2009: 1) karşılık gelmektedir. Bu tanımla, geleneksel diplomasi anlayışında olmayan kamuoyu faktörünü de kapsayan yeni bir diplomasi tarzı ortaya konmuş ve kamu diplomasisi geniş anlamda yorumlanarak küresel

politikanın devletlerarasındaki ilişkilerden ibaret olduğu varsayılan geleneksel anlayışa, devletler ve toplumlar arası ilişkiler anlayışı da eklenmiştir (Ekşi, 2014: 82).

Gullion'a isnat edilen tanımın, Amerika'da hızlı bir biçimde genel kabul gördüğü söylenebilir. Nicholas J. Cull (2009), bu hızlı genel kabulü Amerika'nın uluslararası imajını korumak adına Soğuk Savaş'ı çağrıştıran propaganda ya da psikolojik savaş gibi kavramlar yerine yeni bir alternatif kavrama ihtiyaç duymasına ve bunun için kamu diplomasisi kavramını sıkça kullanmasına bağlamaktadır.

Amerika'da yaygınlık kazanmasının ardından kavramın önce Kanada ve İngiltere'de ardından Avrupa genelinde yaygınlaştığı görülmektedir. İngilizce'nin giderek yaygınlık kazanması ve bir dünya dili haline gelmesi, İngiliz ve Amerikan kamu diplomasisi faaliyetlerinde olumlu rol oynamıştır. *Voice of America*,¹ *USAID*,² *British Council*³ ve *BBC*⁴ gibi kuruluşlar, menşe ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetlerinde kültür aktarımı ve medya iletişimi konusunda önemli görevler almışlardır (Ünal Erzen, 2012: 63, 85).

1.1.3. Kamu Diplomasisinde Temel Yaklaşımlar

Kamu diplomasisi alanında yaptığı akademik çalışmalarla tanınan Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Taxonomies and Histories* (2008: 32-36) adlı makalesinde kamu diplomasisinde bazı temel yaklaşımlardan bahsetmektedir. Bunlardan ilki *dinlemedir*. Cull, *dinlemeyi* bilinçli bir şekilde başa alarak iyi bir kamu diplomasisi yürütmenin öncelikli şartının dinleme olduğunu göstermek istemektedir. Dinlemenin, kamu diplomasisi faaliyetinin hedef unsurunu anlamada ve buna göre politika üretmede birincil öneme sahip olduğu iddiasındadır. İkincisi *savunmadır*. Savunma, bir kamu diplomasisi aktörünün, hedef toplum üzerinde belirli bir politikayı veya fikri benimsetmek için ya da kendi çıkarına olan bir durumu teşvik etmek için uluslararası iletişim faaliyetlerinde

¹ 1952 yılında kurulan ve *Amerika'nın Sesi* anlamını taşıyan kuruluş, Amerikan kültürünün, politikalarının ve değerlerinin dünyaya aktarımı noktasında önemli roller oynamıştır (Ünal Erzen, 2012: 63).

² *Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Kuruluşu (USAID)*, 1961 yılında kurulmuş; Amerikan dış politika amaçlarına yönelik olarak dünya ölçeğinde dış yardım faaliyetlerinde bulunan Amerikan resmî kalkınma yardımları kuruluşudur.

³ 1934 yılında kurulan ve Birleşik Krallığın eğitim ve kültür faaliyetlerinin yönetimini üstlenen kurumdur.

⁴ 1922 yılında kurulan ve Birleşik Krallığın hükümet destekli yayın organı olan BBC, günümüzde de uluslararası tanınırlığı en yüksek yayın organlarından birisidir.

bulunmasıdır. Üçüncüsü, *uluslararası yayındır*. Bu kavram, radyo, televizyon ve internet vasıtasıyla hedef toplumla bağlantı kurmayı ifade etmektedir. Cull'un bahsettiği son yaklaşım, *psikolojik savaştır*. Cull'a göre aslında psikolojik savaş, kamu diplomasisi kavramsallaştırmasının dışında yer alan bir kavramdır. Fakat yukarıda bahsedilen diğer unsurlara paralel bir faaliyet olarak değerlendirilebilir. Cull, bu kavramı, bir aktörün savaş sırasında düşmanının halkı ile iletişim kurması olarak tanımlamaktadır. Bu yolla düşmanın direncinin kırılması, içeriden bir muhalefetin oluşması ya da teslimiyet sağlanabilir. Cull, bunların dışında kültürel diplomasiyi ve mübadele diplomasisini de kamu diplomasisinde temel yaklaşımlar içerisinde değerlendirmektedir. Fakat bu iki kavramı, bir sonraki başlıkta, kamu diplomasisi türleri içerisinde ele almak daha doğru olacaktır.

1.1.4. Başlıca Kamu Diplomasisi Türleri

Kamu diplomasisine yönelik faaliyetlerin, oldukça geniş bir uygulama alanında sahip olduğu söylenebilir. Buna göre kamu diplomasisi alanında öne çıkan ve somut örneklerine sıkça rastlanan başlıca uygulama yöntemleri olan *mübadele diplomasisi*, *kültürel diplomasi*, *kurumsal diplomasi* ve *dış yardımlardan* bahsedilebilir (Cull, 2008: 31-54).

1.1.4.1. Mübadele Diplomasisi

Cull (2008: 33)'un kamu diplomasisinin temel unsurları içerisinde zikrettiği *mübadele diplomasisi*, bugün dünya genelinde örneğine en çok rastlanan kamu diplomasisi araçlarından birisidir. Özellikle eğitim alanında karşımıza çıkan mübadele diplomasisi ile eğitim kurumlarının çeşitli programlar vasıtasıyla yurtdışından öğrenci, araştırmacı ve akademisyen çekebilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede dolaylı yoldan söz konusu ülkelerin toplumları üzerinde etki oluşturabilmek ve karşılıklı toplumsal anlayışı geliştirmek hedeflenmektedir.

Mübadele diplomasisinin en eski örneklerinden birisi, 1946 yılında ABD tarafından başlatılan *Fulbright Bursu*'dur⁵. Burs sayesinde Amerikalı öğrencilere dünyanın pek çok

⁵ Fulbright Bursu, Senatör J. William Fulbright'in 1946 yılında Amerikan Kongresi'ne sunduğu bir kanun teklifinin kabulüyle, eğitim ve kültürel değişim sayesinde ülkeler arasında karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla başlatılmıştır. Bu program sayesinde, Amerikalı öğrenciler ve sanatçılar dünyanın birçok yerinde

ülkesinde eğitim ve araştırma yapma imkânı sağlanmakta; aynı şekilde diğer ülkelerden gelen öğrencilere de ABD’de eğitim ve araştırma imkânı sağlanmaktadır. Benzer bir şekilde *Türkiye Bursları*⁶ da uluslararası öğrencilerin Türkiye’de eğitim almasını teşvik eden bir organizasyon olarak mübadele diplomasine örnek gösterilebilir. Bu alanda bir diğer örnek de Avrupa ülkelerini kapsayan *Erasmus Programı*’dır.⁷ Program sayesinde kısa süreli öğrenci ve akademisyen mübadelesi ile Avrupa toplumlarında karşılıklı anlayışın gelişmesi hedeflenmektedir.

1.1.4.2. Kültürel Diplomasi

Ülke yılı etkinlikleri, kültür başkenti etkinlikleri gibi *kültürel diplomasi* faaliyetleri⁸, toplumlar arası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. “2010 Türkiye’de Japon Yılı”, “2013 Çin’de Türk Kültür Yılı” gibi belirli bir süreyi kapsayan kültürel faaliyetler ve dönem dönem farklı ülke ve şehirlerde yapılan kültürel etkinliklere vesile olan “Türk Dünyası Kültür Başkenti”, “Avrupa Kültür Başkenti” gibi uluslararası kültürel faaliyetler, kültürel diplomasiye iyi birer örnektir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte bu tür faaliyetlerin daha da yaygınlık ve önem kazandığı söylenebilir.

eğitim ve araştırma imkânlarından yararlanmakta, dünyanın farklı yerlerinden gelen öğrenci, öğretmen ve akademisyenler de Amerika’da araştırma yapma ve eğitim alma imkânına sahip olmaktadır (fulbright.org.tr, 25.12.2018).

⁶ Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren diğer devletlerle imzalanan ikili anlaşmalar çerçevesinde Türkiye tarafından yabancı öğrencilere yönelik burslar sağlanmakla birlikte, Türkiye’nin uluslararası öğrenci politikası ilk kez 1992 yılında sistemli hale getirilmiş ve “Büyük Öğrenci Projesi” adıyla yabancı öğrencilere yönelik çalışma başlatılmıştır. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na tevdi edilen görevler çerçevesinde, 2012 yılında “Türkiye Bursları” programı hayata geçirilmiş ve uluslararası öğrencilere yönelik yükseköğretim bursları güncel halini almıştır. 2017 yılı itibarıyla Türkiye Bursları’na yapılan başvuru sayısı yüz binin üzerindedir (www.ytb.gov.tr, 25.12.2018).

⁷ Adını, farklı Avrupa ülkelerinde hem öğrenci hem de akademisyen olarak bulunmuş olan Hollandalı bilim insanı Erasmus’tan alan program, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin ve öğretim görevlilerinin öğretimlerine yurt dışındaki bir üniversitede devam etmelerini sağlayan bir değişim programıdır. Yükseköğretim kurumlarının birbirleri ile ortak projeler üretip hayata geçirmeleri; kısa süreli öğrenci ve personel değişimi yapabilmeleri için karşılıksız mali destek sağlamaktadır. Bunun yanı sıra yükseköğretim sistemini iş dünyasının gereksinimlerine uygun olarak geliştirmek ve üniversite mezunlarının iş dünyasında istihdam edilebilirliğini arttırmak amacıyla yükseköğretim kurumları ile çalışma çevreleri arasındaki işbirliğinin artırılmasını da teşvik etmektedir (http://ec.europa.eu/programmes/erasmus, 25.12.2018).

⁸ Soğuk Savaş yılları, ABD ve SSCB arasındaki askeri ve siyasi rekabetin yanında kültürel rekabete de sahne olmuştur. Bu iki süper güç, kültürel faaliyetleri, ideolojisini yaymanın; diğer bir ifade ile kültürel hegemonya kurmanın bir aracı olarak kullanmışlardır. Bu dönemde öne çıkan SSCB’nin Bolşoy Balesi ve Senfoni Orkestrası ve ABD’nin Hollywood Sineması, kültürel hegemonyanın araçları olarak gösterilebilir. Bu örnekler, kültürel diplomasi anlayışından uzak olmakla birlikte kültürel etkileşim açısından iyi birer örnek oluşturmaktadır. Bu açıdan, kültürel diplomasinin habercisi olarak görülebilir.

Yine ülkelerin kültür enstitüleri eliyle bulundukları ülkelerde çeşitli kültür, sanat ve eğitim faaliyetlerinde bulunması da kültürel diplomasi çerçevesinde değerlendirilebilir.

1.1.4.3. Kurumsal Diplomasi

Kurumsal diplomasi ya da bir diğer ifadeyle *marka diplomasisi*, uluslararası tanınırlığa sahip markaların menşe ülke kültürünün ve politikalarının bir taşıyıcısı olduğu tezine dayandığı söylenebilir (Leonard vd., 2002: 102). Buna göre ürünler ve markalar, menşe ülkenin kültürünün ve değerlerinin birer aktarıcısıdır. Ürünler ve markalar yoluyla oluşturulan çekiciliğin, ülkelerin tanınırlığına ve imajına olumlu katkılar sağlayarak yumuşak güç potansiyellerini artırdığı söylenebilir (Nye, 2004: 33). Örneğin, günümüzde dünyaca tanınan Coca-Cola, Apple, Microsoft, McDonald's gibi markalar, ABD'nin uluslararası tanınırlığını ve nüfuzunu artıran ticari kurumlardır. Yine Ülker, Sarar, Beko gibi uluslararası tanınırlığa sahip Türk markaları da Türkiye'nin imajına ve tanınırlığına olumlu katkılar sağlayan başlıca markalar olarak gösterilebilir. Bu çerçevede verilebilecek en iyi örneklerden birisi de Türk Hava Yolları (THY)'dir. 2017 yılı itibariyle üst üste dokuzuncu kez Güney Avrupa'nın en iyi havayolu seçilen THY, giderek artan uçuş sayısı, uçuş ağı ve konforuyla Türkiye'nin imajına önemli katkılar sağlamaktadır (Kurtuluş, 2014: 138, 139).

1.1.4.4. Dış Yardımlar

Kamu diplomasisinin başlıca uygulama yöntemlerinden bir diğeri, *dış yardımlardır*. Dış yardım ya da diğer bir ifadeyle *kalkınma yardımları*, sınır ötesi bir hedefe yönelik aynı ya da nakdi aktarımları ifade eden bir kavramdır. Konumuz olan TİKA'nın bir dış yardım kurumu olması sebebiyle dış yardım konusuna aşağıda, ayrı bir başlık altında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2. Yumuşak Güç

Bu başlık altında, güç ve bu gücün bir türü olarak yumuşak güç kavramları ile yumuşak gücü uygulamanın araçlarının neler olduğuna değinilecektir.

1.2.1. Güç ve Yumuşak Güç Kavramı

Devletlerin kendi iç örgütlenmelerinin hiyerarşik bir düzene sahip olmasına karşın uluslararası sistem, devletlerin iç politikadaki işlevlerini görece merkezî bir örgüt

yapısına sahip olmaması anlamında hiyerarşiden yoksun bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemin, belirli hukuk kuralları koyabilen ve bu kuralları yaptırımlarla destekleyebilen merkezi bir otoritenin olmadığı, “anarşik” bir ortama sahip olduğu söylenebilir (Waltz, 2010: 89; Ateş, 2014: 423). Böyle bir ortamda ülkelerin kendi güvenliğini sağlayabilmesinin yolu, güçlü olmaktan geçmektedir. Fakat güçlü olmakla ne kastedilmektedir? Bir ülkenin gücü nasıl ölçülebilir? Dış politika analizlerinde veya uluslararası ilişkilerin genel yapısına yönelik değerlendirmelerde, bu sorularla sıkça karşılaşılmasına rağmen güç kavramının tam olarak neyi içerdiğine ve nasıl ölçülebileceğine dair uluslararası ilişkiler yazınında bir uzlaşma söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla belirli bir güç tanımı yapmak da oldukça zor görünmektedir. Bu durumun, gücün geniş kapsamının ve muğlaklığının, gücü tanımlarken çok sayıda unsurun göz önüne alınmasını zorunlu hale getirmesi ile ilgili olduğu söylenebilir (Özdemir, 2008: 114, 117). Yine de coğrafya, nüfus, gelişmişlik düzeyi, askerî ve ekonomik kapasite, doğal kaynaklar gibi devletlerin gücünü belirleyen temel güç unsurlarından bahsetmek mümkündür (Özdemir, 2008: 116; Ateş, 2014: 421). Ancak bu unsurlar kullanılmadığı taktirde, bu unsurlara dayalı bir güç tanımı yapmak da mümkün olmayacaktır. Nitekim bir güçten bahsedeceksek bu, güç unsurlarının istenen sonucu doğurabilecek şekilde kontrolünü ve kullanımını zorunlu kılacaktır. Dolayısıyla güç unsurları, belirli bir politikanın aracı olarak kullanılmadıkları taktirde mevcut bir gücü ifade etmez; ancak potansiyel düzeyde kalır (Özdemir, 2008: 117).

Realizmin önde gelen teorisyenlerinden Hans J. Morgenthau (1970), uluslararası ilişkilerde temel amacı, güç mücadelesi ile özdeşleştirerek ulusal çıkarı güç kavramı ile tanımlamakta; gücü, realist teorinin merkezî kavramlarından birisi olarak kabul etmektedir. Morgenthau (1970: 10)’ya göre güç hem bir ilişki türü hem uluslararası ilişkilerdeki temel amaç hem de istediklerini karşındakine yaptırabilmenin bir aracıdır.

Kalevi J. Holsti (1964: 179), Morgenthau’nun kavramı bu şekilde çeşitli anlamlarda kullanmasını eleştirmiş ve kavram yeni bir yaklaşımla tanımlamıştır. Holsti’nin tanımına göre güç, “bir ülkenin elindeki imkân ve kabiliyetleri ödüllendirme, cezalandırma, ikna etme ve zorlama gibi çeşitli şekillerde kullanarak karşı tarafın davranışlarını kendi çıkarına yönelik olarak etkileme ve yönlendirme kapasitesi”dir (Holsti, 1964: 192, 193).

Joseph S. Nye ise gücü, “istenilen sonuçlara ulaşabilmek için başkasının ya da başkalarının davranışlarını etkileyebilme yeteneği” (2005: 14) olarak tanımlamaktadır. Söz konusu etkileyebilme yeteneğini yalnızca fiziki güç kullanımı veya yaptırım gibi unsurlarla açıklamak, güç kavramının boyutlarını anlamada eksik kalmaktadır. Güç kavramını layıkıyla kavrayabilmek adına, kavramın “yumuşak güç” ve “sert güç” olmak üzere iki ana eksene sahip olduğunu ve bu iki güç türünün birbiri ile ilişki içerisinde ve birbirini destekleyen bir nitelikte olduğunu görebilmek gerekmektedir.⁹ Sert güç, askerî ya da ekonomik güç gibi unsurların bir baskı kurma/ikna etme aracı olarak kullanılmasına işaret ederken yumuşak güç, bir ülkenin sert güç unsurlarını kullanmadan, kendine çekme, örnek oluşturma, özendirme gibi yöntemlerle çıkarlarını gerçekleştirmesine işaret etmektedir. (Şener, www.21yyte.org, 2014)

Bu anlamda yumuşak güç kavramını, uluslararası ilişkiler yazınında kullanan ilk isim, Joseph S. Nye olmuştur. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (1990) adlı eserinde ve *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (2004) adlı makalesinde, Amerikan gücünün zayıfladığı ve Amerika’nın gerilemeye başladığı iddialarına cevap vermek üzere yumuşak güç kavramını ortaya atmıştır. Nye’a göre yumuşak güç, “kültür, siyasi değerler ve dış politika üzerinden başkalarının tercihlerini şekillendirme ve böylece sizin istediğinizi, diğerlerinin de istemesini sağlama” (Nye, 2004: 11) olarak tanımlanabilir.

Buna göre sert güç, bir ülkenin askeri ve ekonomik gücüne dayalı zorlama yeteneğinden kaynaklanırken yumuşak güç, o ülkenin kültürünün¹⁰, siyasi değerlerinin¹¹ ve

⁹ Dış politikada sert ve yumuşak gücün bir arada ve birbiriyle ilişkili olarak kullanılmasına “akıllı güç” denmektedir. Akıllı güç, “sert ve yumuşak gücün sentezi” olarak da tanımlanabilir. Buna göre akıllı güç, sert ve yumuşak gücün yeri geldiğinde birbirinin destekleyicisi/tamamlayıcısı olarak kullanılmasıdır (www.tuicakademi.org/guc-kavrami, 25.12.2018).

¹⁰ Bir ülkenin kültürel öğeleri evrensel değerler içerdiği ve başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde çekicilik özelliği artacak; bu sayede söz konusu yumuşak güç ilişkisine hizmet edecektir (Nye, 2004: 256).

¹¹ Bir ülkenin yurt içi ve yurt dışında uyguladığı politikalarla hâkim olan değerleri ve sergilediği genel tavır, diğer ülkeleri kendi yanına çekmede etkili olabilmektedir. Söz gelimi halkın desteğine dayanmayan bir iç politika hamlesi ya da dış politikada diğer ülkelerin onurunu zedeleyebilecek birtakım adımlar, söz konusu ülkenin yumuşak gücüne olumsuz etkide bulunacaktır (Nye, 2004: 256).

politikalarının¹² çekiciliğinden kaynaklanmaktadır (Nye, 2004: 256). Dolayısıyla bir ülkenin politikaları, hedef ülke tarafından meşru görülüyorsa bir yumuşak güç ilişkisinden bahsedilebilir.

Tablo 1
Joseph S. Nye'nın Güç Tipolojisi

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Sert Güç (Askerî Güç)	• Zorlama • Caydırma • Koruma	• Tehdit • Kuvvet	• Zorlayıcı Diplomasi • Savaş • İttifak
Sert Güç (Ekonomik Güç)	• Teşvik • Zorlama	• Para verme • Yatırım	• Yardım • Rüşvet
Yumuşak Güç	• Hayranlık Uyandırma • Gündem Yaratma	• Değerler • Kültür • Politikalar • Kurumlar	• Kamu Diplomasisi • İkili ve Çok Taraflı Diplomasi

Kaynak: Nye, 2005: 37

1.2.2. Yumuşak Gücün Araçları

Yumuşak güç kavramı, bir devletin diğer bir devlet üzerinde etkide bulunarak onun davranışlarını istediği yönde şekillendirmesinin yöntemlerinden birisidir (Kadercan, 2014: 313). Yumuşak güç, bir devletin (ya da günümüzde bir uluslararası kuruluşun vb.), siyasi değerlerini, kültürünü, ilkelerini karşısındaki devlette ya da kuruluşta çekicilik etkisi uyandırarak onu etkileme kapasitesi olarak tanımlanabilir (Kadercan, 2014: 315, 316). Bu yönüyle yumuşak güç, askeri ve ekonomik kapasitenin dışında farklı bir çekim alanını ifade etmektedir. Kültür, sanat, medya, eğitim, bilimsel ve teknolojik altyapı, mimari, edebiyat, sivil toplum örgütleri, turizm gibi geniş bir yelpazede pek çok alanı içerisinde barındırabilmektedir. Bu unsurların birleşimiyle ortaya çıkan yumuşak güç, bir ülkenin sosyal sermayesinin derinliğiyle de ilgilidir. Bunların yanı sıra yumuşak güç kapasitesini belirleyen önemli unsurlardan biri de sahip olunan siyasal sistemdir.

¹² Bir ülkenin iç ve dış politikası, potansiyel birer yumuşak güç kaynağıdır. Dolayısıyla doğru ve yerinde uygulanan politikalar, yumuşak güce olumlu katkı sağlayacaktır (Nye, 2004: 256).

Özgürlüklerin önünü açan, insanı merkeze alan, adil, şeffaf ve demokratik bir siyasal sistem, bir ülkenin yumuşak gücünü olumlu yönde etkileyebilmektedir (Kalin, 2010: 50).

Yine uluslararası tanınırlığa sahip hükümet dışı kuruluşlar da gerek politikaları gerekse gerçekleştirdikleri faaliyetleri dolayısıyla menşe ülkenin yumuşak gücüne katkı yapabilmektedir. Örneğin günümüzde *Türk Kızılayı*, *İHH İnsani Yardım Vakfı* gibi kuruluşların yurt dışında gerçekleştirdiği acil insanî yardım faaliyetleri, bu çerçevede değerlendirilebilir. Öte yandan, ilk bakışta doğrudan sert gücün unsuru olarak görünen silahlı kuvvetler de barış halinde diğer ülkelerle gerçekleştirdiği ortak tatbikatlar, eğitim ve yardım programları, yurt dışına gönderilen barış gücü birlikleri gibi vasıtalarla ülkelerin yumuşak gücüne katkı sağlayabilmektedir.

Bir ülkenin yumuşak güç enstrümanlarından bir diğeri de *dış yardımlar* veya bir başka ifadeyle *kalkınma yardımları*dır. Dış yardımlar, günümüzde, ülkelerin yumuşak gücünü pekiştirmede kullandığı en önemli araçlardan birisi haline gelmiştir. Kısaca, sınır ötesi bir hedefe aynî veya nakdî olarak yapılan kaynak aktarımı, şeklinde ifade edebilen dış yardımlar, yardım yapılan ülkede yardımı yapan (donör) ülkeye yönelik bir çekicilik ve minnet duygusunun gelişimine imkân vereceğinden donör ülkenin yumuşak gücüne olumlu katkı sağlayacaktır (Akçay, 2011: 7-8). Dış yardım konusu, aşağıda, ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

1.3. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İlişkisi

Tarihsel olarak ortaya çıkışları farklı zamanlara denk gelen kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları, daha sonraları Joseph S. Nye tarafından birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Nye (2011: 107) kamu diplomasisini, yumuşak güç kaynaklarının, kültürel ve enformasyonel faaliyetler düzenlenerek politikaya dönüştürülmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre kamu diplomasisi, yumuşak güç kaynaklarının uluslararası alanda kullanılmasıdır. Bu sayede hükümetler, ülkelerinin yumuşak gücünü harekete geçirmektedir. Nye, ortaya attığı yumuşak güç kavramının nasıl çalışacağı konusundaki eleştiriler üzerine bu tanıma yapmıştır. Nye (2008: 94), mevcut potansiyel yumuşak güç kaynaklarının kamu diplomasisi sayesinde bir etkinliğe kavuşacağını ve politikaya dönüşeceğini ifade etmektedir. Literatürde kamu diplomasisi alanında öne çıkan isimlerden birisi olan Philip Seib de kamu diplomasisini “yumuşak gücün özü ve bu etki çeşidini uygulama mekanizması” (Seib, 2009: 239) olarak tanımlamaktadır.

Aslında kamu diplomasisi, farklı bir diplomasi türü olarak yalnızca yumuşak güç ile ilişkilendirilerek açıklanabilecek bir kavram değildir. Kamu diplomasisi ve yumuşak güç ilişkisi üzerine literatürde bir eksikliğin olduğu kabul edilebilir. Nye'ın yukarıda bahsettiğimiz tanımlamayla iki kavramı birbirine eklemlemesi de sorunlu bir yaklaşım olarak görülebilir. Nitekim kamu diplomasisi, yumuşak gücün bir politika olarak uygulanmasının ötesinde sivil toplum temelli ve kamuoyu odaklı bir diplomasi tarzına da işaret etmektedir. Öte yandan hem yumuşak güç hem de kamu diplomasisinin odağını kamuoyu oluşturmaktadır. Kamu diplomasisinde aslî unsur kamuoyunun etkilenmesiyle yumuşak güçte de kamuoyunun istenilen doğrultuda mobilizasyonu söz konusu olmaktadır. Burada ayırt edici olan, yumuşak güç, bir güç türünü ifade ederken kamu diplomasisinin, bu gücü uygulamanın metodu olarak bir diplomasi türüne işaret etmesidir (Ekşi, 2014: 38-40). Diğer bir ifadeyle, kamu diplomasisi, potansiyel yumuşak gücü harekete geçiren, onu bir politika biçimine sokan araçtır (Hayden, 2012: 9). Burada üzerinde durulması gereken nokta, kamu diplomasisinin hükümetten halka doğru bir faaliyet olmasının yanında halktan halka doğru bir faaliyet olarak da yürütülebilmesidir. Bu itibarla kamu diplomasisi, hükümetten halka doğru bir faaliyet olması sebebiyle yumuşak gücün bir aracı sayılabilirken; halktan halka bir faaliyet olarak yumuşak gücün de ötesine geçmektedir. Dolayısıyla kamu diplomasisi, yumuşak gücün hem bir aracı hem de yumuşak gücün de ötesinde halktan halka bir faaliyet olarak farklı ve görece yeni bir diplomasi türüdür. Soğuk Savaş sonrası giderek daha da sivil toplum temelli ve yumuşak güç ilişkisine dayalı bir hal alan küresel sistemde devletler, sivil toplum temelli ve kamuoyu odaklı bir diplomasi tarzı olan kamu diplomasisini, yeni ortama ayak uydurmakta daha çok kullanır olmuştur.

Sonuç itibariyle yumuşak güç ve kamu diplomasisi birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan; teoriden pratiğe doğru bir çerçeve sunan kavramlar olarak görülebilir. Bu çerçeveyi somutlaştırmak için denilebilir ki bir aktör, yumuşak güç kullanımı sayesinde toplumları/devletleri istediği yönde etkileyebileceğini ve kendisi (ve söz konusu toplum/devlet) için olumlu sonuçlar yaratabileceğini görece ve bunu gerçekleştirebilmek adına kamu diplomasisinin imkânlarından faydalanabilecektir. Şu hâlde kamu diplomasisi, hem yumuşak gücü uygulama araçlarının toplamını ifade eden hem de yumuşak gücün ötesinde toplumlararası ilişkileri de kapsayan bir kavramdır.

1.4. Dış Yardımlar

Tarih boyunca devletler, dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için pek çok araç kullanmışlardır. Dış politika hedeflerine yönelik günümüzün yaygın araçlarından birisi de dış yardımlar; diğer bir ifade ile kalkınma yardımlarıdır. Kalkınma yardımları, her ne kadar hedef aktörün yararını gözetse de yardımı yapan aktörün siyasi ya da ekonomik kazanımlarından ayrı düşünülemez. Nitekim Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin siyasi etki alanlarını genişletmek ve pekiştirmek amacıyla sık sık dış yardıma başvurduğu bilinmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de farklı devletlerin SSCB'nin dağılmasının ardından oluşan siyasi boşluğu da kullanarak dış yardım aktörlerini devreye soktuğu görülmektedir.

1.4.1. Dış Yardımın Tanımı

Dış yardımlar, dış politikanın bir aracı olarak geçmişten günümüze değin uygulanmaktadır. Sınır ötesi bir hedefe aynı veya nakdi olarak yapılan kaynak aktarımı, dış yardım olarak tanımlanmaktadır. Proje yardımları, teknik işbirliği, mültecilere yönelik yardımlar, insani ve acil yardımlar ile benzer amaçlarla uluslararası kuruluşlara yapılan yardımlar *resmî kalkınma yardımları* ya da kısaca *dış yardımlar* olarak ifade edilmektedir (Akçay, 2011: 7-8).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) nezdinde 1960 yılında kurulan Kalkınma Yardımı Komitesi'nin (DAC) tanımlamasına göre dış yardım, temelde refah seviyesinin yükseltilmesi ve kalkınmayı desteklemek amacıyla yönelik hibe veya sübvansede edilmiş borç şeklinde sağlanan finansal akış, teknik yardım ve malları ifade etmektedir. Bununla birlikte insan gücünün yurt içi veya yurt dışında eğitilerek insan kaynağı ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılan yardımlar da dış yardımlar içerisinde değerlendirilmektedir (Küçükbayrak, 2010: 12).

1972 yılında DAC'nin kabul ettiği tanıma göre, gelişmekte olan ülkelere ve çok taraflı kurumlara, devletler, yerel yönetimler veya ilgili kurumlarca yapılan aktarımlar, yardım yapılan ülkenin kalkınmasını ve refahını hedeflemesi ve yardımın en az %25'inin bağış niteliğinde olması koşuluyla dış yardım olarak adlandırılmaktadır (Akçay, 2011: 8).

Bir başka tanımlamaya göre dış yardım, “uzman refakatinde verilen nitelikli eğitimlerle, bir program dâhilinde ve proje esaslı çalışmaları kapsayan teknik düzeydeki

yardımlar"dır (Barutçu, 1974:1). Bu yardımlar, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin yatırım olanaklarını, özellikle insan gücü olmak üzere diğer tüm kaynaklarını en etkili şekilde kullanabilmelerine yardımcı olmak amacıyla, gelişmiş ülke bilgi, beceri ve metotlarının aktarılmasını kapsar (Barutçu, 1974: 1). Güncel bir tanımlamaya göre dış yardım, "bir ülke veya uluslararası kuruluş tarafından başka bir ülkeye veya uluslararası kuruluşa iktisadî veya sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileşme, sosyal eşitlik, acil durumlarda temel ihtiyaçları karşılama gibi amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçlar" (Akça ve Esengün, 2004: 83) olarak ifade edilmektedir.

1.4.2. Dış Yardımın Tarihçesi

Dış yardım, şüphesiz insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamasına kadar geriye götürülebilecek bir olgudur. Fakat dış yardımın bir dış politika aracı haline getirilerek devletlerarası ilişkilerde rol oynaması, devletlerarasındaki diplomatik ilişkilerin artmasıyla olmuştur. 1648 tarihli Vestfalya Barışı sonrası oluşan yeni devletler sistemi, dış yardımların karakteristiğini de etkilemiştir. Vestfalya sonrası dönemde Fransa'nın Almanya'ya karşı Hollanda ve İsveç'e yaptığı yardımlar ve bu ülkelerle geliştirmeye çalıştığı işbirliği ilişkisi, ortak bir düşmana karşı güvenlik temelinde yardımlaşma ve işbirliği ilişkilerinin artması sonucunu doğurmuştur (Akçay, 2011: 14). Vestfalya sonrası dönemde ortaya çıkan sömürgecilik faaliyetleri de dış yardım kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Nitekim 18. yüzyıl gibi erken bir dönemde, İngiltere, kendi sömürgelerine yardım götürerek dış yardım kavramının kurumsallaşmasında rol oynamıştır (Arı, 2006: 337).

19. yüzyıla gelindiğinde ise sanayi ve teknolojinin hızlı gelişimi, özellikle deniz yolu ve demir yolu ulaşımını kolaylaştırmış; bunun sonucunda da sınır ötesi ve deniz aşırı yardım faaliyetleri hız kazanmıştır. Yine bu dönemde Avrupa sömürgeleri üzerinde artan misyonerlik faaliyetleri, ikili ilişkilere kutsal bir anlam atfetmiş; dolayısıyla yardım ilişkileri de bu doğrultuda yeni bir boyut kazanmıştır (Akçay, 2011: 15).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise gerek savaşın zayıf düşürdüğü devletler gerekse bağımsızlığını yeni kazanan devletler, savaşın galibi gelişmiş ülke yardımlarının birincil hedefi olmuştur. Yine bu dönemde, eski sömürgeci ülkelerin kolonyal ilişkilerini koruma isteği, dış yardım faaliyetlerinin bir başka dayanağını oluşturmuştur (Akçay, 2011: 17).

1960 yılına gelindiğinde ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) nezdinde Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)'nin kurulmasının ardından profesyonel yardım uygulamalarının arttığı görülmektedir. Fakat DAC'nin Soğuk Savaş'ın gölgesinde faaliyetlerini yürütmesi sebebiyle, yardım ilişkilerinin büyük ölçüde bloklaşmanın gölgesinde seyrettiğini; dolayısıyla bu dönem boyunca yapılan yardımların güvenlik kaygısını önlediğini söylemek mümkündür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte de gelişmiş ülkeler adına yardım faaliyetleri açısından yeni alanların açıldığı ve bu minvalde Orta Asya ve Doğu Avrupa'da kurulan yeni bağımsız devletlere yönelik yardım faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Öte yandan Avrupa Birliği'nin coğrafi genişlemesi, dış yardım konusunun sık sık gündeme gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesine bağlı olarak ortaya çıkan iç savaş ya da sınır ötesi müdahalelerin sebep olduğu sivil problemler, insanî yardım başta olmak üzere genel manada yardım faaliyetlerinin artması sonucunu doğurmuştur.¹³ Yine iletişim ve ulaşım imkanlarının yaygınlaşması, teknolojik gelişme ve küreselleşme gibi faktörlerin de yardım faaliyetlerinin yaygınlaşmasında etkili olduğu söylenebilir.

1.4.3. Dış Yardımların Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İle İlişkisi

“Neden dış yardım yapılır?” sorusuna verilecek cevap, dış yardım ve yumuşak güç arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde açıklamaya yetecektir. Dış yardım, yardımı yapan ve yardım alan ülke için farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu noktada yardım ilişkisinin, öncelikle “alan el” – “veren el” ilişkisini doğurduğuna dikkat çekmek gerekir. Bu ilişkide yardımı yapan –donör olarak tanımladığımız– ülke, yardım yapılan ülkeye yönelik ilgisini göstermiş olmaktadır. Bu ilgi, aslında çoğu defa yardımı yapan ülkenin dış politika eğilimlerinin bir ürünüdür. Dolayısıyla bir yardım ilişkisinde donör ülkenin reel egemenliğini artırma isteğinin öncelendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış yardımlarının yapıldığı coğrafyaya bakıldığında, bu yardımların SSCB'yi çevreleme (containment) politikasının bir destekleyicisi-tamamlayıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yardımlar vasıtasıyla Amerika, yumuşak gücünü ortaya koyarak söz konusu ülkeleri kendi yanına çekmeyi hedeflemiştir. Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımlar, bu çerçevede değerlendirilmektedir (Arı, 1999: 325).

¹³ Soğuk Savaşın sona ermesine müteakip, TİKA'nın kuruluşuyla birlikte Türkiye'nin de dış yardım yapan (donör) ülke konumuna geldiğini görmekteyiz.

Bu yönüyle dış yardımın, bir yumuşak güç aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yine yapılan dış yardımların bir devletten yabancı bir halka doğru bir faaliyet olduğu ve bu faaliyetle birlikte devletin kendi çıkarları doğrultusunda hedef halk üzerinde olumlu bir imajın oluşturulmaya çalışıldığı kabul edilirse, dış yardımların bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak değerlendirilmesi de mümkün olabilir.

Ancak öte yandan, özellikle acil insanî yardımlar olmak üzere kimi dış yardımlar, dış politika yaklaşımlarının bir ürünü olmaktan ziyade, tümüyle insanî amaca yönelik olabilmektedir. Günümüzde Türkiye'nin, Suriyeli mültecilere kapılarını açması ve mültecilerin daha iyi şartlarda barınmasını sağlamak amacıyla mülteci kampları kurması; tüm dünyanın görmezden geldiği sırada etnik kıyımdan kaçan Arakanlı Müslümanlara diplomatik imkânları zorlayarak, ilk elden insanî yardımları ulaştırması, dış politikaya yönelik çıkar arayışından ziyade insanî hassasiyetlere dayanan bir yardım politikasına işaret etmektedir.

Fakat şu da bir gerçektir ki tümüyle insanî amaca yönelik yardımlar dahi, donör ülke açısından bir “çıkar” unsuru içermektedir. Nitekim insani ve acil yardıma ihtiyaç duyulan hallerde, bu tür bir yardımın yapılmaması, bir “görmezden gelme” olacağı için ikili ilişkiler açısından bir “soğukluğun” ifadesi olacaktır. Bununla birlikte, yardım yapmayan ülke, uluslararası kuruluşlar nezdinde, diplomatik anlamda güç kaybedecek ve bu durum, nihayetinde söz konusu ülkenin, uluslararası sivil toplumda itibar kaybetmesine yol açabilecektir (Akçay, 2011: 34). Örneğin günümüzde Avrupa Birliği ülkelerinin, Suriyeli mültecilere yönelik görmezden gelen ve dışlayıcı tutumu, Avrupa ülkeleri açısından söz konusu olumsuz sonuçları doğurmuştur. Dolayısıyla denilebilir ki kamu diplomasisinin uygulama araçlarından biri olan dış yardım ilişkisinde, yardımın yöneldiği hedef, donör ülkenin dış politik eğilimlerini yansıtmakla birlikte böyle bir eğilimin ürünü olmayan insani ve acil yardım durumlarında dahi donör ülke adına bir takım dış politika kazanımları sağlamaktır.

Kamu diplomasisi açısından değerlendirildiğinde ise yukarıda da değinildiği üzere dış yardımlar, kamu diplomasisinin bir aracı olarak görülebilir. Devletlerin yardım faaliyetleri, hedef toplumla iletişime geçmeyi ve toplumun kanaatlerini etkilemeyi gerekli kıldığından bir dış yardım ilişkisinde kamu diplomasisi yöntemlerinin de dolaylı olarak uygulanmakta olduğu görülmektedir. Yardımın doğru kaynağa ve doğru yöntemlerle

yapılabilmesi ve başarılı sonuçlar doğurabilmesi için hedef ülke toplumunun sorunları dinlenmeli, toplumsal talebe göre yardım faaliyetleri oluşturulmalıdır. Bu durumda, Cull (2008: 32-36)'un kamu diplomasisinin yöntemleri içerisinde zikrettiği *dinleme* unsuru, dış yardımların hedefe ulaşmasında önemli bir yere sahip olmaktadır. Yine benzer şekilde, dış yardım faaliyetleri çerçevesinde donör ülkelerin kendine ait kültürel ve ulusal değerlerini aktarmak amacıyla hedef ülkede bir takım eğitim kurumları ya da öğretim birimleri, kültür enstitüleri vb. kurması,¹⁴ kamu diplomasisinin temel yöntemleri içerisinde zikrettiğimiz *kültürel diplomasi* unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Buna ek olarak, kalkınma yardımları çerçevesinde değerlendirilen uzman eğitimi programları vasıtasıyla donör ülkede eğitim alan personelin hareketliliği vb. faaliyetler, *mübadele diplomasisi* çerçevesinde değerlendirilebilir. Radyo, televizyon ya da İnternette yapılan *uluslararası yayınlar*la yardım faaliyetlerinin tanıtımının yapılması ve bu sayede daha çok insanın yardımlardan haberdar olmasının ve faydalanmasının önünün açılması da donör ülkelerin kamu diplomasisi hedeflerine olumlu katkı sağlayabilir.

¹⁴ TİKA'nın yardım faaliyetleri çerçevesinde Irak'ın Bağdat Üniversitesi bünyesinde kurulan Türkoloji Bölümü ya da Azerbaycan'da yine TİKA'nın yardımlarıyla yenilenen ve kapasitesi artırılan Bakü Türk Lisesi gibi kurumlar, kültürel diplomasiinin birer aracı olarak gösterilebilir.

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ VE KAMU DİPLOMASİSİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, küresel güç, çift kutuplu olmaktan çıkarak sistem içinde dağılmış; böylece bölgesel güçler giderek önem kazanmıştır. Süper güçlerin hegemonyasından ziyade gücün küresel sistem içinde dağılması, bölgesel devletlerin sorumluluklarını artırmış ve 'oyunun kurallarını' karmaşıklştırmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dünyada dış politikanın, klasik güç dengesinden farklı olarak bölgesel güce odaklandığı söylenebilir. Öte yandan güç kavramının da yeniden tanımlanması gereken bir kavram olduğu söylenebilir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde güç, önemi giderek artan yumuşak güç kavramı ile kültür, ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanarak başkalarının önceliklerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi içerecek şekilde tanımlanmaktadır (Sander, 2013: 587). Bu tanım şüphesiz ki askeri güce dayalı klasik güç tanımlamasından son derece farklı bir gücü ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yeni güç tanımı, ülkelerin bir diğer ülkeyi belirli tutum ve davranışları yerine getirmek ya da getirmemek için zorlamakta kullanabileceği potansiyel olanaklar toplamı olarak ifade edilebilen ulusal güç kavramının anlamında değişime sebep olmuştur. Tarih boyunca sanayi devrimine kadar olan süreçte ulusal gücün¹⁵ belirleyicisi, askeri ve ekonomik güç iken sanayi devrimiyle birlikte, bu unsurlar, tek başına ulusal gücü belirlemede yetersiz kalmış; bunun yanına endüstriyel kapasite ve yeni teknolojilere uyum kabiliyeti de eklenmiştir. Günümüzde ise üçüncü bir unsur olarak yumuşak güç, ulusal gücün belirleyicilerinden birisi olmuştur (Özdemir, 2008: 135, 136).

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında, dünyanın iki kutuplu yapısının sona ermesi, küreselleşme sürecinin hızlanması, teknolojinin gelişmesi, internet kullanımının ve buna bağlı olarak kitle iletişiminin yaygınlaşması gibi dünya ölçeğinde değişimlere yol açan gelişmelere tanıklık edilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye, daha aktif bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu tercih, Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelini de ortaya çıkarmış; bu yumuşak gücü uygulama aracı olarak dış politikada kamu diplomasisi araçları etkinlik kazanmıştır.

¹⁵ Henüz modern ulus-devletlerin var olmadığı bir çağda belki de bu kavramı *ülkesel güç* olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Türkiye'nin yukarıda bahsedilen küresel değişimlerin etkisinde şekillenen yeni dış politikası, -Türk dış politikasında yaşanan gelişmelere değinmeksizin- temelde üç döneme ayrılabilir. Bunlardan ilki, dış politikada söylem düzeyinde de olsa değişimin ayak seslerinin duyulduğu; Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesinin fark edildiği ve ilk kamu diplomasisi kurumlarının ortaya çıktığı 1987 – 1993 yılları arasını kapsayan Özal dönemi dış politikasıdır. İkincisi, 1993 – 2002 yılları arasını kapsayan; özellikle 1993 – 1999 yılları arasında istikrarsız siyasî ortamın da etkisiyle aktif dış politika söyleminin terk edildiği; fakat ardından 1999 – 2002 yılları arasında özellikle Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin hızlanması, komşu ülkelerle ilişkilerin normalleşmesi vb. gelişmelerin de etkisiyle yeniden aktif dış politika söyleminin ön plana çıktığı ve Avrupa Birliği ekseninde şekillenen koalisyon hükûmetleri dönemi dış politikasıdır. Üçüncüsü ise 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte şekillenen; dış politikada yumuşak güce yapılan vurgunun ön plana çıktığı ve Türk kamu diplomasisinin kurumsallaşmasının hızlandığı dönemin dış politikasıdır (Balci, 2013: 7-8).

2.1. Soğuk Savaş Sonrasında Dış Politikada Yumuşak Güç

Bu başlık altında, Turgut Özal döneminde; koalisyon hükûmetleri döneminde ve 2000'li yıllarda Türk dış politikasında yumuşak gücün gelişimine değinilecektir.

2.1.1. Turgut Özal Döneminde Dış Politikada Yumuşak Güç (1987 – 1993)

Soğuk Savaş'ın sona ermesine şahit olunan dönemde Türkiye, yukarıda bahsedilen küresel ve bölgesel düzeydeki değişimlere muvazi olarak birtakım adımlar atmış; yeni oluşan uluslararası konjonktüre ayak uydurmaya çalışmıştır. Nitekim gerek Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkelerinin; gerekse Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden birisi Türkiye olmuş ve bu ülkelerle ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası döneme 'hazırlıksız yakalanmış' olmakla birlikte Türkiye'nin yukarıda bahsedilen bölgesel güçlerin artan önemine binaen yine bu dönemde kendi yumuşak güç potansiyelinin de bir ölçüde farkına vardığı ve buna göre aktif bir dış politika üretme gayretinde olduğu söylenebilir.

Aslında Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ndeki Türkî cumhuriyetlere yönelik özel bir dış politikası olmamıştır. Zaten bunun aksine bir durum, süper güç

niteliğindeki Sovyetler Birliği'nin iç işlerine müdahale anlamına gelecek ve dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası barışa ve istikrara vurgu yapan ve statükoyu gözeten politikalarına ters düşecekti.

Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan Kafkasya ve Orta Asya'daki bağımsız ülkeler, Türkiye'de dış politika gündeminin ana maddelerinden biri haline gelmiştir. Dış politikada yaşanan bu değişimin bir ifadesi olarak Türkiye'nin, bölgeye yönelik dört aşamalı politika izlediği söylenebilir. Buna göre ilk olarak bölgeye yönelik dış yardımları düzenlemek üzere *Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB)*¹⁶ kurulmuş; ikinci adım olarak söz konusu ülkelere yönelik öğrenci bursları verilmiş; üçüncü adım olarak bölgesel işbirliğinin sağlanması ve ortak dış politika geliştirilmesi hedeflenmiş ve son olarak bölgeye yönelik propaganda amacıyla TRT Avrasya Televizyonu, yayına başlamıştır (Balcı, 2013: 202, 203).

Yine bu dönemde, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Yugoslavya'nın parçalanması gibi küresel ve bölgesel çapta etkiler oluşturan değişimler, Osmanlı tartışmalarını yeniden Türkiye'nin gündemine taşımıştır (Çalış, 2001: 67-71). Dolayısıyla bu dönemde, tarihten beslenen Osmanlı-İslam kaynaklarının, dış politikanın şekillenmesinde görece bir etkisinden söz edilebilir. Bu etkiyi ortaya çıkaran iki faktörden birincisi, yeni siyasî ve ekonomik liberalleşmenin önünü açtığı eleştirel düşünme ve alternatif söylem oluşturmaya mümkün kılan toplumsal değişimler; ikincisi ise küresel çapta yaşanan dönüşümün sonuçları olarak Müslüman devletlerin ortaya çıkması, Balkanlarda yaşanan çatışma ve savaş durumu ve bu duruma Avrupa'nın sessiz kalması ile Türkiye'nin AB üyeliğinin reddedilmesinin yol açtığı tepki gibi uluslararası etkenlerdir (Yavuz, 1998: 20). Söz konusu bu etkenlerin, Özal'ın şahsında aktif dış politikayı öngören yeni bir dış politika söyleminin ortaya çıkışına kaynaklık ettiği söylenebilir. Bunun somut örneği, Özal tarafından, Türk dış politikasının geleneksel kalıplarının artık Türkiye için yetersiz olduğunun ifade edilmesinde görülebilir. Dışişleri Bakanlığı'nı pasif kalmakla suçlayan Özal'a göre Türkiye, dış politikada daha aktif, risk ve inisiyatif alabilen bir politika izlemelidir. Bu aktif dış politika önerisi, Balkanlardan Orta Asya'ya dek Türkiye'yi tarihsel olarak ilgilendiren tüm coğrafyalarda daha yakın

¹⁶ Günümüzdeki ismiyle Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA).

ilişkilerin kurulmasını, dış yardımların artırılmasını ve hatta hamilik rolünün üstlenilmesini dahi içerecek şekilde, Özal'ın ifadelerinde hayat bulmaktadır (Barlas, 2000: 129-131). Nitekim Özal'a göre dünya, yeni bir döneme girmektedir. Türkiye, bunu anlamak ve olup bitenlere karşı kayıtsız kalmamak; aktif bir politika geliştirmek zorundadır (Özal, 1992: 5). Buradan hareketle, Özal'ın, Türk dış politikasının cumhuriyetten beri var olan geleneksel kalıplarını da zorladığı söylenebilir (Çalış, 2001: 120-124). Bu durum, Türk dış politikasındaki statükocu anlayışın bir ölçüde terki olarak değerlendirilebilir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş sonrası dönemde, iki kutuplu küresel sistemin sona ermesi ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması sonucunda uluslararası alanda birçok dengenin değiştiği gerçeğine dayanarak hâlihazırda bir statükonun mevcudiyeti de sorgulanabilir.

Diğer taraftan, dönemin yeni aktif dış politika anlayışı, Batıcılığın terki anlamına da gelmemektedir. Fakat klasik Batıcı anlayışa göre belirgin farklılıklarının olduğu söylenebilir. Öncelikle, Özal nezdinde klasik Batıcılık, geleneksel-toplumsal değerlerin muhafazasını içermemektedir ve bu yönüyle eksik bir projedir. Özal'a göre geleneksel-İslamî toplumsal yapıyı ve değer yargılarını muhafaza eden bir Türkiye, İslam dünyasının liderliğini yapabilecek ve Batı ülkeleri nezdinde daha önemli bir konuma gelebilecektir (Duman, 2010: 350).

Ancak denilebilir ki Özal'ın dış politika yaklaşımı, teorik hazırlıksız ve pragmatik tavır sebebiyle söylem düzeyinde kalmıştır (Davutoğlu, 2011: 90). Dahası, hükûmeti ve meclisi denetim altında tutarak dış politikadaki etkinliğini koruyan Özal, 1991 Genel Seçimleri sonrası Süleyman Demirel'in başbakanlık koltuğuna oturmasıyla bu etkisini kısmen kaybetmiştir.

2.1.2. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Dış Politikada Yumuşak Güç (1993 – 2002)

Koalisyonlar dönemi olarak ifade edilen 1993 – 1999 yılları arasında “Sevr Sendromlu”¹⁷ aktörler olarak tanımlanan ve kendisini Kemalizm'in koruyucusu olarak gören dönemin

¹⁷ İsmi Sevr Antlaşması'ndan alan ‘Sevr Sendromu’ kavramı, temelde Türkiye'nin içeriden ve dışarıdan birçok düşmanla çevrili olduğu varsayımına dayanan ve bu yüzden dış politikada savunma odaklı bir stratejiyi öngören anlayışı tanımlamada kullanılmaktadır. Bu anlayışın temelleri, 19. yüzyıl Osmanlı siyasetinde bulunabilir. Nitekim bu yüzyılda, Osmanlı için toprak bütünlüğünü koruma ve daha fazla toprak

koalisyon ortakları ve ordu, Özal Dönemi'nde kısmen kaybettikleri dış politikadaki etkinliklerini yeniden tesis etme imkânı bulmuştur (Balcı, 2013: 207, 208). Özellikle 1995 yılında Yunanistan'la yaşanan Kardak Krizi ve Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarını yeniden gündeme getirmesi gibi gelişmeler, politika yapımcılarının yeniden tehdit ve güvenlik temelinde politikalar izlemesinde etkili olmuştur (Balcı, 2013: 216, 220).

Söz konusu dönemde kurulan yedi hükümette dokuz farklı dışişleri bakanı görev almıştır. Bu istikrarsızlık ortamında görece istikrarlı kurumlar olan dışişleri bürokrasisi ve ordunun dış politika yapımında etkinliğinin arttığı görülmektedir. Nitekim 1993 – 1999 yılları arasında, Genel Kurmay Başkanlığı'nın hükümet gibi hareket ederek açıklamalarda bulunduğu, karşılıklı ziyaretler ve antlaşmalar yaptığı, tehdit ve güvenlik temelinde dış politika izlediği bir döneme tanıklık edilmiştir. Bu durumun en iyi örneği, 1996 yılında İsrail'le imzalanan *Askeri İşbirliği Anlaşması*'nda görülebilir. Bu antlaşma, büyük ölçüde ordu tarafından hazırlanmıştır (Balcı, 2013: 210). Hatta dönemin Milli Savunma Bakanı Oltan Sungurlu, bu anlaşmayla ilgili olarak “Anlaşmanın gizlilik derecesini bilmiyorum. [...] Zaten anlaşmanın içeriğinden de habersizim.” demiştir (Cemal, 2010: 251).

1999 – 2002 arası dönemde yaşanan gelişmelerin ise Türk dış politikası üzerinde dönüştürücü etkilere sahip olduğunu görmekteyiz. 1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi sonrasında yaşanan felakete müdahale konusunda zayıf kalan devlet kurumları, 1990'lı yıllarda iç ve dış tehdit paranoyası üzerinden inşa ettiği meşruiyetini önemli ölçüde yitirmiştir. Kamuoyu nezdinde itibar kaybeden tehdit ve güvenlik algılaması, Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesiyle sivil ve siyasî birçok mecrada sorgulanır olmuştur. Dahası, Öcalan'ın yakalanması, Suriye temelinde işlenen tehdit algısını; Marmara Depremi sonrasında Yunanistan'ın hatırı sayılır insanî yardımları, Yunanistan temelinde işlenen tehdit algısını kırmıştır. Yine aynı dönemde AB üyelik sürecinin hızlanması, iç politikada olduğu kadar dış politikada da etkisini göstermiş; ‘Avrupalılaştırma’ süreci, döneme hâkim olmuştur. AB'ye üyelik kapsamında yapılan reformlar, ordu karşısında siyasetin konumunu

kaybını önleme, birincil amaçtı. Kaybedilen her toprak parçası, bir diğerinin kaybedilmemesi gayreti içerisindeki Osmanlı için artık ilginin koparıldığı yerler haline gelmiştir. Mutlak hâkimiyet ya da mutlak terk arasında kaybedilen topraklar için bir etki alanı oluşturma ya da müdahil olma gibi bir ara formül geliştirilmesi söz konusu olmamıştır. Bu hususta daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Davutoğlu, 2011: 52-58.

güçlendirmiş; tehdit ve güvenlik temelli dış politika, yerini karşılıklı bağımlılık, işbirliği ve ticaret anlayışının hâkim olduğu bir politika yapım sürecine bırakmaya başlamıştır.

Nitekim dönemin dış işleri bakanlarından İsmail Cem, dış politikada askerî gücün ülkelerin uluslararası konumunu belirlemede artık başat rol oynamadığını; bunun yerine ekonomik güce ve bu gücün sürdürülebilirliğine dayalı bir güç anlayışının dış politikada belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla dünya, küresel bir pazar halini alırken, tarihsel ve kültürel unsurlarla desteklenen ekonomik ilişkiler, geleceğin dünyasını şekillendirmede etkili olacaktır. Böylesi bir güce sahip olmanın yolu ise Türkiye'yi, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan tarihî ve kültürel çevrenin merkezi haline getirebilmektir. Bunun ön koşulu ise Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerini düzeltmesi olarak görülmektedir (Cem, 2002: 2). İsmail Cem'in vurguladığı tarihsel ve kültürel unsurlarla desteklenen ekonomik ilişkilere dayalı güç, aslında yumuşak güçten başkası değildir. Bu güce sahip olmanın yolu olarak işaret edilen Türkiye'yi tarihî ve kültürel çevrenin merkezi yapma düşüncesi, 2000'li yıllarda dış politikada çokça vurgulanan *merkez ülke* söyleminin temelini oluşturmaktadır.

Bu dönemde hayata geçirilen kimi yumuşak güç uygulamalarından da bahsetmek mümkündür. Örneğin Türkiye'de 1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi ve yine aynı yıl Yunanistan'da meydana gelen Atina depremi, iki ülke arasında karşılıklı insanî yardımların yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca TİKA'nın kurumsal dönüşümünde önemli bir adım olan Dışişleri Bakanlığı'ndan alınarak Başkanlık'a bağlanması da yine bu döneme tekabül etmektedir.

2.1.3. 2000'li Yıllarda Dış Politikada Yumuşak Güç

2000'li yıllar, Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Türkiye'de sosyal ve siyasî pek çok değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu değişimden, şüphesiz Türk dış politikası da payına düşeni almıştır. Yeni dönemde dış politika yapım sürecinde siyaset kurumunun etkin rol oynadığı görülmektedir. Buna imkân sağlayan başlıca gelişme, ordu kurumuna siyasa üretme gücü veren Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nın yapısının değiştirilmesi olmuştur. MGK'da askerin etkinliğinin azaltılması, ayda bir olan MGK toplantılarının iki ayda bir şeklinde yeniden düzenlenmesi ve MGK kararlarının tavsiye niteliğinde kararlar olmasını sağlayan bir takım yasal düzenlemeler, MGK'nın ve dolayısıyla askerin siyaset üzerindeki ayrıcalıklı konumunu kaybetmesine sebep olmuştur.

Ordu kurumunun siyaset üzerinde azalan etkisi, dış politika yapımında da sivil iradenin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bunun sonucunda yeni kavram ve pratikler, dış politikada kendini hissettirmeye başlamıştır. Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı danışmanlıkları, ardından bizzat Dışişleri Bakanlığı yaptığı dönemlerde dış politikada etkin isim olan Ahmet Davutoğlu'nun, ortaya koyduğu yeni dış politika anlayışıyla, Türk Dış Politikasının yeniden şekillenmesinde başat rol oynadığı söylenebilir.

Aslında bu değişimin sinyallerini, 1999 – 2002 yılları arasında, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin getirdiği demokratikleşme ortamında değişmeye başlayan dış politikada aramak gerekir. Nitekim bu dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen İsmail Cem, artık dış politikada ekonomik güce ve bu gücün sürdürülebilirliğine dayalı bir güç anlayışının belirleyici olduğuna vurgu yapmaktadır.

İsmail Cem'in görüşlerinde ifade bulan Türkiye'yi tarihî ve kültürel çevrenin merkezi yapma ve komşularla ilişkilerin düzeltilmesi, tarihsel ve kültürel unsurlarla desteklenen ilişkiler gibi görece yeni kavramlar, Ak Parti döneminde daha sık kullanılır olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Davutoğlu'nun belirleyici olduğu 2000'li yılları kapsayan Ak Parti dış politikası, yukarıda bahsedilen Özal dönemi dış politikasının ve İsmail Cem dönemi dış politikanın yeni dönemdeki tezahürü olarak gösterilebilir.

Bu dönemde, pek çoğu Ahmet Davutoğlu'nun 2001'de yayımlanan “Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu”¹⁸ başlıklı eserinde formüle edilen dış politika yaklaşımı, Osmanlı tarihî birikimine ve Osmanlı coğrafyasına yaptığı özel vurgu sebebiyle Yeni-Osmanlıcı olarak değerlendirilmiştir. Ancak Davutoğlu, yeni dış politika yaklaşımının Yeni-Osmanlıcı olarak tanımlanmasını, iyi niyetli bulmamaktadır. Davutoğlu'na göre bu tanımlama, “Türkiye yeniden hegemonya kurmak istiyor.” (Davutoğlu, 2009) şeklinde yanlış yorumlanmaktadır ve bu durum Türkiye'nin benimsediği bir yaklaşım değildir.

Büyük ölçüde Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik eserinde ortaya koyulan dış politika yaklaşımının¹⁹ temel çıkış noktası, Türkiye'deki hâkim siyasî elitin ülkeye biçtiği rolün

¹⁸ Metin içerisinde kısaca “Stratejik Derinlik” olarak zikredilmiştir.

¹⁹ Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik eserinde ortaya koyduğu bu yaklaşım, “Stratejik Derinlik yaklaşımı” olarak ifade edilecektir. Bu ifade Muharrem Ekşi (2014)'den ödünç alınmıştır.

Türk toplumunun gerçeklerine, tarihî birikimine ve gelecekle ilgili ideallerine ve beklentilerine uygun olmadığı ön kabulüne dayanmaktadır (Davutoğlu, 2011: 91). Türkiye, artık içine kapalı bir sistem oluşturarak dünya siyasetinin sıradan bir unsuru şeklinde varlığını sürdürme şansına sahip değildir. Bunun yerine Türkiye, stratejik yönelişin getireceği çetin güçlükleri göze alarak dinamik bir medeniyet oluşturma çabasına girmelidir (Davutoğlu, 2011: 93). Davutoğlu'nun ortaya koyduğu bu yeni yöneliş, Cumhuriyet'ten bu yana sıklıkla uygulanagelen statüko yanlısı ve güvenlik odaklı dış politika anlayışının terk edilmesinin gerekliliğini ifade etmektedir. Bu durum, dış politikada Kemalizm'e karşı bir alternatif oluşturma²⁰ olarak da okunabilir.²¹ Bu alternatif, birincisi, "seküler ve milliyetçi teritoryal devlet kimliği karşısında muhafazakâr-demokrat ulus-devlet kimliği inşasıyla ulus-devlet ötesi bir coğrafi mekân idrakinin"; ikincisi, "Batı merkezli medeniyet düzenine eklemlenmiş Batıcılık anlayışı karşısında İslam dünyasının temsilini ve tarihini Avrupa-merkezli evrensel tarih içinde eritmeyi kabul etmeyen çoğulcu bir uluslararası düzenin varlığının" ve üçüncüsü "geleneksel jeopolitik söylemlerde hâkim ilke olan 'jeopolitik endişe'²² karşısına jeopolitik esnekliği koyan yeni bir değerler manzumesinin inşası amacıyla." (Yeşiltaş: 2014, 31-32)

Buna göre, yirminci yüzyıla Osmanlı tarih mirasından yeni tanımlara dayalı bir ulus devlet olarak çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin, yüzyıl sonunda bu mirasın getirdiği jeokültürel ve jeopolitik sorumluluklarla tekrar yüzleşmesi zorunluluğu söz konusudur (Davutoğlu, 2011: 23). Türkiye, ancak bu yüzleşmenin sonucu olarak tarihî birikimini²³

²⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Balcı, A. (2014). Stratejik Derinlik'te Kemalizm ile Hesaplaşmak. Köse ve diğerleri (Ed.). *Stratejik Zihniyet* içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 221-234. Daha ileri bir okuma için bkz. Balcı, A. (2015). *Dış Politikada Hesaplaşmak*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

²¹ Bunun da ötesinde Stratejik derinlik yaklaşımı, düşman algısına dayalı sürdürülen klasik dış politikanın Kemalizm'in bizatihi kendisini meşrulaştırdığını; bu sayede hâkim Kemalist yapının sürekliliğine imkân sağladığını varsaymaktadır (Balcı, 2014: 221).

²² Yeşiltaş (2014: 33), jeopolitik endişe kavramını, yönetici seçkinlerin, toplumun ve devletin hem kültürel hem de coğrafi olarak "nereye ait olduklarına" ilişkin verdikleri cevapların belirsizliğinden kaynaklanan bir durum olarak tanımlamaktadır. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında yönetici elitin zihninde "biz kimiz?" ve "nereye aitiz?" sorularına cevap ararken oluşan kimlik bunalımı, toprak kaybetme endişesiyle de birleşince jeopolitik bir endişeye dönüşmüştür.

²³ Tarihi birikim ya da bir diğer ifadeyle tarihsel miras, temelde Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Afrika ile Türkiye arasında kültürel ve tarihsel bağlar kurma işlevine sahip bir kavramdır. Kavram sayesinde Türkiye, içinde bulunduğu jeopolitik ortama kültürel ve tarihsel olarak da bağlanmış olur (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 22).

ve mevcut imkânlarını kullanarak gelecekte uluslararası konumunu güçlendirebilir ve kendi etki alanını oluşturabilir (Davutoğlu, 2011: 78, 79).

Aslında buraya kadar açıklamaya gayret ettiğimiz Stratejik Derinlik yaklaşımının – yukarıda bahsedilen farklar dışında– Özal döneminde sergilenen dış politika yaklaşımıyla ya da İsmail Cem dönemi dış politika söylemiyle büyük ölçüde benzerliğinin bulunduğu söylenebilir. Ancak Stratejik Derinlik yaklaşımını bu benzerlikten azade eden husus, söylem düzeyinde ortaya koyduğu görece yeni dış politika kavramları üzerinden yeni bir dış politika yaklaşımını getirmesidir. Bu kavramlar birbiriyle bağlantılı ve birbirinin tamamlayıcısı olan kavramlar olarak görülebilir. Çalışmanın konusu açısından önemi haiz olan kamu diplomasisi kavramı da bu yeni kavramlardan birisidir.

Birinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınan bu kavram, Stratejik Derinlik yaklaşımı açısından devletler arasındaki diplomasi kadar toplumlar/kamuoyları arasındaki iletişim ve etkileşimin de önemli olduğuna vurgu yapan, bu minvalde hem içe hem de dışa dönük strateji geliştirme araç ve tekniklerinin çoğaltılmasını öngören bir yaklaşıma karşılık gelmektedir (Kalin, 2009). Buna göre kamu diplomasisi, “Türkiye’nin yeni uluslararası ortama ve çok kutuplu dünya düzenine uyum sağlamasını, etkinliğini artırmasını, bölgesel ve küresel amaçlarına ulaşmak için gerekli olan araç ve yöntemleri kullanmasını, kendisiyle ilgili algıyı yönetmesini ve kendini doğru mesajlarla tanıtmayı sağlayacak çalışmalar yapmayı görev edinen kurumsal bir mekanizma” (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 23) olarak tanımlanabilir. Bu dönemde ilgili kamu kurumlarının mevcut yapısı revize edilmek suretiyle ve kurulan yeni kamu diplomasisi kurumlarıyla bu mekanizmaya işlerlik kazandırılmıştır. Aşağıda, bu kurumlara değinilmektedir.

2.2. Türkiye’de Kamu Diplomasisinin Gelişimi ve Resmî Kamu Diplomasisi Kurumları

Kamu diplomasisi kavramı, günümüzde kullanılan anlamı itibariyle yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte, kavramın dünya genelinde yaygın pratik kullanımı, yakın bir geçmişe, 1990’lı yıllara dayanmaktadır. Amerikan eski savunma bakan yardımcısı Joseph S. Nye’in kamu diplomasisini yumuşak güç kavramı çerçevesinde tartışması, kavramın akademik ve siyasi çevrelerde popülerlik kazanmasında etkili olmuştur. Kamu diplomasisi kavramı, 2000’li yıllarda Türkiye’nin gündemini meşgul etmeye başlamıştır.

Nihayet, yukarıda da görüldüğü üzere Ak Parti iktidarları döneminde dış politika literatüründe, yeni bir dış politika kavramı olarak yerini aldığı söylenebilir.

İbrahim Kalın (2010: 53; 2012: 147)'a göre Türkiye için kamu diplomasisi, dünyayla paylaşmak istediği hikâyesini tutarlı ve ikna edici bir şekilde ortaya koymayı; yeni bir imaj yaratmanın ötesinde, geçmiş hataların üstesinden gelmeyi ve ülkenin sosyal ve siyasal geleceğine ilişkin yeni bir seyir planlamayı amaçlayan kapsayıcı bir kimliğin kazanılmasını ifade etmektedir. Türkiye'nin "kamu diplomasisi alanlarında etkin ve başarılı olması, ulusal çıkarlarının, bölgesel etkinliğinin ve küresel sorumluluklarının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu hususlar göz önüne alındığında kamu diplomasisinin Türkiye için stratejik bir öncelik olduğunu söyleyebiliriz." (Kalın, 2010: 63)

Günümüzde dahi devam etmekte olan Türkiye hakkındaki olumsuz düşüncelerin oluşmasında, Türkiye aleyhinde yürütülen propagandalar kadar geçmişte uygulanan yanlış politikaların da katkısı vardır. 12 Eylül 1980 Darbesi ve sonrasında yaşanan insan hakları ihlalleri, faili meçhul cinayetler, Kürt meselesinde izlenen politikaların oluşturduğu algı gibi pek çok husus, yurt dışındaki Türkiye algısının olumsuz yönde şekillenmesine sebep olmuştur (Kalın 2010: 61). 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de kamu diplomasisinin eksikliği, özellikle Avrupa Birliği ile ilişkiler, Ermeni meselesi ve Kıbrıs sorunu gibi konularda dış politika hedeflerine ulaşmada bir engel olarak görülmüş; bu eksikliğin giderilmesi için kamu diplomasisi araçlarının devreye sokulmasının gerekliliği ifade edilmiştir (Kınıklıoğlu: 2005).

Bu minvalde Türkiye'nin, yeni uluslararası çevreye ve çok kutuplu küresel sisteme uyum sağlamasını, siyasi etkinliğinin artırılmasını, dış politika hedeflerine ulaşmasını ve kendisine yönelik algıyı yönetmesini sağlayacak kamu diplomasisi araçlarının kullanımına yönelik gereklilik ortaya konmuş ve bazı mevcut kamu kurumlarının yapısı revize edilmek suretiyle ve kurulan yeni kamu kurumları vasıtasıyla Türk kamu diplomasisi şekillendirilmiştir.

Aşağıda, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı birimler, Yunus Emre Enstitüsü (YEE) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) başlıkları altında bu kamu kurumlarına ve bu kurumların kamu diplomasisindeki rolüne değinilmiştir.²⁴

2.2.1. Dışişleri Bakanlığı'nda Kamu Diplomasisi Birimleri

2010 yılında yürürlüğe giren 6004 Sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun ile birlikte Dışişleri Bakanlığı'na bağlı on yeni genel müdürlük ve daire başkanlığı kurulmuştur (Dışişleri Bakanlığının Kuruluş, 2010). Bunlardan ana hizmet birimleri içerisinde zikredilen *Enformasyon Genel Müdürlüğü* ve *Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü*, kamu diplomasisi faaliyetlerine yönelik yeni birimler olarak görülebilir.

2.2.1.1. Enformasyon Genel Müdürlüğü

Bu yeni birimlerden Enformasyon Genel Müdürlüğü, bakanlığın yerli ve yabancı medya ile ilişkilerinin yürütülmesi, bakanlığın basın toplantılarının ve basın açıklamalarının yapılması ile görevlendirilmiştir. Bu yönüyle müdürlük, medya aracılığıyla yerli ve yabancı kamuoyunun bilgilendirilmesini ve izlenen dış politikanın tanıtımını yaparak bu politikalara toplumsal destek sağlanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, kamu diplomasisi alanındaki faaliyetlerin planlanması ve icra edilmesinde ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği içinde hareket edilmesi, müdürlüğün görevleri arasında zikredilmektedir (Dışişleri Bakanlığının Kuruluş, 2010).

2.2.1.2. Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü

Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, bakanlığın kültürel diplomasiden sorumlu birimi olduğu söylenebilir. İlgili kuruluşlarla işbirliği yaparak kültür, eğitim, spor, bilim vb. alanlarda diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri ve işbirliğini yürütmekle görevli olan birim, yurtdışında Türkiye'nin tanıtımına yönelik proje ve

²⁴ Türk kamu diplomasisine yön veren kurumlar, şüphesiz ki burada değinilen kurumlarla sınırlı değildir. Bu kurumlar haricinde çeşitli dernek veya vakıf statüsündeki yardım kuruluşları, sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları vb. hükümet dışı aktörler ya da doğrudan kamu diplomasisine yönelik olmayan ancak Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk Hava Yolları gibi çeşitli yurtdışı faaliyetleri itibarıyla kamu diplomasisi çerçevesinde değerlendirilebilecek kurum ve kuruluşlar da vardır. Konunun kapsamını sınırlandırabilmek adına, bu çalışmada, bu kurum ve kuruluşlara değinilmemiş; yalnızca doğrudan kamu diplomasisi faaliyetleri ile ilgili olan devlet ya da kamu tüzel kişiliğini haiz kurumlara yer verilmiştir.

faaliyetlerin de koordinasyonundan sorumludur (Dışışleri Bakanlığının Kuruluş, 2010). Bu çerçevede diğler bakanlıkların, Yunus Emre Enstitüsü'nün, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının yurt dışındaki kültürel faaliyetlerinde işbirliği ve koordinasyonu sağlamayı, gerektiğinde bu faaliyetlere destek sunmayı amaçlamaktadır.

2.2.2. Yunus Emre Enstitüsü (YEE)

Bir kamu vakfı niteliğindeki kültürel diplomasi kurumu olan Yunus Emre Enstitüsü (YEE), 5653 Sayılı Kanun'a istinaden 2007 yılında kurulmuştur.²⁵ Kurumun karar organı, müteveli heyetidir. Müteveli heyeti, doğaı üyeler olan Kültür ve Turizm Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı ve Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı ile doğaı üyeler dışında, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen beş kişi ve Türkiye Maarif Vakfı tarafından kendi müteveli heyeti üyeleri arasından seçilen bir kişiden oluşur (Yunus Emre Vakfı, 2007).

Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğler ölkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içindeki ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek, Türkiye'nin diğler ölkeler ile kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirmek üzere faaliyetlerini sürdürmektedir (Yunus Emre Vakfı, 2007). Günümüzde 50'den fazla kültür merkeziyle yurt dışında etkin bir şekilde faaliyet gösteren YEE, bu merkezler aracılığıyla kültür ve sanatımızı tanıtmak için birçok etkinlik düzenlemekte, ulusal veya uluslararası etkinliklerde ölkemizi temsil etmektedir (www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu, 21.11.2018).

²⁵ 1883 yılında kurulan Fransız kültür enstitüsü Alliance Française, 1934 yılında kurulan İngiliz kültür enstitüsü British Council, 1951 yılında kurulan Alman kültür enstitüsü Goethe Enstitüsü ya da 1991 yılında kurulan İspanyol Cervantes Enstitüsü ile karşılaştırıldığında ölkemizde kültürel diplomasi faaliyetleri konusunda oldukça geç kalındığı anlaşılmaktadır.

Harita 1

Yunus Emre Enstitüsü Kültür Merkezleri

Kaynak: www.yee.org.tr/tr/kurumsal/harita (27.04.2018)

Ayrıca YEE, yürüttüğü *Türkoloji Projesi* ile yurt dışındaki üniversitelerde Türkoloji bölümlerinin kurulmasını desteklemekte; mevcut bulunan Türkoloji ya da Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine Türkiye'den öğretim elemanı görevlendirmekte; müfredat ve ders materyali desteği sağlamakta; bu bölümlerde daha nitelikli ve sürekli eğitim ve öğretim verilebilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bunun yanı sıra *Türkçe Seçmeli Yabancı Dil Projesi* ile faaliyette bulunan ülkelerdeki ilk ve orta öğretim düzeyindeki okullarda Türkçe'nin seçmeli yabancı dil olarak okutulmasını hedeflemektedir (www.yee.org.tr/tr/birim/turkoloji-mudurlugu, 21.11.2018).

Ayrıca, *Balkanlarda Kültürel Mirasın Yeniden İnşası Projesi* kapsamında Osmanlı kültür mirası içerisinde değerlendirilen ve çeşitli sebeplerle tahribata uğramış el yazması eserlerin onarımı, bakımı ve kataloglama işlemlerinin yapılarak dijital ortama aktarılması sağlanmaktadır. *Geleneksel Türk El Sanatlarının İhyası Projesi*yle de unutulmaya yüz tutmuş hüsnühat, minyatür, tezhip, ebru vb. Türk el sanatlarının yeniden canlandırılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (www.yee.org.tr/tr/haber/balkanlarda-kulturel-miras-yeniden-insa-ediliyor, 21.11.2018).

2.2.3. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

İlk defa 2010 yılında çıkarılan 5978 Sayılı Kanun’la (Yurtdışı Türkler ve Akraba, 2010) kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli ve Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve daha sonra Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte Başbakanlık’ın kaldırılmasının ardından 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’yle (Bakanlıklara Bağlı İlgili, 2018) yeniden kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları ile ilgili çalışmalar yapmak ve onların sorunlarına çözüm üretmek; soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek üzere kurulmuş bir kamu diplomasisi kurumudur. Buna göre YTB, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının bulundukları ülkelerdeki varlıklarını hukukî ve siyasî teminat altına almayı; bu vatandaşların Türkiye ile toplumsal ve kültürel bağlarını korumalarına yönelik faaliyetler yaparak asimilasyonunu engellemeyi hedeflemektedir. Yine sivil toplum örgütleri vasıtasıyla YTB, yurt dışındaki Türk vatandaşlarının bulundukları ülke kamuoyunda ve siyasetinde temsilini güçlendirmeyi hedeflemektedir (www.ytb.gov.tr, 22.11.2018). Bu yönüyle YTB, adeta bir *Diaspora Bakanlığı* görevini üstlenmektedir.

Buna ek olarak, soydaş ve akraba topluluklarla Türkiye’nin toplumsal, tarihi, kültürel ve ekonomik bağlarını geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca, YTB’nin kuruluşuyla birlikte çeşitli devlet kurumları aracılığıyla verilen yurt dışından gelen öğrencilere yönelik yükseköğretim bursları, *Türkiye Bursları* ismiyle kurumun bünyesinde birleştirilmiştir (www.ytb.gov.tr/uluslararası-ogrenciler/turkiye-burslari, 22.11.2018).

2.2.4. Uluslararası Yayın Yapan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kanalları

Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek üzere 01 Mayıs 1964’te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), günümüzde özerkliği ve tarafsızlığı anayasada hükme bağlanan; radyo, televizyon ve diğer medya araçlarından yayın yapan kamu hizmeti yayıncısı olarak tanımlanmaktadır (www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx, 22.11.2018). 1993’te Orta Asya ve Kafkasya’ya yönelik yayınlar yapmak üzere *TRT Avrasya* kanalının kurulmasıyla TRT, bir kamu diplomasisi kurumu hüviyeti kazanmıştır. Bu sayede TRT, Türkiye’nin izlediği politikalarda yabancı ülke toplumlarının desteğini

sağlamayı, Türkiye'nin tanıtımını yaparak söz konusu toplumlar üzerinde çekicilik etkisi uyandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca sırasıyla 2009 ve 2010 yılında kurulan *TRT Kürdî* ve *TRT el-Arabia* kanalları, Kürtçe ve Arapça yayın yaparak hem Türkiye içerisindeki Kürt ve Arap nüfusa hem de Ortadoğu coğrafyasındaki diğer Kürt ve Arap topluluklara hitap etmeyi amaçlamıştır. Yine 2009 yılında TRT Avrasya'nın yerine kurulan *TRT Avaz* kanalı, Ortadoğu'dan Kafkaslara, Balkanlar'dan Orta Asya'ya toplam 27 ülkede Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Türkmençe, Kazakça, Kırgızca ve Özbekçe dillerinde yayınlar yapmaktadır. Buna ek olarak 2008 yılında hayata geçirilen www.trtvotworld.com İnternet sitesi aracılığıyla TRT, yayın yapılan bölgeden ve dünyadan haberleri 41 farklı dilde dünya kamuoyunun istifadesine sunmaktadır.

2.2.5. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Kamu diplomasisi araçlarından birisi olarak karşımıza çıkan dış yardımlar, ülkelerin resmî kalkınma yardımı kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin dış yardım faaliyetlerinden sorumlu kuruluş, bu tezin de konusunu oluşturan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)'dır. Bu çalışma açısından, önemine binaen aşağıda üçüncü bölümde TİKA, ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

BÖLÜM 3: TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI VE TÜRK KAMU DİPLOMASİSİNDEKİ ROLÜ

Dış yardımlar bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye'nin yalnızca dış yardım alan ülke konumundan dış yardım da yapan (donör) ülke konumuna gelmesi, oldukça geç bir tarihte, 1985 yılında olmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından organize edilen Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Moritanya, Senegal, Somali ve Sudan'a yönelik kurumsal kapasitenin artırılmasını hedefleyen 10 milyon Amerikan doları tutarındaki dış yardım, Türkiye'nin yapmış olduğu ilk kalkınma yardımı olarak kayıtlara geçmiştir (www.mfa.gov.tr, 01.12.2017). İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)²⁶ Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin kararı kapsamında gerçekleştirilen bu yardımlar, aracı bir kurum vasıtasıyla, teknik yardımlarda esas kabul edilen ikili ilişkilere dayalı karşılıklı işbirliği anlayışının dışında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ikili ilişkiler bağlamında donör ülke sıfatıyla kalkınma yardımında bulunması, ancak TİKA'nın kuruluşuyla mümkün olmuştur.

Bu bölümde, ilk olarak Türkiye'nin dış yardım yapan bir ülke konumuna gelmesindeki gecikmenin nedenlerine değinilecektir. Ardından, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın kuruluş süreci, geçirdiği kurumsal dönüşümler, idari yapısı ve faaliyet alanları ayrı ayrı başlıklar olarak ele alınmak suretiyle TİKA'nın tanıtımı yapılacaktır.

3.1. TİKA'nın Kuruluş Süreci ve Kurumsal Dönüşümü

Yukarıda, TİKA'nın nasıl bir dış politika anlayışının ürünü olduğunu anlayabilmek adına ikinci bölüme yer verilmiştir. Şimdi bu çerçevede TİKA'nın ortaya çıkışındaki gecikmenin nedenleriyle birlikte ortaya çıkış süreci ve kurumsal dönüşümleri açıklanmaya çalışılacaktır.

²⁶ İslam Konferansı Örgütü, 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansında alınan bir kararla kurulmuştur. Örgütün ismi, 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir (www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa, 20.03.2018). Teşkilat hakkında genel bilgi edinmek için ayrıca bkz. Dursun, D. (2004). İslam Konferansı Teşkilatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 50.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin yardım yapan (donör) ülke konumuna gelmesi, oldukça geç bir tarihte, 1985 yılında olmuş; aktif bir dış yardım kurumunun tesisi ise ancak 1992'de TİKA'nın kuruluşuyla mümkün olmuştur. Buna mukabil örnekler olarak Amerikan dış yardım kuruluşu *United States Agency for International Development (USAID)* 1961'de; Japon dış yardım kuruluşu *Japan International Cooperation Agency (JICA)* 1962'de; Belçika dış yardım kuruluşu *The Belgian Directorate-Generale for Development Cooperation (DGDC)*, Danimarka dış yardım kuruluşu *The Danish International Development Agency (DANIDA)* 1971'de kurulmuştur. Bu örneklerle bakıldığında TİKA'nın kuruluşunda, oldukça geç kalındığı anlaşılmaktadır.

Dış yardım faaliyetlerinin kurumsallaşması konusunda geç kalınmasının şüphesiz ki bazı sebepleri vardır. Bu sebepler, genel hatlarıyla Türk dış politikasında ve ekonomi politikalarında görülebilir. Birincisi, Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı yanlısı dış politika izlemenin bir sonucu olarak Türkiye'nin, Batı dışındaki dünyayla ilişkilerinin daha zayıf olduğu söylenebilir. Komşuluk ilişkileri dışında, günümüzde donör ülke olarak dış yardım faaliyetinde bulunduğu ülkelerle genel olarak Türkiye'nin diplomatik ilişkilerinin oldukça zayıf olduğu bilinmektedir. İkincisi, TİKA'nın kuruluş sürecinin başlamasına doğrudan etki eden Türkî Cumhuriyetler ve bunun yanında günümüzde TİKA'nın yoğun bir şekilde faaliyette bulunduğu Balkan ülkelerinin çoğunluğu, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ya da Yugoslavya bünyesindelerdi. Bu durum, klasik anlayış çerçevesinde değerlendirildiğinde, diğer ülkelerin iç işlerine müdahaleden kaçınmanın gerekliliği dolayısıyla bir yardım kurumunun kurulmasının gündemi meşgul etmediği söylenebilir. Üçüncüsü, çevresindeki ülkeleri tehdit olarak gören ve buna göre güvenlik odaklı bir dış politika geliştiren Türkiye'nin komşularıyla ve çevresiyle karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayalı ve dolayısıyla dış yardımı gerekli görecektir bir dış politika geliştirmesi söz konusu olmamıştır. Dördüncü ve son olarak, 1960'lı yıllardan itibaren uygulanagelen ithal ikameci ekonomi modeli²⁷, yabancı ülkelerle ekonomik ilişkilerin gelişmesini engellemekte; Türk ekonomisi, dış pazarlara açılmakta tereddüt etmekteydi. Bunun bir sonucu olarak ekonomik anlamda dış ilişkilerin gelişiminin mümkün olmadığı söylenebilir. Bu dört sebep birlikte düşünüldüğünde TİKA'nın kuruluşundaki gecikme daha iyi anlaşılabilir.

²⁷ İthal ikameci ekonomi modelinin etkileri ile ilgili olarak ayrıca bkz. Zürcher, 2013: 382-387.

3.1.1. TİKA'nın Kuruluşu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye, daha önce değinildiği gibi Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle karşılıklı ilişkilerin kurulması ve güçlendirilmesi adına dört farklı eylemi hayata geçirecek bir dış politika geliştirme girişiminde bulunmuştur. Buna göre, ilk olarak bu ülkelere dış yardım sağlamak için TİKA'nın kurulmasıyla başlayan süreçte, söz konusu ülkelere yönelik öğrenci bursları verilmiş; bölgesel işbirliğinin sağlanması ve ortak dış politika geliştirilmesi hedeflenmiş ve bölgeye yönelik propaganda amacıyla TRT Avrasya Televizyonu, bölgede yayına başlamıştır.

Bu minvalde TİKA, Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek 24 Ocak 1992 tarih ve 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile *Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB)*²⁸ ismiyle Dışişleri Bakanlığı'na bağlı ve tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur (Ekonomik Kültürel Eğitim, 1992). Her ne kadar kurumun resmî kısa adı EKETİB olsa da diğer ülkelerdeki resmi kalkınma yardımı kuruluşlarıyla özdeşleştirilmesi ve iletişimin kolaylaştırılması amacıyla *Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)* tabiri tercih edilmiştir. Örneğin, Kazakistan'ın 16 Aralık 1991 tarihinde; Azerbaycan'ın 30 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlıklarını kazandığı düşünüldüğünde, 24 Ocak 1992 tarihi, bölgeye yönelik politika üretme ve bu politikayı uygulamaya koyma sürecinin oldukça hızlı seyrettiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin konuya ne derece önem verdiğini ve bölgeye yönelik politika geliştirmek için hızlı davrandığını göstermektedir.

Öte yandan, *Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı* bünyesinde 1988 yılında kurulmuş *Türk İşbirliği Ajansı Grup Başkanlığı (TİA)* ismiyle mevcut bir yapının varlığı da dikkat çekmektedir. İlgili mevzuata²⁹ bakıldığında, aslında TİA'nın, yukarıda bahsettiğimiz bazı Afrika ülkelerine yönelik kurumsal kapasitenin artırılmasını hedefleyen dış yardımların düzenlenmesi ve yürütülmesi amacıyla kurulduğu; fakat diğer

²⁸ Bizatihi TİKA ile ilgili hazırlanan ve YÖK tarafından erişime açılan tezlerin bazılarında EKETİB isminden hiç bahsedilmezken bazılarında da EKETİB'in açılımının eksik verildiği görülmüştür.

²⁹ 17.11.1987 tarih ve 87/12154 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TİA'nın kurulması öngörülmüş ve 10.10.1990 tarih ve 20631 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 90/755 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile dış yardım faaliyetlerine ilişkin çeşitli düzenlemeler getirilmiştir.

tüm dış yardım faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu kuruluş olarak yetkilendirildiği anlaşılmaktadır. Dahası, TİKA'nın kuruluşundan üç yıl sonra, 1995'te çıkarılan 90/755 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca teknik yardımların TİA tarafından yürütülmesine ilişkin esaslar yeniden düzenlenmiştir (90/755 Sayılı Kararname, 1995). Buna göre TİKA'nın kurulduğu dönemde tam da TİKA'nın kuruluş amacını haiz mevcut bir yapının olduğu görülmektedir.

3.1.2. TİKA'nın Kurumsal Dönüşümü

TİKA bünyesindeki ilk dönüşüm, 1999 yılında TİKA'nın başbakanlığa bağlanmasıyla gerçekleşmiştir. TİKA, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in talebi üzerine kurumun teşkilat yapısı aynı bırakılarak 3046 sayılı Kanunun 3313 sayılı Kanunla değişik onuncu maddesi uyarınca³⁰ dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in onayıyla başbakanlığa bağlanmıştır. Böylece TİKA'nın kendisine karşı sorumlu olduğu bakanlık değişmiş oldu. TİKA'nın başbakanlığa bağlanmasında, bir dış politika aracı olmasının ötesinde, bir takım hükümet içi koordinasyon ve işbirliğini gerektirmesi ve dış yardım faaliyetlerinin yürütülmesinde müşterek hareket etme imkânının sağlanması gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu sayede TİKA'nın dışişleri bürokrasisinin dışında ve dışişlerinden görece özerk politikalar geliştirerek faaliyette bulunmasının önü açılmıştır. Fakat hemen belirtmek gerekir ki dış işlerinden özerk yapısı sebebiyle TİKA'nın yürüttüğü faaliyetlerde Türk dış politikasının genel eğilimlerini ve dış politika hedeflerini göz ardı eden bir kurum olduğu izlenimi oluşmamalıdır.

TİKA'nın ikinci kurumsal dönüşümü, 2001 yılında gerçekleşmiştir. Orijinal ismi EKETİB olan kurum, 4668 sayılı kanunla “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı” adını almıştır. Böylece öteden beri kullanılagelen TİKA kısaltması, kurumun orijinal ismini yansıtan bir nitelik kazanmıştır. Aynı kanunla TİKA, resmi ve gayri-resmî kurumlarca yapılan dış yardımların envanterinin tutulması ve yardım kuruluşları arasındaki koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

2005 yılında da 11 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile “...bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kaynağı kullanan diğer kuruluşların, kendilerine çeşitli kaynaklardan

³⁰ Söz konusu maddeye göre bağlı kuruluşlar, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile diğer bir bakanlığa bağlanabilir.

iletilmiş olan yardım talepleriyle ilgili teknik koordinasyonu gerçekleştirmek amacıyla, TİKA Başkanlığı ile istişare ve koordinasyon içerisinde hareket etmeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının gerekli görülen hallerde, yardım projelerini TİKA Başkanlığı kanalıyla gerçekleştirmeleri, teknik yardım projelerini kendisi uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının ise Genelgenin yayımı tarihinden itibaren, yardımlara ilişkin envanter çalışmalarını yaparak TİKA Başkanlığına bildirmeleri” (Yurt Dışına Yapılan Teknik, 2005) istenmiştir. Verilen bu görevin bir sonucu olarak TİKA, ilki 2004 yılına ait olmak üzere yıllık olarak *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu* yayımlamaktadır. TİKA’ya verilen bu görev ve bunun bir sonucu olarak yayımlanan kalkınma yardımı raporları, hem yapılan dış yardımlarda kurumlar arası koordinasyonun sağlanarak yardımların daha etkin ve verimli olmasına katkı sunmakta hem de yapılan yardım faaliyetlerinin malî denetimini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, kamu kurumlarının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri yönünden de olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

2008 yılına gelindiğinde ise 15 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile “yurt dışındaki kültür varlıklarımızın siyasi, hukuki, kültürel ve sosyal nedenlerle dünya kültür mirasına sahip çıkma anlayışı içinde korunması ve gelecek nesillere aktarılması” (Yurt Dışındaki Kültür Varlıklarımızın, 2008) amacıyla taşınmaz kültür varlıklarımızla ilgili olarak yürütülecek çalışmalarda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, strateji geliştirmek ve restorasyon faaliyetlerini yönlendirmek amacıyla, TİKA Başkanlığının bağlı olduğu devlet bakanının/başbakan yardımcısının başkanlığında, Yurt Dışındaki Kültür Varlıkları Eşgüdüm ve Yönlendirme Kurulu’nun teşkili ve restorasyon faaliyetlerinin TİKA tarafından yürütülmesi öngörülmüştür.³¹

TİKA’nın asıl kapsamlı dönüşümü ya da başka bir ifadeyle yeniden yapılanması, 2011 yılında olmuştur. 2 Kasım 2011 tarihinde yürürlüğe giren 656 Sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip ve özel bütçeli *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı* kurulmuş; kurumun kısa adı TİKA olarak belirtilmiştir (Türk İşbirliği Ve Koordinasyon, 2011). Buna göre kurumun isminde değişiklik yapılmış;

³¹ Yurt dışındaki taşınmaz kültür varlıklarının restorasyonu işinin, ilk bakışta dış yardımlarla ilgisi kurulamayabilir. Fakat söz konusu kültür varlıklarının bulunduğu ülkelerdeki kültürel çeşitliliğe ve dolayısıyla turizme yaptığı katkı da düşünüldüğünde, restorasyon işinin dış yardım çerçevesinde değerlendirilmesi de mümkün görünmektedir. Bu gibi kültür varlıkları, toplumlararası etkileşim açısından da önem taşımaktadır.

“Kalkınma” ibaresi, “Koordinasyon” şeklinde düzenlenerek kurumun koordinasyon yönüne vurgu yapılmış; kurum, ajans olarak yeniden kurulmuştur. Buna ek olarak önceden hibe yardımları şeklinde nakdî olarak yapılan yardımlar, yerini proje esaslı yardımlara bırakmıştır. Yurt dışında ortak tarihi ve kültürel mirasın korunmasına, toplumlar arası önyargıların giderilmesine ve diyalogun geliştirilmesine yönelik proje ve çalışmaların yürütücüsü de TİKA olarak belirlenmiştir. Ayrıca kurumun artan iş yükü ve genişleyen faaliyet alanları da göz önünde bulundurularak teşkilat yapısında değişikliğe gidilmiş; *Ekonomik, Ticarî ve Teknik İşbirliği Daire Başkanlığı, Eğitim, Kültür ve Sosyal İşbirliği Daire Başkanlığı, Personel, İdarî ve Malî İşler Daire Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği*’nden oluşan toplam dört hizmet biriminin sayısı sekize çıkarılmıştır. Buna göre bölge isimlerini taşıyan dört yeni daire başkanlığı kurulmuş; mevcut *Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Dairesi* ile *Eğitim, Kültür ve Sosyal İşbirliği Dairesi* kaldırılarak yerine *Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı* ihdas edilmiştir. *Personel Dairesi Başkanlığı* ve *İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı* da yerini *İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı*’na bırakmıştır.³² Bunun yanı sıra, kurumun 250 olan mevcut kadro sayısı da 400’e yükseltilmiştir. Diğer taraftan, kurumun yurtdışı örgütlenmesi olan Program Koordinasyon Ofisi (PKO) sayısı, 2010’da 22 iken 2011’de 28’e; günümüzde ise 54’e yükselmiştir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018).

Öncesinde Başbakanlığa bağlı olan TİKA ile ilgili son mevzuat değişikliği ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin ardından çıkarılan 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Bakanlıklara Bağlı İlgili, 2018) ile gerçekleşmiştir. Buna göre TİKA Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı ve bakana karşı sorumlu bir kurum halini almıştır.

3.2. TİKA’nın İdari Yapısı

TİKA teşkilatı, başkana bağlı olan *Personel ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı* ile üç başkan yardımcısına bağlı olan *Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı, Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı, Ortadoğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı, Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi*

³² İdari yapıda gerçekleştirilen bu dönüşüm, “TİKA’nın İdari Yapısı” başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Başkanlığı ve Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı olmak üzere toplam yedi daire başkanlığı ile danışma hizmet birimleri olan Hukuk Müşavirliği, Başkanlık Müşavirleri, Özel Kalem Müdürlüğü ve İç Denetçi birimlerinden oluşmaktadır. Aşağıda, Tablo 2’de, TİKA’nın mevcut teşkilat yapısı görülmektedir.

Tablo 2
TİKA Teşkilat Yapısı

Kaynak: www.tika.gov.tr (03.08.2018)

Ayrıca, 656 Sayılı Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin yedinci maddesinde öngörüldüğü üzere TİKA Danışma Kurulu mevcuttur. Kurul, ilgili bakanın başkanlığında, bakanın belirleyeceği kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan bir istişare kurulu niteliğindedir. TİKA başkanı ve Dışişleri Bakanlığı müsteşarı, kurulun

doğal üyesidir. Kurul, yılda en az bir defa olmak üzere bakanın davetiyle toplanır. Danışma Kurulu, TİKA'nın faaliyetlerinin kapsam, ilke ve önceliklerinin belirlenmesi ile bu faaliyetlerin hükûmetin genel siyaseti ve dış politika hedefleri çerçevesinde gerçekleşmesi amacıyla tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır.

2011 yılında TİKA'nın yeniden yapılanması öncesinde Danışma Kurulunun yerinde üyeleri mevzuatta kesin olarak tespit edilmiş ve kurumun politikalarını belirleyen bağlayıcı kararlar alan Koordinasyon Kurulu bulunmaktaydı. 2011'deki düzenlemenin ardından kurulun üyelerinin belirlenmesinin ilgili bakanın inisiyatifine bırakılmasının ve alınan kararların tavsiye niteliğinde kararlar olarak yeniden düzenlenmesinin, TİKA'nın kurumsal özerkliğine katkıda bulunduğu söylenebilir.

3.2.1. TİKA Başkanı ve Başkan Yardımcıları

Teşkilatın en üst amiri olan TİKA Başkanı, başkanlık hizmetlerini, mevzuata, cumhurbaşkanının genel siyasetine ve dış politikasına uygun olarak Danışma Kurulu tavsiyeleri çerçevesinde Başkanlığın amaç ve politikaları ile işbirliği kapsamındaki ülkelerin ihtiyaçlarına uygun olarak yürütmek ve faaliyet alanına giren konularda diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevli kişidir. Başkan, bu görevlerinde bakana karşı sorumludur.

Tablo 3
TİKA Başkanları ve Görev Süreleri

Başkanlar	Görev Süreleri
Umut Arık (Büyükelçi)	1992 – 1996
Necati Utkan (Büyükelçi)	1996 – 1997
Tugay Özçeri (Büyükelçi)	1997 – 1999
Dr. Öner Kabasakal	1999 – 2002
Dr. Nihat Kaya (Vekil)	Mayıs 2002 – Temmuz 2002
Dr. Mehmet Ali Erdem (Vekil)	Temmuz 2002 – Kasım 2002
Dr. Süha Şen (Vekil)	Kasım 2002 – Ocak 2003
Dr. Savaş Ş. Barkçin (Vekil)	Ocak 2003 – Haziran 2003
Faruk Uysal (Vekil)	Haziran 2003 – Aralık 2003
Dr. Hakan Fidan	Aralık 2003 – 2007
Dr. Musa Kulaklıkaya	2007 – 2011
Dr. Serdar Çam	2011 – Halen

Kaynak: www.tika.gov.tr (11.12.2017)

TİKA başkanının teklifi ve bakanın onayıyla, üç başkan yardımcısı atanabilmektedir. Faaliyet gösterilen bölge isimlerini taşıyan daire başkanlıkları ile Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı, bu üç başkan yardımcısına bağlıdır.

3.2.2. Daire Başkanlıkları

TİKA teşkilatı, doğrudan başkana bağlı olan *İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı*, *Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı* ve başkan yardımcılarına bağlı olan *Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı*, *Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı*, *Ortadoğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı*, *Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı* ve *Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı*ndan oluşmaktadır.

Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı, birden fazla ülke ve bölgeyi ilgilendiren program, proje ve faaliyetlerin, ilgili daire başkanlıkları, sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar veya diğer ülkelerin kalkınma yardımı kuruluşlarıyla işbirliği içinde geliştirmesi, uygulaması ve yerine getirilmesiyle görevlidir. *Bölgesel Projeler*, *İkili ve Çok Taraflı Projeler*, *Medya Projeleri*, *PKO Genişleme Çalışmaları*, *Polis Projeleri*, *Sağlık Projeleri*, *Sivil Toplum Kuruluşları*, *Tarım ve Hayvancılık Projeleri*, *UNDP Projeleri* birimlerinden oluşmaktadır.

Bölge isimlerini taşıyan daire başkanlıkları, söz konusu bölge içerisindeki her ülkeye özgü masalardan ya da birkaç ülkenin bir araya getirildiği “Diğer Ülkeler” masalarından müteşekkildir. Bu masalar, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 522. maddesinde zikredilen TİKA’nın görevlerini, faaliyet gösterilen ilgili ülkelerde yerine getirmekle görevlendirilmiştir (Bakanlıklara Bağlı İlgili, 2018).

Tablo 4

TİKA Başkan Yardımcılarına Bağlı Daire Başkanlıkları ve Alt Birimleri

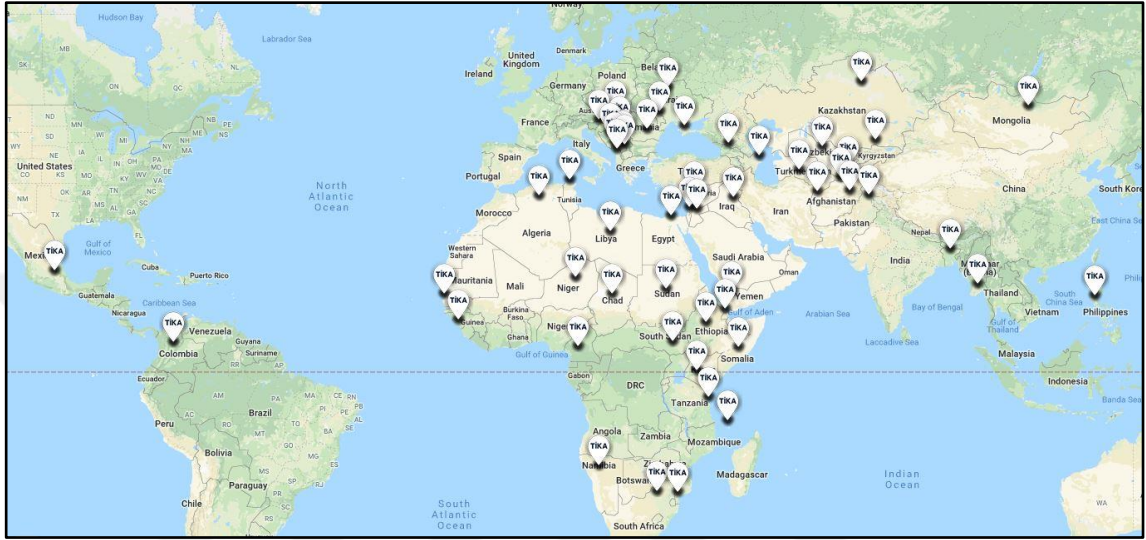
BAŞKAN YARDIMCISI	BAŞKAN YARDIMCISI	BAŞKAN YARDIMCISI
BALKANLAR VE DOĞU AVRUPA DAİRESİ BAŞKANLIĞI	ORTA DOĞU VE AFRIKA DAİRESİ BAŞKANLIĞI	ORTA ASYA VE KAFKASLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI
ARNAVUTLUK	ETYOPYA	AZERBAYCAN
BOSNA-HERSEK	FİLİSTİN	GÜRCİSTAN
KARADAĞ	KENYA	KAZAKİSTAN
KOSOVA	LİBYA	KIRGIZİSTAN
MAKEDONYA	LÜBNAN	ÖZBEKİSTAN
SİRBİSTAN	MISIR	TACİKİSTAN
MOLDOVA	NİJER	TÜRKMENİSTAN
UKRAYNA	SENEGAL	
DİĞER ÜLKELER	SOMALİ	
	SUDAN	
	TUNUS	
	YEMEN	
	DİĞER ÜLKELER	
DOĞU VE G. ASYA, PASİFİK VE LATİN AMERİKA DAİRESİ BAŞKANLIĞI		DİŞ İLİŞKİLER VE ORTAKLIKLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI
AFGANİSTAN		BÖLGESEL PROJELER
MOĞOLİSTAN		İKİLİ VE ÇOK TARAFLI PROJELER
MYANMAR		MEDYA PROJELERİ
PAKİSTAN		PKO GENİŞLEME ÇALIŞMALARI
DİĞER ÜLKELER		POLİS PROJELERİ
		SAĞLIK PROJELERİ
		SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
		TARIM VE HAYVANCILIK PROJELERİ
		UNDP PROJE

Kaynak: TİKA, 2013: 14

Ayrıca, TİKA'nın yurtdışında yürüteceği proje ve faaliyetlerin gerektirdiği koordinasyonun sağlanması için program koordinasyon ofislerinin (PKO) kurulması öngörülmüştür. Bu ofisler, TİKA'nın yerel birimlerle diyalogunu ve işbirliğini tesis ederek faaliyetlerin yerinden yürütülmesini sağlamaktadır. Günümüzde 51 farklı ülkede toplam 54 program koordinasyon ofisi ile TİKA, ofisin bulunduğu ülkedeki/bölgedeki yardımlarını gerçekleştirmektedir. PKO bulunan ülkeler şöyledir: Afganistan (3 PKO), Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Bosna-Hersek, Çad, Cezayir, Cibuti, Etiyopya, Filipinler, Filistin, Gine, Güney Sudan, Gürcistan, Hırvatistan, Irak, Kamerun, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komorlar, Kosova, Libya, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldova, Myanmar, Namibya,

Nijer, Özbekistan, Pakistan, Romanya, Senegal, Sırbistan, Somali, Sudan, Tacikistan, Tanzania, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna (2 PKO), Ürdün ve Yemen. Aşağıda, Harita 2’de TİKA Program Koordinasyon Ofisi bulunan ülkeler görülmektedir.

Harita 2
TİKA Program Koordinasyon Ofisleri

Kaynak: www.tika.gov.tr/tr/koordinatorklukler (18.12.2017)

3.2.3. Danışma Hizmet Birimleri

TİKA mevzuatına göre danışma hizmet birimleri, *Hukuk Müşavirliği, Başkanlık Müşavirleri, İç Denetçiler ve Özel Kalem Müdürlüğü* birimlerinden oluşmaktadır. Birinci hukuk müşaviri, başkanın teklifi ve bakanın onayı ile atanmaktadır. Bunun dışındaki diğer kadrolara atama, başkan tarafından yapılmaktadır (www.tika.gov.tr, 25.12.2018).

3.3. TİKA’nın Faaliyetleri

TİKA, faaliyet alanına giren konulardaki yardımlarını, proje temelli olarak gerçekleştirmektedir. Teknik yardımın sağlanacağı ülke ya da kuruluştan gelen talep doğrultusunda veya doğrudan TİKA’nın yardım teklifiyle yapılacak yardım belirlenmekte ve gerektiğinde ilgili kamu kurumlarından veya özel kurumlardan uzman görüşü ve desteği de alınarak projeler hazırlanmaktadır. Projelendirme sürecinde Türkiye’nin siyasî ve ekonomik önceliklerinin göz önünde bulundurularak dış politika hedefleri doğrultusunda projeler oluşturulması ve projeden sağlanacak karşılıklı faydanın ortaya konulması gerekmektedir (Atmaca, 2004: 36-37). Bu sayede TİKA, hedef ülkeler

ile Türkiye'nin ikili ilişkilerini ve işbirliğini de geliştirmeyi hedeflemektedir (Erdağ, 2015: 245). Bunun yanı sıra TİKA, yardım alan ülkelerden gelen talep doğrultusunda uzman desteği de sağlamaktadır. Bu tür uzman desteği yardımı, ikili ilişkiler çerçevesinde olabileceği gibi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Gönüllü Uzmanlık Programı çerçevesinde de gerçekleştirilebilmektedir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018).

Öte yandan TİKA, bir koordinasyon kurumu olması dolayısıyla diğer kamu kurumlarının ve yardım kuruluşlarının sınır ötesi bir hedefe yapacağı yardımların koordinasyonundan da sorumludur. Buna göre konusu dış hedefe yönelik teknik yardım olan herhangi bir projede TİKA'nın koordinasyon misyonu da bulunmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında, kurumun faaliyet alanlarının gelişimine yönelik genel bir fikir edinebilmek adına TİKA'nın (idari dönüşümüne tanık olunan 2005 yılı, takip eden yıl olan 2006 yılı ve kurumun yeniden yapılandırıldığı yıl olan 2011 yılını temel alarak) proje ve faaliyetlerinin bölgesel olarak gelişimine kısaca değinilecektir.³³

Daha önce belirtildiği üzere TİKA, ilk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da ortaya çıkan bağımsız Türk Dünyasına yönelik dış yardım sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultuda, yardım yapılan ilk ülkelerin de yine Orta Asya ülkeleri olduğu bilinmektedir. Bölgesel bazda değerlendirdiğimizde, 2005 yılı itibariyle yine en çok dış yardımın yapıldığı bölge olarak toplamda 312 proje ve faaliyetle Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ön plana çıkmaktadır. 2006 yılına gelindiğinde ise bu sayı %133 artış göstererek 727'ye yükselmiştir. Kurumun yeniden yapılanmasının gerçekleştiği tarih olan 2011'de, bölgedeki toplam proje faaliyet sayısının 805'e yükseldiği ve en çok yardım alan bölge olma konumunu koruduğu görülmektedir. 2012 yılına gelindiğinde ise bölgeye yapılan yardımların tüm yardımlar içindeki payı, %29'a gerileyerek %31 pay alan Ortadoğu ve Afrika bölgesinin gerisinde kalmıştır. 2017 yılı itibariyle de bölgenin tüm yardımlar içindeki payı, toplam yardım harcamalarının %10'u düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan, 2012 yılından itibaren Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik yardımların toplam yardımlar içerisindeki oranının zamanla azaldığı anlaşılmaktadır. Bunda şüphesiz ki bölgesel dinamiklerin ve Türk dış

³³ TİKA'nın faaliyetlerinin değerlendirilmesi, TİKA tarafından 2004'ten itibaren yıllık olarak yayınlanan faaliyet raporlarının karşılaştırılmasıyla elde edilmiş verilerden oluşmaktadır. Kurumun tüm faaliyet raporları için ayrıca bkz. www.tika.gov.tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22

politikasının genel eğilimlerinin etkisi büyüktür. Söz konusu bu etkiler, TİKA'nın varlık gösterdiği diğer bölgelerle birlikte, aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Ortadoğu ve Afrika bölgesinde ise 2005 yılı itibariyle TİKA'nın proje ve faaliyetlerin toplam sayısının 45 olduğu görülmektedir. Bu sayı, toplam proje ve faaliyetler içerisinde %8'lik bir dilime denk gelmektedir. 2006 yılına gelindiğinde ise bu sayı, 150'ye yükselmiş fakat TİKA'nın proje ve faaliyetlerindeki genel artış sebebiyle toplam proje ve faaliyetler içerisindeki oranı %5 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2011 yılına gelindiğinde toplam 202'ye yükselen proje ve faaliyet sayısının oranı %13 olmuştur. 2017 yılı itibariyle bu oran %44'e yükselerek TİKA'nın en çok yardım yaptığı bölge Ortadoğu ve Afrika bölgesi olmuştur.

Balkanlar ve Doğu Avrupa için bakıldığında ise 2005 yılında bölgedeki proje ve faaliyetlerin %35'lik bir dilime tekabül eden toplam sayısının 197 olduğu görülmektedir. 2006 yılına gelindiğinde bu oran korunmakla birlikte bölgedeki toplam proje ve faaliyet sayısı 550'ye yükselmiştir. Bu veriler ışığında, TİKA'nın bir yıllık süreçte toplam proje ve faaliyetlerinin sayısını önceki yıla kıyasla iki katından fazla artırdığı söylenebilir. 2011 yılına gelindiğinde ise %13'lük bir dilime tekabül eden bölgedeki toplam proje ve faaliyetlerin sayısı 425 olarak kayda geçmiştir.

Tablo 5

2005, 2006 ve 2011 Yıllarına Ait TİKA Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

	Orta Asya ve Kafkasya	Ortadoğu ve Afrika	Doğu Avrupa ve Balkanlar
2005	312	45	197
2006	727	150	550
2011	805	202	425

Kaynak: TİKA, 2005: 7, 2006: 20, 2011: 24.

TİKA'nın faaliyetleri sektörel bazda değerlendirildiğinde, kurumun mevzuatının temelini teşkil eden 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 522. maddesinde "Görevler" başlığı altında zikredilen çeşitli görev alanlarına giren birçok alanda faaliyet gösterdiği görülmektedir. TİKA'nın faaliyet alanları, sosyal alt yapıların geliştirilmesi, ekonomik alt yapıların geliştirilmesi, üretim sektörlerinin geliştirilmesi, çoklu ve çakışan sektörlerin geliştirilmesi, kültürel işbirliği, iletişimin geliştirilmesi ve barışa katkı ve son olarak kurumsal kapasitenin geliştirilmesi şeklinde sıralanabilir.

3.3.1. Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere eğitim, sağlık, su temini ve hijyeni, idari ve sivil alt yapıların geliştirilmesi ve sosyal hizmetler başlıkları altında toplanabilen sosyal alt yapıların geliştirilmesine yönelik yardım faaliyetleri, TİKA bütçesinden en çok kaynak aktarılan alan olmuştur.

Tablo 6

**Yıllara Göre Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesine Yönelik Yardımların Toplam
Yardımlar İçindeki Payı (yüzde)**

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
54,4	51,8	77,4	79,53	79,78	76,81	82,8	93,8	80,9	72,46

Kaynak: TİKA, 2005: 7, 2006: 23, 2007: 15, 2008: 13, 2009: 17, 2010: 9, 2011: 23, 2012: 23, 2013: 18, 2014: 17.

Temel eğitimin veya yükseköğretimin desteklenmesine yönelik araç gereç desteği, bina tahsisi, yeni eğitim kurumlarının inşa edilmesi, yükseköğretim kurumları bünyesinde yeni bölümlerin ya da enstitülerin açılmasının desteklenmesi, meslekî eğitimlerin verilmesi vb. pek çok faaliyet eğitim yardımları kapsamında değerlendirilmektedir. 2017 yılında gerçekleştirilen Nijer Yatılı Kız-Erkek Okulu inşası (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı [TİKA], 2017a: 54), Makedonya'daki Gostivar Mustafa Kemal Atatürk İlköğretim Okulu'nun yenilenmesi (TİKA, 2017a: 58), Sudan'da Türk Mesleki Eğitim Merkezi'ne tekstil atölyesi kurulumu (TİKA, 2017a: 60), Bosna Hersek'teki Saraybosna Üniversitesi Mimarlık Fakültesi kütüphane binasının tadilatının yapılması (TİKA, 2017a: 63) gibi faaliyetler, eğitim alanında yapılan yardım faaliyetlerine verilebilecek somut örneklerdir. Eğitim alanında gerçekleştirilen bu tür faaliyetler, dolaylı olarak yardımın yapıldığı okullardaki ilköğretim ve lise düzeyindeki öğrencilerin Türkiye'yi daha yakından tanımasına imkân sağlamaktadır. Bu sayede yardımların, öğrencilerin yurtdışında yükseköğretim tercihinde bulunurken Türkiye'yi tercih etmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Yeni hastane ya da sağlık merkezlerinin inşası, mevcut olanların kapasitesinin artırılmasına yönelik yardımlar, çeşitli sağlık araç gereçlerinin temini, sağlık personeline

yönelik meslekî eğitimlerin verilmesi ve belirli bir bölgede aşılama, sağlık taraması gibi saha çalışmalarının yapılması vb. faaliyetler, sağlık yardımları kapsamında değerlendirilmektedir. 2017 yılında gerçekleştirilen Kırgızistan'daki Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Hastanesi inşaatı (TİKA, 2017a: 66), Moldova'daki Kişinev Anne Çocuk Sağlığı Koruma Enstitüsü Rehabilitasyon Merkezi'nin tadilatı ve donanım desteği sağlanması (TİKA, 2017a: 71), Filipinler'in başkenti Manila'da, yoksulluğun yaşandığı bölgelerde sağlık taraması yapılması faaliyetleri (TİKA, 2017a: 70), sağlık alanındaki yardımlara örnek olarak verilebilir.

Temiz ve kullanılabilir suya erişimin kısıtlı olduğu veya hiç olmadığı bölgelerde bu sorunların giderilmesine yönelik olarak su kuyularının açılması, su arıtma tesislerinin açılması vb. faaliyetler, su temini ve hijyeni kapsamında değerlendirilmektedir. Güncel bir örnek olarak 2017 yılında, Pakistan'ın Karaçi şehrindeki temiz suya erişimin kısıtlı olduğu yoksul bölgelerde 10 adet yeni su kuyusunun ve 3 adet su arıtma tesisinin kurulması sağlanmıştır. Yine 2017 yılında Nijer'de 2009 – 2014 yılları arasında TİKA'nın açılışını gerçekleştirdiği 73 adet su kuyusunun bakımı ve onarımı gerçekleştirilmiştir (TİKA, 2017a:80).

Yardımda bulunan ülkelerdeki kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları gibi idari ve sivil örgütlenmelerin desteklenmesi, personelinin meslekî eğitimi, kapasitesinin artırılmasına yönelik araç gereç temini vb. yardımlar, idari ve sivil alt yapıların geliştirilmesine yönelik yardımlar kapsamında değerlendirilmektedir. Somali'nin başkenti Mogadişu'da 2015 yılında yapımına başlanan ve 2017 yılında yapımı tamamlanan Selçuklu mimarisiyle inşa edilen askeri eğitim tesisi (TİKA, 2017a: 82), Mali Ulusal Meclisi Genel Kurul Salonu'nun yenilenmesi (TİKA, 2017a: 84), Gine'ye 50 adet toplu taşıma aracı desteğinin sağlanması (TİKA, 2017a: 86) gibi yardım faaliyetleri, idarî ve sivil alt yapıların geliştirilmesine yönelik yardımlara verilebilecek güncel örneklerdendir.

Doğal afetler sebebiyle barınma imkânlarından yoksun olan kimselere konut yardımının sağlanması, çeşitli sosyal ve kültürel amaçlarla park, çocuk parkı, ibadethane vb. yeni yapıların yapılması, okul, hastane vb. kamu kurumlarına halkın kolay ulaşımını sağlamak amacıyla ulaşım aracı desteği gibi yardımlar, sosyal hizmetlere yönelik yardımlar içerisinde değerlendirilebilir. 2014 yılındaki Gazze saldırıları sırasında evlerini kaybeden

ihtiyaç sahibi Gazzeli aileler ve Moldova’da yaşanan sel felaketinden etkilenen afetzedeler için yeni konutların inşa edilmesi (TİKA, 2017a: 92, 94), ABD’nin Massachusetts eyaletinde yaşayan Ahıskalı Türkler için çocuk parkı inşa edilmesi (TİKA, 2017a: 96), Bangladeş’in Gazipur şehrinde yaşayan 70 görme engelli çocuğun okullarına erişiminin kolaylaştırılması amacıyla okul taşıtı desteğinin verilmesi (TİKA, 2017a: 98) sosyal hizmetlere yönelik yardımlar kapsamında değerlendirilebilir.

3.3.2. Ekonomik Alt Yapıların Geliştirilmesi

Ulaştırma, iletişim, enerji üretimi ve dağıtımı, bankacılık ve finans vb. başlıklar altında toplanabilen faaliyetler, ekonomik alt yapıların geliştirilmesi faaliyetleri içerisinde kabul edilmektedir.

Buna göre, karayolu ve köprü, tünel vb. yapıların yapımı ve onarımı, hava, deniz ve demiryolu taşımacılığına yönelik araç gereç desteği vb. yardım faaliyetleri ulaştırma yardımları kapsamında değerlendirilebilir. Somali’nin başkenti Mogadişu’da yaklaşık 34 kilometrelik şehir içi yollarının yenilenmesi ve 23 kilometrelik yeni yol yapımı (TİKA, 2016: 13), Moğolistan’da Türk tarihi açısından özel bir öneme sahip olan Orhun Yazıtlarına ulaşımın kolaylaştırılması maksadıyla yapılan 46 kilometrelik kara yolu (TİKA, 2008: 36), ulaştırma yardımlarına örnek olarak verilebilir.

İletişim sektöründe faaliyet gösteren yabancı kamu kurumlarına donanım desteğinin sağlanması ve bu kurumların teknik alt yapılarının güçlendirilmesi, personel eğitimi ve danışman desteği vb. yardım faaliyetleri, iletişim yardımları kapsamında değerlendirilmektedir. Moğolistan’da Milli Radyo ve Televizyon Kurumu (Mongolian National Broadcaster)’na araç gereç desteğinin sağlanması (TİKA, 2017: 100), Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Vatandaşlara Hizmet ve Sosyal Yenilikler Devlet Ajansı (ASAN) ile işbirliği kapsamında radyo kanalı kurulması ve radyoya cihaz ve donanım desteği sağlanması (TİKA, 2016a: 31), iletişim alanında yapılan yardım faaliyetlerine örnek olarak verilebilir.

Enerji üretimi ve dağıtımı amacıyla çeşitli enerji tesislerinin yapılması, enerji verimliliği ve yönetimi gibi alanlarda personel eğitimi vb. faaliyetler enerji alanında yapılan yardımlar altında değerlendirilebilir. Filistin’in Gazze şehrinde kamu binalarının elektrik ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla güneş enerjisi panellerinin kurulması, Küba’da

Güneş Enerjisi Laboratuvarları Kapasite Artırımı Programı kapsamında personel eğitimi verilmesi, Malezya’da uluslararası katılımı Yenilenebilir Enerji Çalıştayı’nın yapılması vb. yardım faaliyetleri, enerji alanında yapılan yardımlara örnek olarak gösterilebilir (TİKA, 2017: 100).

Bankacılık ve finans alanında ise Azerbaycan Merkez Bankası Kapasite Geliştirme Programı kapsamında personel eğitimi verilmesi (TİKA, 2013: 88), Kazakistan Milli Bankası uzmanlarına yönelik eğitim programının gerçekleştirilmesi (TİKA, 2013: 101), Kırgızistan maliye bakanlığı personeline Türkiye’deki kamu mali sistemi ile bu sistemde uygulanan bilgi sistemlerinin tanıtımına yönelik eğitim programı (TİKA, 2014: 50) vb. faaliyetler bankacılık ve finans alanında yapılan yardımlara örnek olarak verilebilir.

3.3.3. Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi

Tarım, ormancılık, hayvancılık, sanayi, madencilik, turizm ve ticaret alanında yapılan uzman ve araç gereç desteği sağlanması, meslekî eğitimlerin verilmesi, yeni tesislerin kurulması, tarım alanlarının açılması vb. yardımlar, üretim sektörlerinin geliştirilmesine yönelik yardımlar içerisinde değerlendirilmektedir. 2013 yılında açılışı gerçekleştirilen Somali Tarım Okulu bünyesinde tarımsal kalkınmanın sağlanması ve istihdamın artırılmasına yönelik eğitimlerin verilmesi ve tarım yapabilmek için gerekli araç-gereç ve tohum desteğinin kursiyerlere verilmesi (TİKA, 2013: 165), 2017 yılında gerçekleştirilen Bosna Hersek’te savaş mağduru ailelere tarımsal üretim amaçlı sera desteği, Guatemala’da bulunan Maya yerlisi çiftçilere yönelik tarım araçları desteği vb. yardım faaliyetleri ve 2014 yılında Azerbaycan’da başlatılan ve günümüzde de halen devam eden Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi ve Islah Projesi kapsamında çiftçilere hayvancılık eğitimlerinin verilmesi ve eğitim sonunda bu çiftçilere süt sığırı dağıtılması vb. yardımlar (TİKA, 2017: 105), üretim sektörlerinin geliştirilmesine yönelik yardımlara örnek olarak verilebilir.

Üretim sektörleri içerisinde tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik yardımlar, özellikle az gelişmiş ülkeler ve kuraklığın sık yaşandığı ülkeler için ayrı bir öneme sahiptir. Zira tarımsal kalkınma ve büyüme, yoksulluğun azaltılmasında en temel olgulardan birisidir. Dünya genelinde yaşanan yoksulluğun yaklaşık dörtte üçü kırsal bölgelerde yaşanmaktadır. Dolayısıyla tarım sektöründe yaşanacak iyileşmeler, kırsal bölgede yaşayan çiftçi nüfus için doğrudan gelir kaynağı olacaktır. Bununla birlikte tarımsal

gelişim, genel çerçevede değerlendirildiğinde, kısa vadede kentli nüfus için de tarıma endeksli gıda fiyatlarının düşmesini ve uzun vadede yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu sebeple, kuraklığın ve yoksulluğun en yoğun yaşandığı Afrika kıtasında Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konan “Afrika yeşil devrimini başlatma” hedefi çerçevesinde hükümetlerin Afrika’nın tarımsal kalkınmasını desteklemeleri teşvik edilmiştir. Bu kapsamda TİKA tarafından Afrika ülkelerine yönelik olarak hayata geçirilen “Afrika Tarımsal Kalkınma Programı” da Afrika genelinde tarımsal kalkınmaya yönelik yardımların yapılmasını hedeflemektedir (Kulaklıkaya, 2011: 15 – 16).

3.3.4. Çoklu ve Çakışan Sektörlerin Geliştirilmesi

Çeşitli tarihî ve kültürel öneme sahip eserlerin korunması ve restorasyonu, çevrenin korunması, şehir planlaması vb. yardım faaliyetleri, çoklu ve çakışan sektörlerin geliştirilmesi kapsamında değerlendirilmektedir. 1520 yılında Barbaros Hayrettin Paşa tarafından yaptırılan; 1830 yılındaki Fransız işgalinden sonra katedrale dönüştürülen ve Cezayir’in bağımsızlık mücadelesinde sembol olmuş Keçiova Camisi’nin restorasyonunun tamamlanarak ibadete açılması (TİKA, 2017: 88); 2013 yılında Moğolistan’da bulunan Tonyukuk Anıtı’nın çevre düzenlemesinin yapılması (TİKA, 2013: 211); yine 2013’te Sudan Kırsal Kalkınma Bakanlığı uzmanlarına yönelik şehir planlaması eğitimlerinin verilmesi (TİKA, 2013: 170), çoklu ve çakışan sektörlerle yönelik yardım faaliyetlerine verilebilecek örneklerdendir.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 2000 yılı Eylül ayında yapılan toplantısında karara bağlanan *Binyıl Kalkınma Hedefleri*³⁴ içerisinde yer alan kadının statüsünün geliştirilmesi, TİKA tarafından çoklu ve çakışan sektörlerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler içerisinde değerlendirilmektedir. 2012 yılında Afganistan’ın Sarı Pul ve Cevizcan şehirlerinde çeşitli idari görevlerde bulunan 12 kadın bürokrata yönelik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nde düzenlenen eğitim programı (TİKA, 2012: 317); 2013 yılında

³⁴ Binyıl Kalkınma Hedefleri, 2000 yılı Eylül ayında toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda ilan edilen Binyıl Bildirgesi kapsamında aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi, Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların konumunun güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel bir ortaklığın geliştirilmesi hedeflerinden oluşmaktadır (www.un.org.tr, 25.12.2018). Binyıl Kalkınma Hedeflerine aşağıda, TİKA’nın Türk kamu diplomasisindeki rolü bağlamında tekrar değinilecektir.

Sırbistan'ın Novi Pazar şehrinde, kadının statüsünün geliştirilmesine yönelik ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi konusunda faaliyet gösteren Sancak İnsan Hakları ve Özgürlüklerini Koruma Derneği'ne donanım desteği sağlanması (TİKA, 2013: 71) vb. faaliyetler, kadının statüsünün geliştirilmesine yönelik yardımlar içerisinde değerlendirilmektedir.

3.3.5. Kültürel İşbirliği, İletişimin Geliştirilmesi ve Barışa Katkı

Ortak kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi yoluyla kalıcı bir işbirliğine katkı sağlanması, insanların birlikte yaşama ve iletişim olanaklarının iyileştirilmesi ve bu sayede kalıcı barışın tesisine yönelik faaliyetler, kültürel işbirliği, iletişimin geliştirilmesi ve barışa katkı yardımları çerçevesinde değerlendirilmektedir. TİKA işbirliğinde, gerçekleştirilen “Uluslararası Selçuklu Sempozyumu” (27-30 Eylül 2010, Kayseri), “Avrasya’da Türk Dili ve Tarihi Eğitimi Sempozyumu” (15-17 Mayıs 2013, İstanbul), Kırgızistan Manas Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen “Gaspıralı İsmail Bey’in Ölümünün 100. Yılında Dilde Fikirde İşte Birlikte Neredeyiz” konulu sempozyum (15-17 Eylül 2014, İstanbul) ve yine Arnavutluk’ta düzenlenen “Balkanlarda Tasavvuf Sempozyumu” (22-23 Mayıs 2014, Tiran) kültürel işbirliği, iletişimin geliştirilmesi ve barışa katkı yardımlarına verilebilecek örneklerdendir.

3.3.6. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik yardımlar, insan kaynağının geliştirilmesi, bilgi işlem alt yapısının geliştirilmesi, mevzuat alt yapısının geliştirilmesi ve politika belgeleriyle uyumun geliştirilmesi başlıkları altında toplanabilir.³⁵ Bu bağlamda Ekonomi Bakanlığı ve TİKA işbirliğinde 2007 yılında başlatılan Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Meslekî Eğitim Programı kapsamında ilgili ülkelerdeki kurumsal kapasitenin ve insan kaynakları kapasitesinin geliştirilmesini hedefleyen çeşitli eğitimler verilmektedir. Program sayesinde hedef ülkelerde dış ticaretin kolaylaştırılması için ihtiyaç duyulan kapasitenin oluşturulması, uluslararası ekonomik ve ticari kuruluşlarla ilişkilere destek olunması ve Türkiye'nin bu alanlardaki tecrübe ve bilgi birikiminin paylaşılması

³⁵ Bu başlıkların idari ve sivil altyapıların geliştirilmesine yönelik yardımlarla benzerliği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kurumsal kapasitenin geliştirilmesi başlığıyla ayrı bir yardım alanının ifade edilmesi pek gerekli görülmemektedir. Fakat TİKA'nın yayınladığı yıllık faaliyet raporlarında bu tasnifi kullanması dolayısıyla burada ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

mümkün olmaktadır. 2015 yılı itibariyle bu programdan 12 ülkeden 200'ün üzerinde bürokrat ve akademisyenin faydalandığı bilinmektedir (TİKA, 2015: 131). Buna ek olarak, 2013 yılında Yargıtay ve TİKA işbirliğinde Moğolistan Başsavcılığı personeline yönelik Adalet Akademisi'nde gerçekleştirilen meslekî eğitim programı (TİKA, 2013: 209) ve 2014 yılında Makedonya Hakimler Yüksek Kurulu'nun kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine yönelik olarak teknik donanım desteği sağlanması (TİKA, 2014: 111) gibi yardımlar, kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik yardımlara verilebilecek örneklerdendir.

3.4. TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisindeki Rolü

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel çapta yaşanan değişimler minvalinde çok kutuplu bir hâl alan dünyada, bölgesel güçlerin dünya siyasetindeki öneminin giderek arttığı görülmektedir. Bölgesel güçlerin artan önemi, ülkelerin dış politikalarında yumuşak güç unsurlarının kullanımını daha da önemli hale getirmiştir. Söz gelimi Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi gayreti, Türkiye ve diğer bölge ülkeleri açısından yumuşak güç unsurlarının devreye sokulmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda, yukarıda Türkiye'nin 1990'lı yıllarda, dört aşamalı bir politika izleyerek bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek adına yumuşak güç unsurlarını devreye soktuğundan bahsedilmişti.

Bunun yanı sıra, küreselleşme sürecinin hızlanması, teknolojinin gelişimi ve kitle iletişimlerinin yaygınlaşması gibi etkenler dolayısıyla ülkelerin kendi politikalarını diğer ülke toplumlarına ve yöneticilerine anlatma, onları ikna etme ve kendi politikaları üzerinde çekicilik etkisi uyandırmanın, günümüzde dış politika hedeflerini gerçekleştirmede giderek önem kazandığı bilinmektedir. Buna göre günümüz dünyasında yumuşak gücün ve bu gücü uygulamanın bir aracı olarak kamu diplomasisinin dış politikada son derece önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu kamu diplomasisi faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilen dış yardımlar da ülkelerin yumuşak gücüne katkıyı hedefleyen önemli bir araç olmaktadır.

Resmî dış yardım kuruluşu olarak TİKA'nın, ülkemizin kamu diplomasisine ve dolayısıyla yumuşak gücüne katkı sağlamayı hedeflediği söylenebilir. Şu hâlde TİKA'nın Türk dış politikasına yön veren bir unsur olmamakla birlikte dış politikada -yumuşak güç düzeyinde- ve kamu diplomasisi çerçevesinde yüklenici ve uygulayıcı bir kurum olarak

belirli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Kalaycı ve Koca, 2015: 176). Bu etkinin, cumhurbaşkanının genel siyasetiyle ve Türkiye'nin dış politika hedefleriyle uyumlu olması için tavsiye niteliğinde kararlar alan TİKA Danışma Kurulu mevcuttur.

Fakat TİKA'nın kamu diplomasisindeki rolünü ve dolayısıyla dış politikadaki etkilerini tüm yönleriyle ve faaliyet gösterdiği tüm ülkelerle ilişkiler bağlamında değerlendirmek, şüphesiz ki bu çalışma için mümkün görünmemektedir. Bu çalışmanın zaten böyle bir iddiası da yoktur. Dolayısıyla bu başlık altında, ilk olarak TİKA'nın aktif olarak bulunduğu bölgelerdeki yardım faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu sayede TİKA'nın Türk kamu diplomasisindeki rolüne dair genel bir fikre sahip olunabilir. Ardından, ele alınan bölgelerden seçilen örnek ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkilerde TİKA'nın yardım faaliyetlerinin etkisi değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken söz konusu ülke ile ilişkilerin boyutunu ortaya koyabilecek ihracat ve ithalat gibi ekonomik veriler, söz konusu ülkeden Türkiye'ye gelen yükseköğrenim öğrencisi sayıları, turizm verileri vb. nicel verilere başvurularak bu verilerin TİKA faaliyetleriyle göreceli ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki TİKA'nın dış politikaya etkilerine dair elde edilecek verilerin doğrudan TİKA'yla ilişkilendirilmesi, tümüyle doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim TİKA, Türk dış politikasının temel aktörü olmadığı gibi tek kamu diplomasisi kurumu da değildir. Diğer kamu diplomasisi kurumlarının faaliyetlerinin ve özellikle söz konusu ülke ile diplomatik ilişkilerin TİKA'yı etkileyeceği ve bu sebeple kimi zaman TİKA'nın faaliyetlerindeki etkilerin ölçümünü zorlaştıracığı açıktır. Bu sebeple, TİKA'nın dış politikadaki etkisini değerlendirirken bu zorlukları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öte yandan, TİKA, çoğunlukla hedef ülkenin daveti ve yardım talebi üzerine yardımlarını gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, yardımların hedef ülke yöneticileri ve toplumu üzerinde bıraktığı etki ve onların bu yardımlara bakışı, Türkiye'nin uluslararası alandaki imajına TİKA'nın sağladığı katkıları göstermesi açısından oldukça önemlidir.

TİKA'nın kuruluşunun esas itibarıyla Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletlere yönelik dış politika hedeflerine dayandığına ikinci bölümde dikkat çekilmiştir.³⁶ Bölgeye yönelik dış yardımın uygulayıcısı olan TİKA'nın ilk faaliyet alanı da doğal olarak bu bölge olmuştur. Öte yandan, 1992 – 1995 yılları arasında Balkan

³⁶ Bkz. “2.1.1. Turgut Özal Dönemi Dış Politikasında Yumuşak Güç” başlığı.

coğrafyasında büyük trajedilere yol açan Bosna Savaşı'nın ardından, 1995 yılında TİKA'nın Bosna-Hersek'te yardım faaliyetlerine başladığı görülmektedir. Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyasına yönelik faaliyetlerine Bosna-Hersek ile başlayan TİKA, kısa süre içerisinde faaliyetlerini diğer bölge ülkelere doğru genişletmiştir. Yine, Soğuk Savaş sonrası dönemin çok yönlü dış politika arayışları çerçevesinde Türk dış politikasında önem atfedilen yeni bir bölge olarak Afrika'nın ön plana çıktığı; buna göre 1998'de kabul edilen Afrika Eylem Planı çerçevesinde Afrika ülkeleriyle Türkiye'nin ilişkilerinin gelişme gösterdiği; 2002 yılına gelindiğinde de TİKA'nın Afrika kıtasında faaliyetlere başladığı görülmektedir. 2013 yılı itibariyle de TİKA'nın faaliyet alanları, küresel bir nitelik kazanarak Doğu ve Güney Asya'ya, Pasifik ve Latin Amerika'ya kadar genişlemiştir.

TİKA faaliyetlerindeki bu genişlemeyle beraber, belli dönemlerde bölgelerin TİKA harcamalarından aldığı payın da değiştiği görülmektedir. Örneğin, Tablo 7'ye bakıldığında TİKA'nın kuruluşundan itibaren (2004 yılı hariç tutulduğunda) 2012 yılına değin Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, harcamalardan en çok pay alan bölge olmuştur. Fakat bu tarihten itibaren, Orta Doğu ve Afrika Bölgesi'nin harcamalardaki payının ciddi oranda arttığı ve harcamalardan en yüksek payı alan bölge haline geldiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisinin artmasıyla ve dolayısıyla dış politika araçları içerisinde yer alan kamu diplomasisini bölge sathında harekete geçirmesiyle açıklanabilir. Fakat öte taraftan, Doğu Avrupa ve Balkanlar Bölgesi, genellikle TİKA harcamalarından hemen hemen aynı payı almıştır. Bu durum da aslında değişen dış politika tercihlerine rağmen, bu bölgeye verilen önemin mevcudiyetini koruduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 2000 yılı Eylül ayında yapılan toplantısında karara bağlanan *Binyıl Kalkınma Hedefleri*³⁷ çerçevesinde küresel düzeyde aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, ilköğretimin evrensel düzeyde gerçekleştirilmesi, kadının konumunun güçlendirilmesi ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması, bebek ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS,

³⁷ 2012 yılında *Binyıl Kalkınma Hedeflerinin* devamı niteliğinde, *Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)* kabul edilmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri ve bu hedeflerle ilgili raporlar için şu siteye göz atılabilir: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/mdg.html>. SKH için şu siteye göz atılabilir: <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr>

sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi hedeflenmektedir. TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin de bu tarihten itibaren söz konusu hedeflerle uyumlu olması amaçlanmış ve bu hedeflere yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir (Erdağ, 2015: 249). 2013 yılı itibariyle Binyıl Kalkınma Hedeflerine doğrudan katkı sağlayan sosyal altyapı ve hizmetlerdeki proje ve faaliyetlerde, TİKA kaynaklarının %80'inden fazlasının kullanıldığı bilinmektedir (TİKA, 2013: 7).

Tablo 7
Yıllara Göre Faaliyette Bulunulan Bölgelerin TİKA Harcamalarından
Aldığı Pay (yüzde)³⁸

	Orta Asya ve Kafkasya	Doğu Avrupa ve Balkanlar	Orta Doğu ve Afrika	Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika
1992-2003	61	14	-	-
2004	34	39	2	-
2005	55,5	35	8	-
2006	-	-	-	-
2007	56,6	26,8	12,8	-
2008	53,8	24,5	12,8	6
2009	44,4	26,8	24,6	3,8
2010	36,6	22,9	29,7	1,8
2011	49,7	12,9	32,3	3,1
2012	29,1	22,8	46,7	-
2013	21,8	21,4	55,1	-
2014	28,6	21,2	44,9	-

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 24, 2013: 18, 2014: 16.

Yukarıda kısaca bahsedilen bölgeler³⁹ temelinde, TİKA'nın Türk dış politikasına etkisi hakkında bir değerlendirme yapılabilir. Bir bölgeye yönelik dış yardımların başlangıcı

³⁸ 2006, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır. Ayrıca ilgili kaynaklarda diğer ülkeler olarak ifade edilen ve harcama kaleminde hangi bölgeye dâhil edileceği bilinmeyen harcamalar grafiğe yansıtılamamıştır. Bu sebeple herhangi bir yıla ait oranlar toplamı yüzde yüze eşit değildir. Aynı sebepten ötürü Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika bölgesine ait veriler tüm yıllar için netleştirilememiştir.

³⁹ TİKA'nın faaliyet alanlarının belirli bölgelere ayrılmasında TİKA'nın ilgili daire başkanlıklarına ayrılarak yaptığı bölge tasnifi esas alınmıştır. Bu tasnife göre *Orta Asya ve Kafkasya*, *Doğu Avrupa ve*

nasıl olmuştur? Yapılan yardımların sektörel dağılımı ve bu dağılımın yıllara göre değişimi nasıldır? Yardım faaliyetlerine yerel halkın ve yöneticilerin bakışı nasıldır? Yardım faaliyetleri ile Türkiye'nin söz konusu bölgeye/ülkeye yönelik dış politikası arasında bir bağlantı kurulabilir mi? TİKA'nın faaliyetlerinden önce Türkiye'nin söz konusu bölge/ülke ile ilişkileri nasıldı; TİKA'nın o bölgede/ülkede faaliyetlere başlamasıyla ne yönde bir değişim oldu? Bu sorulara verilecek cevaplar çerçevesinde bu değerlendirme yapılabilir.

3.4.1. Orta Asya ve Kafkasya'da TİKA

Daha önce de değinildiği üzere TİKA, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik yeni politikalarının uygulayıcılarından biri olması düşüncesiyle kurulmuştur. Yine bölgeye yönelik ilk dış yardım faaliyeti gerçekleştiren ülkenin de TİKA vasıtasıyla Türkiye olduğu bilinmektedir (Kabasakal, 2002: 12).

Ancak bölgeye yönelik yeni politika alanlarının nasıl değerlendirildiği konusu, kabaca üç nedenden dolayı tartışmaya açık görünmektedir. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ortaya çıkan bağımsız devletlere yönelik politikaların oluşturulmasında her ne kadar “akraba topluluklar” olduğu gerçeği ön plana çıkarılmak suretiyle hissî temellere dayanan söylemler geliştirilse de gerçekte, bu toplumlarla Sovyetler Birliği döneminde Modern Türkiye'nin herhangi ikili veya çok taraflı ilişkisi söz konusu olmamıştır. Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasıyla birlikte Türkiye, Sovyetler Birliği içerisindeki *Turanlı* akımları desteklememe sözü verirken Sovyetler Birliği de Türkiye'de komünizmi yayma çabalarını desteklememeyi garanti etmiştir. Bu karşılıklı denge politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür (Aydın, 2010: 366). Bu sebeple Sovyetler Birliği içerisindeki Türk unsurlarla kurulacak ilişki, birliğin içişlerine karışmak olarak algılanabileceğinden dolayı Türkiye'nin gündemini fazlaca meşgul etmemiştir denilebilir. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda bölgeye yönelik heyecanın dorukta olmasına rağmen Türkiye'nin jeopolitik anlamda bölgeyi iyi tanımadığı gerçeği ortadadır (Doğan, 2016: 379). İkincisi, Türkiye'nin bölgeye yönelik model oluşturma ve hamilik rolü üstlenme söylemi, yeni bağımsızlığını kazanmış devletler için bir çekince oluşturmuş;

Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika ve Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika bölgelerinden bahsedilebilir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018).

duygusal reflekslere dayanan bu söylemler, bölge ülkelerinin Türkiye'yle ilişkilerini zedelemiştir denilebilir. Üçüncüsü, her ne kadar Amerika ve Rusya'nın İran yanlısı radikal yapılanmaların bölgede etkinlik kazanmasından duyduğu endişe sebebiyle Türkiye'nin bölgede aktif olarak bulunmasına göz yumması, Türkiye'ye bölgede rahat hareket etme imkânı sağlasa da sonraları, Sovyetler Birliği'nden boşalan etki alanında Rusya Federasyonu'nun da yer alacağı anlaşılmıştır (Aydın, 2010: 371-372).

Bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini, heyecanın yoğun olduğu ilk dönem (1991 – 1993), karşılıklı iyimserlik ve geleceğe yönelik umutlar dönemi (1993 – 1995), ilişkilerde sınırlılıklar ve sorunlu alanların bulunduğu anlaşıldığı (1995 – 2001) ve 2001 sonrasında bölgeyle ilişkilerin lider odaklı olmaktan çıkarak her alanda kurumsallaşmaya başladığı, rutinleştiği ve Türkiye'nin ilgisinin daha çok Kafkasya bölgesine yoğunlaştığı dönem olarak dört döneme ayırabiliriz (Aydın, 2013: 463). 2001 sonrası dönemde, Türkiye'nin bölgeye lider olma ya da hamilik rolü gibi bir önceliği kalmadığından, bölgeyle ilişkilerin daha rasyonel ve tutarlı bir zemine oturduğunu söylemek mümkündür. Bu minval üzere 1990'lı yıllarda Türk Birliği kurma tartışmalarıyla kaybedilen zamandan sonra, 2009 yılında daha rasyonel temelleri olan bir “Türk Konseyi”⁴⁰ oluşturulmuştur. Bu konsey, bölge ile ilişkilerin kurumsallaşmasında önemli bir adım olarak görülebilir (Aydın, 2013: 468, 469).

TİKA'nın faaliyetlerinin de genel olarak bu dönemsellerde değişimlerden etkilendiği söylenebilir. Ancak kuruluşundan itibaren, TİKA açısından Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, (2004 yılı hariç tutulursa) 2012 yılına değin en fazla kaynak aktarılan bölge olarak önemini korumuştur. Öyle ki 1992 – 2003 yılları arasında, TİKA'nın bölgede 2500'den fazla proje ve yardım faaliyetini hayata geçirdiği bilinmektedir. Yine bu süreçte TİKA'nın bölgeye yaptığı yardım faaliyetleri, toplam yardımların yaklaşık %61'ine tekabül etmektedir (TİKA, 2004: 26). Fakat 2003 sonrası dönemde TİKA bütçesinden bölgeye ayrılan payın genel olarak azalma eğiliminde olduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle 2012 ve sonrasında Ortadoğu ve Afrika bölgesine yönelik yardımların

⁴⁰ 1992'de *Türk Zirvesi* ismiyle başlayan görüşmeler 1996'da *Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi* 'ne dönüştü. 1998'de *Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi* adıyla anılan toplantılar, 2009'da Nahçıvan Anlaşmasıyla *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Keneşi*; kısaca *Türk Keneşi* adını aldı (www.turk-pa.org, 25.12.2018).

ciddi oranda artması, azalan bu payın sebebi olarak görülebilir. Fakat yine de Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinin TİKA için önemini sürekli koruduğu görülmektedir. Buna göre Türk kamu diplomasisi açısından ve dolayısıyla Türk dış politikası açısından bölgenin, öncelikli bölgelerden birisi olma özelliğini koruduğu söylenebilir.

Tablo 8
Yıllara Göre Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinin TİKA Bütçesinden
Aldığı Pay (yüzde)⁴¹

1992-2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
61	34	55,5	-	56,6	53,89	44,4	36,6	49,7	29,1	21,8	28,6

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 24, 2013: 18, 2014: 16.

Bölgede yürütülen faaliyetlerin sektörel dağılımına bakıldığında, 2000’li yıllara kadar ağırlıklı olarak kurumsal ve idarî alt yapıların geliştirilmesi faaliyetlerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bunda, şüphesiz bölge ülkelerinin yeni bağımsız olmaları sebebiyle devlet örgütlenmelerinin kurumsallaşma süreçlerinin desteklenmesi düşüncesi etkili olmuştur. Yine eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik yardımların da bölgeye yönelik yardımlarda ciddi payının olduğu görülmektedir. Bölge ile dostluk ve *akrabalık* ilişkileri bakımından, Türk kültür öğelerinin bölge ülkeleri nezdinde tanınırlığının artırılmasına⁴² ve Anadolu Türkçesi eğitiminin yaygınlaştırılmasına yönelik olarak bölgede faaliyet gösteren Türkçe Öğretim Merkezlerine (TÖMER) ve Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullara destek sağlanması, meslek edindirme eğitimlerinin verilmesi ve kültür merkezlerinin kurulması vb. faaliyetlerin yaygın olduğu görülmektedir. Bu tür faaliyetlerin kamu diplomasisinin türleri içerisinde sayılan kültürel diplomasi ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Bunun yanında yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerin de yardımlar içinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yine sağlık hizmetlerinin

⁴¹ 1992 – 2003 arası dönem ortalama değeri yansıtmaktadır. 2006, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır.

⁴² 2005 yılında Keloğlan masallarının Özbekçe’ye kazandırılması projesi bu tür projelerin ilk örneğidir.

etkinliğinin ve verimliliğinin artırılmasına yönelik olarak mevcut hastanelere donanım desteği sağlanması, ihtiyaç duyulan bölgelerde yeni hastanelerin yapılması, doktor, hemşire vb. sağlık personeline meslekî eğitimlerin verilmesi gibi sağlık sektörüne yönelik proje ve faaliyetlerin de yapılan yardımlar içerisinde kayda değer olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, TİKA'nın bölgeye yönelik faaliyetlerinde, öncelikle bölge ülkelerinin kurumsallaşmasının hedeflendiği; bunun yanı sıra Türkiye'yle ilişkilerin geliştirilmesine ve kültürel etkileşimin artırılmasına yönelik hedeflerin de ön plana çıktığı söylenebilir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018). Bunda şüphesiz ki Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ortak tarihten ve kültürden beslenen ilişkilerin geliştirilmesi politikası etkili olmaktadır.

3.4.1.1. Bölgede Örnek Ülke: Azerbaycan'da TİKA

Bu başlık altında, öncelikle Azerbaycan hakkında genel bir bilgi verilecek; ardından Türkiye'nin Azerbaycan politikasına kısaca değinilecek ve son olarak TİKA'nın Azerbaycan'daki faaliyetleri değerlendirilecektir.

3.4.1.1.1. Azerbaycan Hakkında Genel Bilgi

28 Mayıs 1918'de Mehmed Emin Resulzade (1884-1955) önderliğinde kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nisan 1920'de Ruslar tarafından işgali sonrası Azerbaycan, Sovyetler Birliği bünyesinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla birlik cumhuriyetlerinden biri olmuştur. Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 30 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat bu tarihten sonra, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan siyasi sorunlar ve savaş, ülkenin geleceği üzerinde etkili olmuştur. 1994 yılı Mayıs ayına kadar devam eden Karabağ Savaşı'yla Ermenistan, Dağlık Karabağ olarak adlandırılan Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir.

Petrol ve doğalgaz gibi zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Azerbaycan'da günümüzde yaklaşık 10 milyon Azerbaycanlı yaşamaktadır. 66 vilayet ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden oluşan bir idari yapılanmaya sahip olan Azerbaycan bir cumhuriyet olarak tanımlanıyor. Günümüzde Azerbaycan'ın Türkiye ile kültürel ve tarihi anlamda yakınlığı bulunmaktadır.

3.4.1.1.2. Türkiye'nin Azerbaycan Politikası

Türkiye'nin Azerbaycan politikasının, genel hatlarıyla yukarıda üç döneme ayrılan Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni bağımsız devletlere yönelik politikalarla uyumlu olduğu söylenebilir. Ancak Azerbaycan'ın iç sorunları sebebiyle Türkiye ile ikili ilişkilerin bağımsızlık sonrasında hızlı gelişim gösteremediği bilinmektedir (Aydın, 2010: 402). Özellikle Ermenistan ile yaşanan sorunlar ve Karabağ'ın Ermenilerce işgali, Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Başlangıçta Ermenistan ve Azerbaycan arasında arabulucu rolü üstlenme gayretinde olan Türkiye'nin tutumu, Ocak 1992'deki Hocalı Katliamı sonrasında değişmiş; bu tarihten itibaren Türkiye, tümüyle Azerbaycan yanlısı bir politika benimsemiştir.

Haziran 1993'te Türkiye yanlısı politikalar izlemeyi tercih eden Ebulfez Elçibey iktidarının bir darbe sonucu sona ermesi, ilişkilerde bir belirsizlik halini ortaya çıkarmıştır. Fakat sonrasında Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile kurduğu yakın ilişki ve Azerbaycan ve Türkiye'nin “iki devlet tek millet” olduğunu ilan etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin giderek iyileştiğini göstermekteydi (Aydın, 2010: 406). Bu tarihten itibaren Azerbaycan ile ilişkilerin genel hatlarıyla kurumsallaştığı söylenebilir.

2000'li yıllar boyunca, çeşitli kültürel ilişkilerin yanı sıra Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin genel olarak enerji projeleri çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Nitekim ABD'nin bölgede artan etkisi, Türkiye'nin mevcut durumu kabullenmesini ve ekonomi ve enerji ilişkileri bağlamında dış politika üretmesini zorunlu hale getirmiştir. 2007 yılı itibariyle, genel olarak Kafkasya ve özelde Azerbaycan ile ilişkilerin ivme kazandığı görülmektedir (Aydın, 2013: 463, 464, 468). Ancak, Nisan 2009'da Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerin düzeltilmesi yönündeki çabaları, Azerbaycan tarafından tepkiyle karşılanmış; Azerbaycan basınında, yönetimin de onayını aldığı ifade edilen (Aydın, 2010: 482) Türkiye'yi ihanetle suçlayan haber ve yorumlara yer verilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin girişimiyle oluşturulan *Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*'nun da başarısızlığa uğramasına yol açmıştır. Fakat sonrasında, 2010 yılı boyunca Ermenistan ile ilişkilerde yaşanan durgunluk, Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde normalleşmenin önünü açmıştır. Haziran 2010'da Azerbaycan'dan ithal edilecek petrol ve doğalgaz fiyatları konusunda anlaşmaya varılması ve Ağustos 2010'da dönemin

cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan ziyareti ve bu esnada imzalanan *Statejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*, bir anlamda Azerbaycan ile ilişkilerin yeniden düzeldiğinin göstergesi sayılmıştır. Bu tarihten itibaren günümüze değin, Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin rutin seyrettiği bir dönem olarak kabul edilebilir.

3.4.1.1.3. Kamu Diplomasisi Bağlamında TİKA'nın Azerbaycan'daki Faaliyetleri

TİKA'nın Azerbaycan'daki proje ve faaliyetlerini iki döneme ayırarak incelemek yerinde olabilir. Bu dönemlendirmeyi, Azerbaycan'la imzalanan *Teknik İşbirliği Protokolü*'yle TİKA'nın 1994 yılında Azerbaycan'da faaliyetlerine başlamasından itibaren genel olarak Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerin lider odaklı olmaktan çıkarak her alanda kurumsallaşmaya başladığı 2001 yılına kadar olan dönem ve 2001 yılından itibaren günümüze kadar olan dönem şeklinde yapılabilir (Aydın, 2013: 463).

Azerbaycan'ın yıllara göre TİKA bütçesinden aldığı pay göz önüne alındığında, 1992 – 2003 arası dönemde TİKA bütçesinin yıllık ortalama onda birinin Azerbaycan'a aktarıldığı görülmektedir. Bu oranda, 2000'li yıllarla birlikte sürekli düşüş yaşanmış; özellikle 2007 ve sonrası dönemde yaklaşık %2 dolaylarında seyretmiştir. Bu genel tablodan hareketle, 2000'li yıllarda dış yardım konusunda Azerbaycan'a 1990'lı yıllardaki kadar öncelik verilmediği söylenebilir.

Tablo 9

1994 – 2014 Yılları Arasında Azerbaycan'a Yapılan Yardımların Yıllık TİKA Bütçesi İçindeki Payı (yüzde)⁴³

1994-2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
10	5,8	6	-	2,76	2,52	2,35	1,2	1,05	1,32	0,77	2,52

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 157, 2013: 83, 2014: 21.

⁴³ 2006, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır.

1994 – 2001 arası dönemde, 1999 – 2001 arası hariç tutulduğunda TİKA'nın Azerbaycan'daki faaliyetlerine yönelik çok az veri bulunmaktadır.⁴⁴ 1999 – 2001 yılları arası döneme bakıldığında ise TİKA'nın ağırlıklı olarak tarımsal kalkınmayı destekleyecek nitelikte proje ve faaliyetlere yer verildiği görülmektedir. Bu dönemde Tohum Üretim ve Araştırma İşletmesinin kurulması, Azerbaycan Tarım Bakanlığı'na bağlı Ziraî İlim Merkezi'nin modernizasyonu gibi idarî altyapıların iyileştirilmesi bağlamında önem taşıyan faaliyetler ve Azerbaycan Tarım Bakanlığı ziraî mücadele uzmanlarının ve tarımsal mekanizasyon uzmanlarının Türkiye'de eğitimi, Türkiye'de uygulanan Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi'ne ait dokümanların Azerbaycan Türkçesine aktarılması Azerbaycan çiftçilerinin eğitiminde kullanılmak üzere yetkililere sunulması gibi meslekî eğitim faaliyetleri tarım alanında yapılan yardımlara örnek verilebilir (TİKA, 2005: 25). Bu, bir anlamda kamu diplomasisinin tanımı içerisinde yer alan güncel politikalarının, kurumların ve kültürün yabancı bir kamuoyuna aktarılması olarak da görülebilir.

Ayrıca, Azerbaycan TRT-1 Yayınları projesi kapsamında Azerbaycan makamlarıyla 1995 yılında imzalanan protokol çerçevesinde TRT-1 kanalının tüm Azerbaycan'da izlenebilmesi için gerekli teknik altyapı sağlanmış; TRT-1 kanalı Azerbaycan genelinde izlenmeye başlamıştır. Takip eden yıllarda diğer TRT kanalları da Azerbaycan'da yayın yapabilmesi için gerekli alt yapı oluşturulmuş ve bu kanallar Azerbaycan'da izlenir hale gelmiştir. Günümüzde, TRT ve diğer Türk kanalları, Azerbaycan halkının Türkiye'ye karşı ilgisinin ve Türkiye hakkındaki bilgisinin başlıca kaynaklarından birisi konumundadır (Ergun, 2007: 265). Bu durumun Cull (2008: 32-36)'un kamu diplomasisinde temel yaklaşımlar içerisinde bahsettiği uluslararası yayın unsuruyla ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim bu sayede TİKA faaliyetleri vasıtasıyla, Türkiye'nin kendi düşünce, hedef, ideal ve kültürünü Azerbaycan kamuoyuyla da paylaşmış olmaktadır.

2001 sonrası dönemde ise yardım faaliyetlerinin eğitim alanında yoğunlaştığı; bunun yanı sıra tarım, turizm, sanayi gibi üretim sektörlerine; yerel yönetimlerin güçlendirilmesi vb. çeşitli idari altyapıların geliştirilmesine ve kültürel işbirliğine yönelik yardım

⁴⁴ TİKA yıllık faaliyet raporlarının ilki 1999 – 2001 yılları arası faaliyetleri kapsayan tek rapor olmak üzere 2004 yılı itibarıyla yıllık olarak yayımlanmaktadır. Dolayısıyla 1999 öncesi faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgi edinilememiştir.

faaliyetlerinin de sürdürüldüğü görülmektedir. Özellikle eğitim alanında Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk okullarının yardımların yararlanıcısı konumunda olduğu görülmektedir. Örneğin, 2004, 2009 ve 2014 yıllarında Bakü Türk Anadolu Lisesi'ne tadilat ve teknik donanım desteği, 2005 yılında bilgisayar sınıfının; 2006 yılında anasınıfının açılışı TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2004 yılında, TİKA tarafından Bakü Slavyen Üniversitesi bünyesinde Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin kuruluşu (TİKA, 2004: 79) ve çeşitli zamanlarda Bakü Devlet Üniversitesi'ne donanım desteği gibi yükseköğretime ilişkin yardımlar da gerçekleştirilmiştir. İlköğretim ve lise düzeyinde Türk okullarında eğitim alan öğrencilerin Türkiye'yi daha yakından tanıma imkânı olmaktadır. Bu imkânın sağlanmasında gerek yeni okulların açılmasını sağlayarak gerekse mevcut okulları destekleyerek TİKA, Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrenci sayısının artışında dolaylı bir rol oynamaktadır. Eldeki veriler ışığında değerlendirdiğimizde, yükseköğrenim amacıyla Türkiye'ye gelen öğrenci sayısının her geçen yıl giderek arttığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere 2017 – 2018 öğretim yılında mevcut Azerbaycanlı öğrencilerin sayısı, 1997 – 2007 arası dönemin ortalamasının on katından fazladır (osym.gov.tr, 25.12.2018). Fakat bu durum, Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen öğrenci sayısının doğrudan TİKA faaliyetleriyle ilişkilendirilmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağını göstermektedir. Nitekim özellikle 2007 ve sonrasında yıllara göre Azerbaycan'ın TİKA bütçesinden aldığı payın çok fazla değişmemesine rağmen Azerbaycan'dan gelen öğrenci sayısının katlanarak arttığı görülmektedir. Şu halde TİKA faaliyetlerinin Azerbaycan'dan gelen öğrenci sayısını etkilediğini söyleyebilmekle birlikte asıl etkili olan unsurun bu olmadığı söylenebilir. Buna göre TİKA'nın yardım faaliyetlerinin Türkiye'nin Azerbaycan'la olan mübadele diplomasisi faaliyetleri üzerinde de dolaylı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle uluslararası öğrencilerle ilgili birimin Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)'na bağlanmasından önce TİKA bünyesinde bulunmuş olması, sadece Azerbaycan özelinde değil; genel anlamda TİKA'nın Türkiye'nin mübadele diplomasisi kurumu olduğunu da gösterdiği söylenebilir.

Ayrıca, 2004 yılında terziliğin geliştirilmesi (TİKA, 2004: 40); 2012 yılında sağlık personeline yönelik eğitimler (TİKA, 2012: 145) ve Uluslararası Polis Eğitim İşbirliği Projesi çerçevesinde çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen polis memurlarının eğitimi gibi meslekî ve teknik eğitimlerin TİKA yardımları içerisinde önemli bir payı bulunmaktadır.

Yine Amerikan yardım kuruluğu USAID ile işbirliğinde “Azerbaycan Devlet Yatırım Politikası ve Programının Hazırlanması Projesi” kapsamında bir devlet planlama kurumunun ihdası amacıyla ilgili uzman ve idarecilere eğitim programları düzenlenmesi (TİKA, 2007: 23) vb. idarî alt yapıların geliştirilmesine yönelik yardımlar da dikkate değeri görünmektedir. Bu tür faaliyetler de yine kamu diplomasisinin bir alt türü olan mübadele diplomasisi kapsamında değerlendirilebilir.

Tablo 10

1997 – 1998 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye’deki Üniversitelerde Kayıtlı Azerbaycanlı Öğrenci Sayısı ⁴⁵

Öğretim yılı	Öğrenci Sayısı
1997-2002	1627
2002-2007	1423
2007-2008	1953
2008-2009	2307
2009-2010	2739
2010-2011	3540
2011-2012	4257
2012-2013	7379
2013-2014	6901
2014-2015	10638
2015-2016	12504
2016-2017	14878
2017-2018	17088

Kaynak: istatistik.yok.gov.tr (12.07.2018); osym.gov.tr (02.09.2018)

Öte yandan üretim sektörleri alanında gerçekleştirilen yardım faaliyetlerinin de Azerbaycan’a yönelik yardımlar içerisinde önemli bir payının olduğundan da bahsetmek gerekir. Sözgelimi turizm alanında işbirliğinin geliştirilmesi projelerinin yanı sıra çiftçiler için tarım okulu görevi de görecek olan Tohum Üretim ve Araştırma İşletmesinin kurulması, organik tarımın desteklenmesi ve Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi ve Islah

⁴⁵ 1997 yılı öncesi verilerine ulaşamamıştır. 1997 – 2002 ve 2002 – 2007 yılları arasındaki değeri ortalama öğrenci sayısını göstermektedir.

Projesi (TİKA, 2014: 27) gibi tarım ve hayvancılık alanında yapılan yardım faaliyetleri, TİKA'nın Azerbaycan'da gerçekleştirdiği başlıca faaliyetler arasında yer almaktadır. Ayrıca, farklı yıllarda gerçekleştirilen küçük ve orta büyüklükteki işyerlerinin desteklenmesine yönelik yardım faaliyetleri de Azerbaycan ekonomisine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018). Üretim sektörlerinde gerçekleştirilen bu yardımların Azerbaycan – Türkiye ekonomik ilişkilerine de katkı sağlaması hedeflenmektedir. Fakat Türkiye – Azerbaycan dış ticaret hacmine baktığımızda, TİKA bütçesinden Azerbaycan'a ayrılan pay ile dış ticaret hacminin gelişmesi arasında bir paralellik görülememektedir. Nitekim özellikle 2007 yılından sonra bütçeden Azerbaycan'a ayrılan pay oldukça sınırlı iken dış ticaret hacminin sürekli bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Şu hâlde TİKA faaliyetlerinin, iki ülke ekonomik ilişkileri açısından belirleyici olmadığı; ancak üretim sektörlerinde gerçekleştirilen yardımlar dolayısıyla belirli bir katkısının olduğu söylenebilir. Ama zaten bu bölgede, kamu diplomasisinin daha çok jeopolitik bir amacının olduğu kabul edilebilir.

Tablo 11

Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen Azerbaycanlı Turist Sayısı (bin kişi)⁴⁶

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
370	395	443	404	441	517	523	568	590	548	541	691

Kaynak: www.tuik.gov.tr (13.08.2018)

Eldeki veriler ışığında değerlendirdiğimizde, Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinde TİKA'nın etkisi, enerji ve ekonominin yanı sıra Karabağ gibi bölgesel sorunlar temelinde seyreden ikili ilişkilerden bağımsız bir konuma sahip görünmektedir. 1990'lı yıllarda devlet örgütlenmesinin kurumsallaşmasına yönelik yardımların ardından özellikle 2000'li yıllarla birlikte, eğitim, sağlık ve üretim sektörlerinin geliştirilmesi gibi daha çok toplumsal refahı ve kalkınmayı önceleyen alanlara yönelen TİKA yardımlarının, bu konumu destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Azerbaycan özelinde, TİKA'nın ikili ilişkilere etkisinden ziyade, Azerbaycan toplumunun Türkiye'ye bakışına

⁴⁶ 2006 yılından önceki verilere ulaşamamıştır. Ayrıca, 2006 – 2008 arası dönemde artış eğiliminde olan turist sayısının 2009'da azalmasının, Ermenistan – Türkiye yakınlaşmasının Azerbaycan'da uyandırdığı tepkiden kaynaklandığı düşünülebilir.

etki edecek ve teveccühünü kazanacak şekilde kamu diplomasisi faaliyetleri çerçevesinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yıllara göre gözlemlenen Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısındaki artış eğilimi, bu etkiyi destekler nitelikte görünmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki TİKA'nın Azerbaycan'da gerçekleştirdiği faaliyetler, Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısının artışında etkili olmaktadır. Öte yandan, 2000'li yıllarla birlikte bütçeden Azerbaycan'a ayrılan payın giderek azalma eğiliminde olmasının TİKA'nın Azerbaycan'daki etkinliğine olumsuz yansıdığı söylenebilir.

Tablo 12
1996 – 2017 Yılları Arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı ve
Azerbaycan'dan İthalatı (milyon dolar)⁴⁷

	İhracat	İthalat
1996	239	39
1997	319	58
1998	327	50
1999	248	44
2000	230	95
2001	225	78
2002	231	64
2003	315	122
2004	403	135
2005	528	208
2006	695	296
2007	1047	185
2008	1666	362
2009	1400	140
2010	1550	252
2011	2063	262
2012	2548	339
2013	2960	333
2014	2874	291
2015	1898	232
2016	1285	278
2017	1357	350

Kaynak: www.tuik.gov.tr (13.07.2018)

⁴⁷ 1996 yılı öncesine ait verilere ulaşılamamıştır.

3.4.2. Doğu Avrupa ve Balkanlar'da TİKA

1990'lı yıllarda Balkanlarda yaşanan rejim değişiklikleri, Türk dış politikası açısından yeni alanlar vaat etmekteydi. Öncelikle bölgede Sovyetler Birliği gibi etkin bir gücün olmayacağı ve bölge ülkeleriyle aradaki ideolojik duvarların ortadan kalkacağı düşüncesi, Türkiye'yi genel olarak memnun etmekteydi. Ayrıca, rejim değişikliklerinin yol açtığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın bir güç boşluğunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın Türkiye'yle yakınlaşma eğilimi ve bölgedeki Müslüman nüfus, Türkiye için bir avantaj oluşturmuştur. Fakat Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi bölge ülkelerine yönelik Türk kamuoyundaki ilk tepkilerin de daha çok duygusal bir tepki olduğu söylenebilir. Dış politika açısından ise Türkiye, bölgesel istikrarı artırmak, ekonomik olanaklar sağlayabilmek ve bölgede kendi ağırlığını gösterebilmek adına Balkan ülkelerini, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) gibi öncülük ettiği projelere dâhil etmeye gayret etmiştir. Fakat Türkiye, bölgedeki istikrarsızlığın giderek artmasına ve yerini etnik çatışmalara ve savaşa bırakmasına engel olamamıştır (Uzgel, 2010: 484).

Bosna-Hersek'in Sırp larca işgali karşısında aktif bir diplomasi izleyen Türkiye, işgalin önlenmesi için uluslararası askerî bir harekâtın gerekli olduğunu savunmuştur (Balci, 2013: 223). Bu sebeple, savaşı önlemek için yapılan harekâta Türkiye, etkin bir katılım göstermiştir. 1995'te imzalanan Dayton Antlaşmasıyla savaş sona erince, Türkiye, Bosna ile ilişkilerini birçok alanda geliştirerek sürdürmüştür. Gelişen ilişkiler çerçevesinde TİKA'nın da savaşın hemen ardından, 1995 yılında bölgede faaliyetlerine başladığı görülmektedir.

Bölgedeki bir diğer çatışma alanı olan Kosova'da da Türkiye'nin, yine aktif bir diplomasi izlediği söylenebilir. 1998'de Kosovalı Arnavutların bağımsızlık talebine silahlı müdahalede bulunan Sırp lar karşı Türkiye, Batı dünyasıyla birlikte hareket ederek sıcak savaşın yaşanmaması için gayret göstermiştir. Bu dönemde, genel olarak bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler içinde olan Türkiye'nin, bölgeye yönelik dostane dış politikasını geliştirmek ve bu politikalara toplumsal destek de sağlamak üzere TİKA eliyle etki alanını genişlettiği söylenebilir.

Balkan coğrafyası, kültürel, tarihi ve dini yakınlığın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin aynı zamanda bir Balkan devleti olması ve bu bölgede yaklaşık dört asır hüküm sürmesi

sebebiyle Türkiye açısından son derece önemlidir. Bu nedenden ötürü Türkiye, bölge ile ilişkilerini daima barış ve karşılıklı işbirliği temelinde geliştirmeye çalışmıştır. Günümüzde ikili ilişkilerin son derece iyi olduğu Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova vb. Osmanlı bakiyesi ülkelerin yanı sıra Hristiyan Türklerin yaşadığı Moldova sınırları içerisinde bulunan Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi ve günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde kabul edilen fakat 2014 yılının Mart ayında Rusya tarafından ilhak edilen Kırım Özerk Bölgesi, Türk nüfusun yoğunlukta bulunduğu yerler olması dolayısıyla Türkiye'nin önem verdiği ve bu sebeple TİKA'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerdir. Ayrıca günümüzde Sırbistan ve Karadağ arasında kalan ve Sırbistan'ın özerk bölgesi olan Sancak Bölgesi de Müslüman Boşnak nüfusun çoğunlukta bulunduğu ve TİKA'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir başka bölge olarak dikkat çekmektedir.

Yıllara göre bölgenin TİKA bütçesinden aldığı paya bakıldığında, özellikle 2007 yılı ve sonrasında genel olarak istikrarlı bir tablodan bahsedilebilir. Buna göre bölgenin TİKA açısından ve dolayısıyla Türk dış politikası açısından öncelikli bölgelerden biri olduğu ve bu önceliğini sürekli olarak koruduğu söylenebilir. Fakat bu noktada, 2011 yılında bütçeden ayrılan payın azalmasının aynı yıl Türkiye'nin Orta Doğu ve Afrika Bölgesine ayrılan payın artmasıyla ilgili olduğu belirtilmelidir.

Tablo 13

**Yıllara Göre Balkanlar ve Doğu Avrupa Bölgesinin TİKA Bütçesinden
Aldığı Pay (yüzde)⁴⁸**

1995- 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
14	39	35	-	26,8	24,5	26,8	22,9	12,9	22,8	21,4	21,2

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 24, 2013: 18, 2014: 16.

Bölge genelinde yürütülen yardım faaliyetlerine bakıldığında, özellikle 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında yapılan yardımların çoğunlukla idarî ve sosyal alt yapıların geliştirilmesine yönelik yardımlardan oluştuğu; yine yaklaşık üçte birlik bölümünün, kültürel işbirliği ve iletişimin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerden oluştuğu

⁴⁸ 2006, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait veriye ulaşılamamıştır. 1995-2003 arası dönem ortalama orandır.

görülmektedir (www.tika.gov.tr, 25.12.2018). Yardım faaliyetlerinin bu iki alanda yoğunlaşmasında, bölgenin her alanda yeniden yapılanma sürecinde olmasının ve Türkiye'nin bu yapılanmaya destek vermesinin yanı sıra bölgeyle ilişkilerin geliştirilmesinde toplumsal bir temelin sağlanması gayretinin de oldukça etkili olduğu söylenebilir. 2004 yılı itibariyle, TİKA tarafından *kalkınma desteği* yerine *işbirliğinin geliştirilmesine* yönelik yardım stratejisinin benimsendiği görülmektedir (TİKA, 2004: 22). Bunun anlamı, bölge genelinde yapılan yardımların çoğunlukla olduğu gibi sosyal altyapıların geliştirilmesinden ziyade kültürel işbirliği, çoklu ve çakışan sektörler vb. alanlara yoğunlaşması olarak okunabilir. Nitekim 2004 yılı itibariyle TİKA'nın ilk olarak Bosna-Hersek'te ve daha sonra diğer bölge ülkelerinde Osmanlı eserlerinin envanterinin çıkarılması projelerini hayata geçirdiği görülmektedir. Takip eden süreçte bu eserlerden gerek görülenlerin çevre düzenlemesi ve restorasyonuna yönelik projeler, ciddi bir yardım kalemini oluşturmaktadır. Yine bölge ülkelerindeki çeşitli üniversitelerde Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı gibi bölümlerin ya da enstitülerin açılması ve desteklenmesi, kültürel işbirliğine yönelik kimi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi vb. faaliyetler, işbirliğinin geliştirilmesine yönelik stratejinin yansımaları olarak görülebilir.

3.4.2.1. Bölgede Örnek Ülke: Sırbistan'da TİKA

Bu başlık altında, öncelikle Sırbistan hakkında genel bir bilgi verilecek; ardından Türkiye'nin Sırbistan politikasına kısaca değinilecek ve son olarak TİKA'nın Sırbistan'daki faaliyetleri değerlendirilecektir.

3.4.2.1.1. Sırbistan Hakkında Genel Bilgi

Sırbistan, 1804'te başlayan isyan hareketlerinin ardından; 1878 Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı'dan bağımsızlığını elde etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Sırp Krallığı, Hırvat ve Sloven Krallıklarıyla birleşerek Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nı oluşturmuştur. 1929 yılında devlet, Yugoslavya krallığı adını almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan iç savaşın ardından Komünizm yanlısı Josip Broz Tito liderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Tito'nun ölümünün ardından ülkedeki etnik gerilimler artarak yerini bağımsızlık hareketlerine bırakmıştır. 1991'de Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya'da; 1992'de Bosna-Hersek'te düzenlenen referandumlarda çıkan bağımsızlık kararının ardından bu cumhuriyetler, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlık kararlarının ardından Yugoslav Savaşları

başlamıştır (Ekinci, 2014: 16). Savaş süresince bölgede yaşayan Sırp olmayan halklara yönelik baskı, zorunlu göç ve katliamlar yaşanmıştır. Savaş, 1995'te imzalanan Dayton Anlaşmasıyla sona ermiştir.

Uzayan savaş ve muhaliflere yönelik engellemeler sebebiyle savaşın sorumlusu Sırp lider Slobodan Milosevic'e yönelik toplumsal öfkenin arttığı söylenebilir. Baskılar sonucunda Milosevic, iktidarı bırakmak zorunda kalmıştır. 2000 yılında Milosevic'in ardından iktidara gelen muhalefet, ülke genelinde liberalleşme ve demokratikleşmeye yönelik ciddi adımlar attığı görülmektedir.

Sırbistan'la federal ortaklığı bulunan Karadağ'ın statü talepleri doğrultusunda, 2003 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti son bulmuştur. Bunun yerine Sırbistan-Karadağ kuruldu. 2006 yılında Karadağ'da düzenlenen referandum sonucunda bağımsızlık kararı çıkmasının ardından Sırbistan ve Karadağ resmen ayrılmıştır. 2008 yılında, Sırbistan bünyesindeki Kosova da bağımsızlığını ilan etmiştir.

Günümüzde Sırbistan sınırları içerisinde bulunan Voyvodina, ülkedeki tek fiili özerk bölgedir. Bunun dışında nüfusunun çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Preşeva Vadisi ve nüfusunun çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu Sancak Bölgesi⁴⁹, özerklik ve çeşitli hak taleplerinin devam ettiği bölgelerdir. Bu bölgeler, düşük gelir seviyesinden ve etnik yapıdaki çeşitlilikten dolayı zaman zaman çeşitli sorunların yaşandığı bölgeler olarak da ön plana çıkmaktadır. Preşeva'daki Arnavut siyasî aktörler, Arnavutluk ve Kosova ile ilişkilere öncelik vermekte ve haklarının korunması için bu ülkelerden destek talep etmektedirler. Sancak Bölgesi ise Karadağ'ın bağımsızlığının ardından Sırbistan ve Karadağ arasında ikiye bölünmüştür. Günümüzde Sırbistan sınırları içerisinde kalan ve ciddi işsizlik ve yoksulluk sorunları bulunan Sancak Bölgesinin özerklik, anadilde eğitim, savaş sırasında bölgede işlenen savaş suçlarının faillerinin cezalandırılması gibi Sırbistan Hükümetinden çeşitli talepleri bulunmaktadır (Ekinci, 2014: 34). Fakat bu arada Sırbistan'da beliren demokratik yönetim anlayışının bölgenin ülkeye entegre olmasına ve daha ılımlı politikalar geliştirmesine zemin hazırladığı söylenebilir. 2008 – 2014 arası

⁴⁹ Sancak Bölgesi, Osmanlı döneminde, Novi Pazar merkezli bir sancak haline getirildiği için halen bu adla anılmaktadır. Bölgenin günümüzde Türkiye ile yakın ilişkileri bulunmaktadır. Sancak – Türkiye yakınlığını ortaya koyan bir metin için bkz. Kljajic, S. (2016). Sandzak: The Balkans Region Where Turkey is the Big Brother. *Deutsche Welle*. <https://p.dw.com/p/2RXJO> (30.07.2018)

dönemde Sancaklı siyasetçi Sulejman Ugljanin'in kırsal kalkınmadan sorumlu devlet bakanlığı görevine getirilmesinin bölgenin siyasî entegrasyon sürecine katkı sağladığı söylenebilir.

1938 yılında Yugoslavya ile Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesi anlaşmanın ardından, Sancak Bölgesinden Türkiye'ye 40.000'i aşkın göç gerçekleştiği tahmin edilmektedir (Aliu, 2015: 41; Dedeić-Kırbaç, 2013: 11). Günümüzde yaklaşık 145.000 nüfusuyla, 7 milyon dolaylarında olan Sırbistan nüfusunun yüzde 2 ila 3'ünü oluşturan bölgenin merkezi ve en büyük kenti, Novi Pazar'dır.

3.4.2.1.2. Türkiye'nin Sırbistan Politikası

1992'de başlayan savaşla birlikte, Türkiye'nin dinî ve kültürel yakınlık dolayısıyla Bosna-Hersek'e ve sonrasında Kosova'ya açıktan verdiği destek, 2000 yılında iktidarın değişimine dek Sırp-Türk ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir. 2000 yılı Ekim ayında Sırbistan'da demokratik yönetimin iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Ancak, 2008'de Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye'nin bu bağımsızlığı tanıyan ilk ülkelerden birisi olması, Sırp-Türk ilişkilerinde yeniden soğukluğun hâkim olmasına yol açmıştır. Fakat bu soğukluk kısa sürmüştür; 2009 yılı itibarıyla ikili ilişkilerin geliştirilmesi için karşılıklı adımlar atılmıştır. Gelişen bu ilişkilerin Bosna-Hersek – Sırbistan ilişkilerine de olumlu yansıdığı söylenebilir.⁵⁰ 2013 yılında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kosova'da gerçekleştirdiği miting sırasında "Türkiye Kosova, Kosova Türkiye'dir." şeklindeki sözleri (www.aa.com.tr, 23.11.2018), Sırbistan'ın tepkisini çekse de siyasi bir krize sebep olmamıştır. Son olarak Mayıs 2017'de başbakan Aleksandar Vucic'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından gerçekleşen üst düzey temaslar ve ziyaretler, Türkiye tarafından ilişkilerde yeni bir döneme girildiği şeklinde yorumlanarak olumlu karşılanmıştır (www.trthaber.com, 23.11.2018).

3.4.2.1.3. Kamu Diplomasisi Bağlamında TİKA'nın Sırbistan'daki Faaliyetleri

2006 yılında Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Karadağ'ın başkenti Podgorica'da PKO açan TİKA'nın Sırbistan'a yönelik faaliyetleri,

⁵⁰ Örneğin, Şubat 2010'da Bosna-Hersek'in yeni Belgrad Büyükelçisinin atanmasıyla ilgili olarak yaşanan kriz, Türkiye'nin arabuluculuğunda çözüme bağlanmıştır (Türbedar, 2010: 1).

2007 – 2009 yılları arasında Podgorica Ofisi tarafından yürütülmüştür. 2009’da Belgrad PKO’nun açılmasının ardından Sırbistan’a yönelik faaliyetler, yerinden yürütülmeye başlamıştır. Sırbistan’da yapılacak projelerin genel çerçevesi ve PKO’nun çalışmalarına yönelik ayrıntılı düzenlemeler içeren *Teknik ve Mali İşbirliği Anlaşması* ise 26 Ekim 2009 tarihinde Belgrad’da imzalanmıştır (TİKA, 2017: 23). Varılan bu anlaşmanın ardından, 2010 yılından itibaren, takip eden iki yıl boyunca TİKA bütçesinden Sırbistan’a ayrılan payın da arttığı görülmektedir. Fakat yine de bu payın oldukça sınırlı olduğunu; dolayısıyla TİKA’nın Sırbistan – Türkiye ilişkilerindeki etkisinin de buna göre değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekte yarar vardır.

Tablo 14
Yıllara Göre Sırbistan’a Yapılan Yardımların Yıllık TİKA Bütçesi
İçindeki Payı (yüzde) ⁵¹

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
0,78	1,59	1,67	1,23	2	3,72	1,1	1,28

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 25, 2013: 69, 2014: 119.

TİKA’nın Sırbistan’daki faaliyetleri, başta eğitim ve sağlık olmak üzere sosyal altyapı alanlarında yoğunlaşmaktadır. 2006 – 2017 yılları arasında, 27 okula donanım desteği verilmiş; 15 okulun tadilatı yapılmış ve 12 de yeni okul binasının inşası gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler neticesinde ilk ve ortaöğretim düzeyindeki yaklaşık 32.500 öğrencinin eğitim olanakları iyileştirilmiştir. Bununla beraber 22 hastaneye donanım desteği sağlanmış; 4 hastanenin de tadilatı gerçekleştirilmiştir. Sağlık alanında gerçekleştirilen diğer çeşitli faaliyetlerle birlikte, günümüzde bu yardımlardan yaklaşık 350.000 kişinin faydalanması öngörülmektedir (TİKA, 2017b: 72). Ayrıca, 2006 yılında kurulan ve bünyesinde Türkoloji Bölümünün de yer aldığı Novi Pazar Devlet Üniversitesi ek binasının onarımı ve donanımı da TİKA tarafından yapılmıştır. Eğitim ve sağlık alanındaki bu yardım faaliyetlerinin neredeyse tamamı Boşnak nüfusun çoğunlukta olduğu Sancak Bölgesinin merkezi ve eski bir Osmanlı kenti olan Novi Pazar ve yine

⁵¹ 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır.

Sancak Bölgesindeki Sırbistan'ın en yoksul kenti olarak bilinen Tutin kentlerinde gerçekleştirilmiştir (TİKA, 2012: 119).

Ayrıca, 2010 yılında gerçekleşen sel felaketinde Novi Pazar'daki yıkılan iki köprünün yeniden inşası ve yine Sancak Bölgesindeki Tutin kentine içme suyu sağlanmasına yönelik altyapı çalışmaları gibi çeşitli altyapılara yönelik proje ve faaliyetler de TİKA yardımları içerisinde kayda değer yardımlar olarak görülebilir.

TİKA tarafından gerçekleştirilen yardım faaliyetlerinin çoğunluğunun -yukarıda bahsedildiği üzere- sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştığını söyleyebilmekle beraber üretim sektörlerinin geliştirilmesi kapsamında gerçekleştirilen çeşitli yardımlardan da söz edilebilir. Sözgelimi Sancak Bölgesindeki Tutin kentinde, sanayi üretiminin geliştirilmesi için kurulan Tutin Sanayi ve Ticaret Bölgesi'nin proje çizimi TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Sırbistan Hükümeti ve Tutin Belediyesi'nin katkılarıyla inşası tamamlanan proje ile yaklaşık 5.000 kişilik bir istihdam sağlanmıştır (TİKA, 2009: 90). Ayrıca, Sırbistan Hükümeti tarafından başlatılan *Tarımsal ve Kırsal Alanlarda Sürdürülebilir Kalkınma Desteği Amaçlı Program* doğrultusunda, TİKA'dan talep edilen yardıma istinaden Sırbistan Hükümetince belirlenen en az gelişmiş belediyelerde TİKA tarafından tarım aletleri, tohum, arıcılık ve seracılık malzemeleri vb. tarımsal kalkınmaya yönelik yardımlar gerçekleştirilmiştir (TİKA, 2013: 72). Bunun yanı sıra, Sancak bölgesinde *Belediyeler Arası Tarım Birliği* ve TİKA işbirliğinde Hayvancılık Üretiminin Geliştirilmesi Projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında çeşitli zamanlarda projenin sürdürüldüğü bölgelerdeki çiftçilere büyükbaş hayvan ve hayvancılık araç-gereçleri hibe edilmiştir (TİKA, 2014: 123). Günümüzde Sırbistan genelinde %15 dolaylarında olan ve Sancak Bölgesinde %50'lere ulaştığı tahmin edilen işsizlik sorunu (www.tepav.org.tr, 23.11.2018) göz önüne alındığında, gerçekleştirilen bu projelerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Sancak Bölgesinde yoğunlaşan bu projelerin genel olarak Türkiye ve Sırbistan arasındaki dış ticarete yansımalarını ortaya koyacak bir veriye ulaşılamadığı için bu hususta bir çıkarımda bulunmak mümkün görünmemektedir. Fakat yine de ikili ilişkilerin gelişmesi için karşılıklı adımların atıldığı 2009 yılından bu yana dış ticaret hacminin genişleme eğiliminde olduğunu söylemekte yarar vardır.

Benzer şekilde, yine Sancak Bölgesinde iyileştirilen eğitim olanaklarının, Sırbistan genelinde yükseköğrenim düzeyine gelen öğrencilerin Türkiye'yi tercih etmesine

doğrudan bir katkısının olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat son 5 yılın verilerini dikkate alındığında, Türkiye’deki üniversitelerde kayıtlı Sırbistanlı öğrencilerin sayısının giderek arttığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, TİKA’nın yardım faaliyetlerinin Türkiye’nin Sırbistan’la olan mübadele diplomasisi üzerinde görece bir etkisinden bahsedilebilir.

Tablo 15
2001 – 2017 Arasında Türkiye’nin Sırbistan’a İhracatı ve Sırbistan’dan İthalatı
(milyon dolar)⁵²

	İhracat	İthalat
2001	81	7
2002	122	11
2003	184	29
2004	211	87
2005	257	96
2006	278	49
2007	475	70
2008	458	61
2009	306	55
2010	306	109
2011	354	213
2012	380	205
2013	440	251
2014	506	273
2015	492	238
2016	581	288
2017	717	414

Kaynak: www.tuik.gov.tr (31.07.2018)

TİKA’nın Sırbistan’daki bir diğer faaliyet alanı olarak restorasyon çalışmalarından bahsedilebilir. Osmanlı kültür mirasının Sırbistan’daki örnekleri olan Syenitsa şehrindeki Valide Sultan Camii, Belgrad’daki Şeyh Mustafa Paşa ve Damat Ali Paşa Türbeleri ile Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi TİKA tarafından restore edilmiştir (TİKA, 2015: 169).

⁵² 2005 yılı ve öncesindeki veriler, o dönem Sırbistan-Karadağ birliği mevcut olduğundan dolayı Sırbistan-Karadağ ile olan ticaret hacmini göstermektedir.

Tablo 16

**2002 – 2003 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye’deki Üniversitelerde
Kayıtlı Sırbistanlı Öğrenci Sayısı ⁵³**

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı
2002-2003	1
2003-2004	162
2004-2005	188
2005-2006	225
2006-2007	239
2007-2008	242
2008-2009	180
2009-2010	141
2010-2011	144
2011-2012	171
2012-2013	217
2013-2014	514
2014-2015	571
2015-2016	596
2016-2017	709
2017-2018	756

Kaynak: istatistik.yok.gov.tr (31.07.2018); osym.gov.tr (02.09.2018)

Yukarıda değinilen TİKA faaliyetleri genel bir çerçevede değerlendirildiğinde, yardımların ağırlıklı olarak azınlık durumundaki Boşnak nüfusun yaşadığı Sancak Bölgesinde toplandığı söylenebilir. Yardımların bu bölgede toplanmasında temel etken, Boşnaklar ile Türkiye arasındaki tarihsel, dinî ve kültürel yakınlık olarak görülebilir. Nitekim Türkiye, Bosna-Hersek ile ilişkilerine önem verdiği ölçüde Bosna-Hersek dışındaki Boşnak nüfusla ilişkilerine de önem vermektedir. Buna göre Sancak Bölgesindeki yardım çalışmalarının da bu açıdan değerlendirilmesi mümkün görülebilir. Öte yandan Sırbistan geneline nispeten Sancak Bölgesinde daha belirgin durumda olan

⁵³ 2007 – 2008 öğretim yılı ve öncesindeki veriler, o dönem Sırbistan-Karadağ birliği mevcut olduğundan dolayı hem Sırbistan hem de günümüzdeki Karadağ’dan gelen öğrenci sayılarının toplamını göstermektedir.

yoksulluk ve işsizlik sorunu, hem yardımların bu bölgeye yoğunlaşmasını açıklamakta hem de bu yardımlara meşru bir zemin kazandırmaktadır. Sancak Bölgesi dışındaki diğer yardımların da Osmanlı kültür varlıklarının korunması amacıyla yapılan restorasyon çalışmaları ve Türkoloji bölümlerinin desteklenmesi gibi alanlarda toplandığı görülmektedir. Bu durumda Sırbistan genelindeki diğer faaliyetlerin de ortak kültürel varlıkların korunması ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Buna göre TİKA'nın Sırbistan'daki faaliyetlerinin, kamu diplomasisi açısından kültürel diplomasiyi ve mübadele diplomasisini desteklediği söylenebilir.

3.4.3. Ortadoğu ve Afrika'da TİKA

Ortadoğu, Türkiye'nin iç politikasını sürekli etkileyen ve dolayısıyla dış politikada önemli yer tutan bir bölge olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca, Körfez Savaşı sonrası bölgedeki istikrarsız ve güvensiz ortam, içeride terör sorunu ile birlikte, Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca ağırlıklı olarak kuzeyden geldiğini düşündüğü tehdit algılamasının güneye, Ortadoğu'ya yönelmesine sebep olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemde, Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde, terör karşısında kendi iç güvenliği ve bölgesel güvenlik endişesinin belirleyici olduğu söylenebilir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 551).

2000'li yıllarla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin gelişme gösterdiği, tehdit ve güvenlik odaklı dış politika anlayışının yumuşadığı ve karşılıklı etkileşimin arttığı bir döneme tanıklık edilmiştir. Bu dönemin başlangıcı, 1998'de hazırlanan *Afrika Eylem Planı*'na dayanmaktadır. Türkiye, takip eden yıllarda, Afrika Eylem Planı'nın bir devamı ve tamamlayıcısı olarak Ortadoğu'ya yönelik de açılımlar yapmıştır.

Afrika Eylem Planı ile ülke ya da bölge ayrımı yapılmaksızın tüm Afrika kıtasıyla ilişkilerin her türden alanda geliştirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'yi böylesi bir plana yönelten temel düşünce olarak Afrika ile mevcut ilişkilerin, büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen son derece zayıf olduğu düşüncesi gösterilebilir. Nitekim Türkiye, dikkate değer bir ekonomik büyüme gösterirken Afrika ile ekonomik ve ticarî anlamda son derece zayıf bağlara sahip olmuştur. Öte yandan, dış ilişkiler yeterince gelişmediği için Afrika ülkeleriyle Türkiye, ancak Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ilişki kurulabilmiştir. Afrika Eylem Planı'yla, ilişkilerdeki bu zayıflık giderilerek Afrika genelinde ilişkilerin iyileştirilmesi

hedeflenmiştir. Türkiye'nin bu isteğini gerçekleştirmek noktasında kimi avantajlara sahip olduğunu da belirtmek gerekir. İlk olarak, Türkiye'nin Afrika'da sömürgeciliğe dayalı bir geçmişinin olmamasından bahsedilebilir. Ayrıca, Osmanlı Devleti, uzun yıllar bir Afrika ülkesi niteliği de taşımıştır. Bunlar, Türk dış politikasında tarihten gelen referanslara vurgu yapma imkânı sağlamaktadır. Buna ek olarak Türkiye, Somali, Sudan, Fildişi Sahilleri gibi ülkelerde uluslararası barışı koruma harekâtları kapsamında yer almış ve bu durum Türkiye'nin Afrika kıtası nezdindeki uluslararası imajına olumlu katkılar sağlamıştır. Söz konusu bu avantajların, Türkiye'nin Afrika Eylem Planı'nın başarıyla yürütülmesinde etkili olduğu söylenebilir (Hazar, 2012: 5-7).

Afrika Eylem Planı, genel hatlarıyla, Afrika sathında dış temsilciliklerin sayısının artırılması, uluslararası örgütler nezdinde Afrika ülkeleriyle temasların artırılması, ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması, Afrika'daki Birleşmiş Milletler teknik ve malî yardım programlarına katkı yapılması, Afrika genelinde insanî yardımların ve kalkınma yardımlarının hayata geçirilmesi gibi hedefleri içermektedir (Hazar, 2012: 8). Söz konusu kalkınma yardımı hedeflerinin uygulayıcısı da tabii ki TİKA'dır.

Bu doğrultuda TİKA'nın Afrika ve Ortadoğu bölgelerine yönelik faaliyetlerinin başlangıcı 2004 yılında olmuştur. TİKA, ilk aşamada Irak, Libya, Sudan, Kamerun ve Etiyopya'da çeşitli yardım faaliyetlerini gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca TİKA, 2005'te Etiyopya'da, 2006'da Sudan'da ve 2007'de Senegal'de Program Koordinasyon Ofisleri açmıştır. Takip eden yıllarda, TİKA'nın bölgeye yönelik faaliyetleri hem alan olarak hızla genişlemiş hem de sayıca artmıştır. Örneğin, 2006 yılında TİKA'nın bölgeye yönelik yardım faaliyetlerinin sayısının, bir önceki yıla göre üç katından fazla arttığı görülmektedir (TİKA, 2006: 228).

Eldeki veriler ışığında değerlendirildiğinde, bölgenin TİKA bütçesinden aldığı pay, 2007'den 2012'ye değin sürekli yükselmiştir. Bu yükseliş, şüphesiz ki Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisinin ve dış politika hedeflerinin bir sonucudur. 2013 yılı itibariyle de Türkiye'nin Afrika Eylem Planı'nın bir devamı olarak uygulamaya koyduğu ve 2013 –

2018 yılları arasını kapsamayı hedeflenen *Afrika Ortaklık Politikası*⁵⁴ çerçevesinde TİKA'nın kıta genelindeki faaliyetlerinin sürdürüleceği anlaşılmıştır. Nitekim bu politikanın amaçları, Afrika'da barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak, Afrika ülkelerinin ekonomik, siyasî ve sosyal kalkınmalarına katkıda bulunmak, Afrika kaynaklarının Afrika'ya yarar sağlayacak şekilde geliştirilmesine katkıda bulunmak, ikili ilişkileri eşit ortaklık ve karşılıklı fayda temelinde geliştirmek ve bu amaçların gerçekleştirilebilmesi adına gerekli alanlarda yardımda bulunmak şeklinde sıralanmıştır. Bilindiği üzere söz konusu bu yardımların yerine getirilmesi ve koordinasyonu görevini TİKA üstlenmektedir.

Tablo 17

**Yıllara Göre Ortadoğu ve Afrika Bölgesinin TİKA Bütçesinden
Aldığı Pay (yüzde)⁵⁵**

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
12,8	15,4	24,6	31,6	32,3	46,8	33	44,9	-	44,5	22,5

Kaynak: TİKA, 2004: 26, 2005: 7, 2006: 20, 2007: 13, 2008: 12, 2009: 17, 2010: 8, 2011: 24, 2012: 24, 2013: 18, 2014: 16.

3.4.3.1. Bölgede Örnek Ülke: Somali'de TİKA

Bu başlık altında, öncelikle Somali hakkında genel bir bilgi verilecek; ardından Türkiye'nin Somali politikasına kısaca değinilecek ve son olarak TİKA'nın Somali'deki faaliyetleri değerlendirilecektir.

3.4.3.1.1. Somali Hakkında Genel Bilgi

Günümüzde özerk statüye sahip olan ve Somaliland olarak bilinen Somali'nin kuzey bölgesi, 1869 – 1916 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalya ve İngiltere'nin sömürgesi haline gelen Somali, 1960 yılında bağımsızlığını elde etmiştir.

⁵⁴ Afrika Ortaklık Politikası ile ilgili olarak bkz.: Bozdağ: “*Afrika Açılım Politikasının Yerini, Afrika Ortaklık Politikası Alıyor*” (2013). <https://kdik.gov.tr/haber/bozdag-afrika-acilim-politikasinin-yerini-afrika-ortaklik-politikasi-aliyor/273> (09.10.2018)

⁵⁵ 2015 yılına ait veriye ulaşılamamıştır.

1969 yılında darbe ile iktidara gelen Mohamed Siad Barre yönetiminin 1991’de sona ermesinin ardından ülke, giderek iç savaşa evirilen aşiret kavgaları ve kargaşa ortamına sahne olmuştur. Bu sebeple, 2012 yılına kadar Somali’de merkezî bir hükümet kurulamamıştır. Temmuz 2012’de, yaklaşık 20 yıllık bir aradan sonra Somali Ulusal Meclisi, başkent Mogadişu’da toplanmış ve Hasan Şeyh Mahmud, meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir. Şubat 2017’de yapılan seçimlerin ardından Muhammed Abdullahi Muhammed, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Öte yandan 2007 yılında ülkede faaliyete başlayan Eş-Şebab terör örgütü ile mücadele, 2012 yılından bu yana Uganda, Kenya, Cibuti, Burundi ve Etiyopya’nın askerî desteğiyle Afrika Birliği Somali Misyonu (AMISOM) tarafından sürdürülmektedir.

Somali’nin, bağımsızlığını kazanmasından sonra Sahra Altı Afrika’da en fazla dış yardım alan ülkelerden birisi olduğu görülmektedir (Ayttey, 1994). Fakat bu yardımlar, ülkenin iç savaşa sürüklenmesini ve 1992’de açlık sorununun yaşanmasını engelleyememiştir. Çatışmaların şiddetlendiği 2005 – 2009 yılları arasında ülkeye yapılan yardımların arttığı görülmektedir. Fakat çoğunlukla insanî yardım niteliğindeki bu yardımlar, ülkede yaşanan açlık sorununa katkı getirememiştir. Bu arada ülkedeki güvensizlik ortamı ve terör tehdidi, yardım kuruluşlarının ülke içinde pek çok bölgeye erişimini zorlaştıran bir husustur. Bunun sonucunda yardımların orantılı bir şekilde halka ulaştırılması imkânsız hale gelmiştir.

2011 yılında, ülkedeki silahlı terör örgütü Eş-Şebab’ın başkent Mogadişu’dan çekilmesi, yardım faaliyetleri açısından bir dönüm noktası olarak gösterilebilir. Bu tarihten itibaren yapılan yardımların daha kolay dağıtımı ve daha fazla ihtiyaç sahibi insana ulaşılması sağlanmıştır. Aynı yıl Somali, dünya genelinde Pakistan’dan sonra⁵⁶ en çok insanî yardım alan ikinci ülke olmuştur (Global Humanitarian Assistance Report, 2013: 5).

Somali’de yaşanan insanî krizin yanı sıra Somali’nin jeopolitik önemi, Türkiye’nin Somali’ye olan ilgisini açıklamaktadır. Nitekim Somali, dünya deniz ticaretinin en önemli geçiş noktalarından biri olan ve Kızıldeniz’i Büyük Okyanus’a bağlayan Bab’ül Mendep Boğazı’na yakınlığı ve Aden Körfezi’nin güney yakasında bulunması dolayısıyla

⁵⁶ Temmuz 2010’da Pakistan’da yaşanan ve ülke genelinde büyük yıkıma sebep olan sel felaketi, insanî yardımların ağırlıklı olarak bu ülkeye yönelmesine sebep olmuştur.

jeopolitik öneme sahiptir. Dolayısıyla denilebilir ki Somali, yalnızca Afrika ile ilişkiler açısından değil küresel ilişkiler açısından da Türkiye için özel bir yere sahiptir.

3.4.3.1.2. Türkiye'nin Somali Politikası

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılımlarının, 1998 yılında Afrika Eylem Planıyla başlamasına rağmen 1991 yılında patlak veren ve ülkeyi kaosa sürükleyen iç savaş sebebiyle Somali, bu açılımların öncelikli hedefleri arasında olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye – Somali ilişkileri, genel anlamda 21 – 23 Mayıs 2010 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler himayesinde İstanbul'da düzenlenen Somali Konferansı ve dönemin başbakanı Erdoğan'ın 2011 yılındaki Somali ziyareti ile başlamıştır.

Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikasında, Erdoğan'ın ziyareti sonrası ortaya konan dört temel öğeden bahsedilebilir. Bunlardan ilki ve öncelikli olanı acil insanî yardımlardır. Ülkede yaşanan açlık ve kıtlığın etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla Türkiye'nin birinci önceliği acil yardımların olabildiğince hızlı bir şekilde ve çok sayıda insana ulaştırılması olmuştur. Türkiye'nin acil insanî ihtiyaçların giderilmesine verdiği öncelik, Somali halkı nezdinde Türkiye'nin itibarını artırmış; Türkiye'ye duyulan bu itibar, sonraki dönemlerde Somali ile ilişkilere de olumlu yansımıştır (Bingöl, 2013: 98). Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikasındaki ikinci temel öğe, kalkınma yardımlarıdır. Bu yardımların iki temel amacından söz edilebilir. Bunlardan ilki, devletin yeniden yapılanmasının sağlanarak Somali'nin kendi kendine yeten bir ülke haline gelmesinin sağlanması ve dünyaya açılmasının kolaylaştırılmasıdır. İkincisi ise toplumsal refahın desteklenmesi adına sosyal alt yapıların iyileştirilmesi, üretim sektörlerinin geliştirilmesi, kültürel işbirliği ve barışa katkı vb. alanlara yönelik kalkınma yardımlarıdır. Üçüncü olarak, Somali iç barışına katkı amacıyla barış görüşmelerinin yapılması zikredilebilir. Türkiye, Somali'nin kuzeyindeki ayrılıkçı bölgeler olan Somaliland⁵⁷ ve Puntland⁵⁸ ile Somali merkezî hükümeti arasında arabuluculuk sağlayarak sorunun çözümü için tarafların Ankara'da masaya oturmasına öncülük etmiştir. Bu üç aktörün aynı çatı altında birleşmesi olası görünmese de sorunların

⁵⁷ Somaliland, 1991 yılında tek taraflı bağımsızlığını ilan eden ancak bu bağımsızlığı uluslararası alanda tanınmayan ve halen Somali'nin özerk bir bölgesi olarak kabul edilen bölgenin adıdır.

⁵⁸ Puntland, Somaliland'ın doğusundaki diğer özerk bölgenin adıdır.

müzakereler yoluyla çözümünü noktasında Türkiye'nin gösterdiği gayret sonuç vermiş ve taraflar *Ankara Bildirisini*⁵⁹ imzalayarak barış sürecine olumlu yaklaştıklarını göstermişlerdir. Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikasındaki dördüncü ve son öge, “güvenlik” olarak gösterilebilir (Özkan, 2014: 84-92). 1991 yılından beri süregelen iç savaş ve 2007'de Eş-Şebab terör örgütünün faaliyetleri, ülkede ciddi bir güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir. Türkiye, bu güvenlik sorununun hem en büyük kurbanlarından hem de bu sorunu çözmeye çalışan en önemli aktörlerden birisidir.⁶⁰

3.4.3.1.3. Kamu Diplomasisi Bağlamında TİKA'nın Somali'deki Faaliyetleri

TİKA tarafından Somali'ye yapılacak yardımların yasal zemini, ilk kez 17 Nisan 2009 tarihinde imzalanan *Teknik İşbirliği Anlaşması* ile oluşturulmuştur (TİKA, 2016: 14). 2009 ve 2010 yıllarında TİKA tarafından gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki proje ve faaliyetlerden bahsedebiliriz. Takip eden dönemde Somali'de büyük bir kıtlık ve açlık sorununun meydana gelmesi ve bunun dünya kamuoyunda uyandırdığı yankı, özellikle 2011 yılında Türkiye'nin bu ülkeye yönelik yardımlarının ciddi oranda artışını sağlamıştır.

21 – 23 Mayıs 2010 tarihleri arasında, 55 ülke ve BM ile İKÖ (günümüzde İİT)'nin de aralarında yer aldığı 12 uluslararası örgütün katılımıyla İstanbul'da Somali Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın akabinde İslam Kalkınma Bankası'nın önerisiyle; Somali'nin acil ihtiyaçlarına cevap verilmesi, alt yapının yeniden imarı, Somali halkı için gelir sağlayıcı imkânların oluşturulması ve istihdamın artırılması amacıyla Türkiye'nin başkanlığında bir “Görev Gücü” kurulması kararı alınmıştır.⁶¹ Bu konferanstan kısa bir süre sonra, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ağustos 2011'de Somali'ye

⁵⁹ 13 Nisan 2013'te imzalanan Ankara Bildirisi ile taraflar, diyalogun sürdürülmesini; uluslararası toplumun sürece desteğini kolaylaştıracaklarını; Somaliland'e yönelik uluslararası yardım ve kalkınma desteğinin teşvik edilmesini; terörizme karşı istihbarat paylaşımı ve güvenliğe ilişkin işbirliğini güçlendirmeyi; diyalog sürecini tehlikeye atacak herhangi bir eylemden kaçınmayı taahhüt etmişlerdir.

⁶⁰ Türkiye'nin Somali'deki etkinliğinden rahatsızlık duyan Eş-Şebab örgütü, Türk Büyükelçiliği'ne ve Kızılay, TİKA vb. kurumların yürüttüğü yardım faaliyetlerine farklı zamanlarda düzenlediği saldırılarla Türkiye'yi caydırmak istemektedir. Bunlar içerisinde en kanlı saldırılardan birisi, Mogadişu'daki kamu binalarını hedef alan ve Türkiye Burslarının sonuçlarının açıklanmasını bekleyen Somalili 70 öğrencinin ölümüne sebep olan saldırdır. En son 25 Mart 2018 tarihinde Mogadişu PKO'ya düzenlenen saldırı, güvenlik sorunun ülkede halen ciddiyetini koruduğunu göstermektedir (www.aa.com.tr, 25.12.2018).

⁶¹ Bu tarihten sonra, karara bağlanan ortak Somali politikası minvalinde TİKA'nın bu üç amacın gerçekleştirilmesine yönelik yardımlara öncelik verdiği görülmektedir.

yaptığı ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Erdoğan, bu ziyareti sırasında yapılan yardımları artırma ve Somali’de büyükelçilik açma⁶² gibi sözler vermiştir. Büyükelçiliğin açılmasının ardından, 12 Eylül 2011’de TİKA tarafından Mogadişu Program Koordinasyon Ofisi açılmıştır. Bu tarihten itibaren TİKA’nın, Somali’ye hatırı sayılır yardımlarda bulunduğu söylenebilir. 2011 yılında, TİKA’nın Afrika kıtasına yönelik yardımlarının toplam miktarı 131 milyon dolar dolaylarındayken; sadece Somali’ye yapılan yardım miktarı 93 milyon dolardan fazla olmuştur (www.tika.gov.tr, 23.11.2018). Bu veri, yardımın oldukça büyük boyutlarda gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Türkiye perspektifinden ele alındığında, Somali’ye yönelik TİKA’nın gerçekleştirdiği insanî yardımların ve sonrasında giderek artan kalkınma yardımlarının arka planını oluşturan üç faktörden söz edilebilir. Birincisi, *insanî diplomasi*⁶³ olarak ifade edilen kriz içerisindeki bir halka yardım etmek için duyulan insanî ve vicdanî dürtüdür. İkincisi, Türkiye, yumuşak güç unsurları vasıtasıyla uluslararası sorunlarla mücadelede katkısını göstermek ve bu minvalde küresel bir aktör olduğunu vurgulamak istemektedir. Üçüncü ve son olarak, Somali ile ilişkilerin geliştirilmesi, 1998’de Afrika Eylem Planıyla başlayan ve giderek hız kazanan Afrika ile ilişkilerin artırılması hedeflerine uygun düşmektedir (Özkan, 2014: 84-85). Fakat bu noktada, Somali ile ilişkilerin daha çok başkent Mogadişu’daki federal hükümete dayandığı; Somaliland ve Puntland’daki özerk bölgesel otoriteler ile daha düşük düzeyde ilişki kurulduğunu vurgulamakta yarar vardır. Ülkenin bölünmesini destekler nitelikte görünmekten imtina edilmesi ve insanî krizin güney bölgelerde etkisini göstermesi, daha çok federal hükümet ile geliştirilen ilişkilerin arka planını açıklar niteliktedir. Fakat özellikle 2013 yılından sonra barış müzakerelerinin olumlu sonuçlar vermesi ve bu müzakerelerde tarafların kuzeydeki özerk bölgelere yapılacak yardımların önünün açılması ve teşvik edilmesi hususunda mutabakata

⁶² Mogadişu’da açılan Türk Büyükelçiliği, Afrika dışından bir ülkenin Somali’de açtığı ilk elçiliktir.

⁶³ “Üzerinde ittifak edilen evrensel bir tanımlı olmasa da insani diplomasi, temel insani prensipleri ve insani alanı koruyan önlemleri içeren yeni bir sahadır. En özet ifade ile insani diplomasi, insani yardımın mağdurlara ulaştırılması için yürütülen sivil ve diplomatik faaliyetleri kapsar.” (Bakır, 2018: 1) İnsani diplomasi kavramına ilişkin olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bakır, Z. Z. (2018). *İnsani Diplomasi*. Araştırma 61. İNSAMER Nisan.

varması, TİKA'nın söz konusu özerk bölgelerde faaliyetlerinin artmasını sağlamış; dahası TİKA, Somaliland'ın başkenti Hargeisa'da İrtibat Ofisi kurulmuştur.

TİKA'nın 2008'de başlayan Somali'deki faaliyetleri, özellikle 2011'deki açlık krizinin etkilerinin azalmasının ardından ağırlıklı olarak kalkınma yardımlarına yönelmiş ve yapılan yardımların miktarı ciddi bir artış göstermiştir. Özellikle 2013 yılında neredeyse yüzde 10'a ulaşan Somali'ye yapılan yardımların TİKA bütçesi içindeki oranı, Somali'ye özel bir önem verildiğini göstermektedir. Bu durumun, bu tarihten itibaren Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılımlarını Somali üzerinden gerçekleştirmek istemesiyle yakından ilgili olduğu söylenebilir. İstikrarsız siyasi ortama rağmen yardım faaliyetlerinin yürütülmesi de bunu destekler niteliktedir. Nihai olarak bu yardımlar da Somali'nin istikrarına katkı sağlamayı hedeflemiştir.⁶⁴

Tablo 18
Yıllara Göre Somali'ye Yapılan Yardımların yıllık TİKA Bütçesi
İçindeki Payı (yüzde) ⁶⁵

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0,16	0,19	0,26	0,94	2,28	9,57	4,24	-	4,73

Kaynak: TİKA, 2008: 12, 2009: 16, 2010: 9, 2011: 24, 2012: 25, 2013: 163, 2014: 177.

TİKA, ülkede faaliyet gösteren pek çok uluslararası kuruluşun aksine herhangi bir çatı kuruluş vasıtasıyla değil; doğrudan ikili ilişkiler yoluyla bu yardımları yapmayı tercih etmekte; böylece Türkiye – Somali ikili ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Wheeler vd., 2015: 9). Bu hususta Somalili bir siyasetçinin şu sözleri kayda değer

⁶⁴ Batı ülkeleri, kalkınma yardımı yapmak için Somali'nin istikrarlı bir ülke haline gelmesini beklerken Türkiye, TİKA vasıtasıyla yapılan kalkınma yardımlarıyla ülkenin istikrarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Wheeler vd., 2015: 9). Erdoğan'ın 2015'teki ikinci Somali ziyareti öncesinde dönemin Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud'un bunu destekler nitelikteki 25 Ocak 2015 tarihli Sabah Gazetesinde yayınlanan şu sözleri, dikkate değerdir. "Türkiye, ülkemizde istikrarın oluşmasını bekleyip de yatırımlarından asla geri durmadı. Aksine, bu yatırımların fayda getirmesi için girişimci tavrını sürdürdü. Diğer uluslararası ortaklarımız, buradaki sorunlara dışarıdan müdahale ederken Türkiye, kendi elemanlarını bizzat Somali'ye getirdi ve buradaki etkin kaynak kullanımını en yüksek seviyeye çıkarmayı hedefledi." (Sabah, 25.01.2015).

⁶⁵ TİKA Yıllık Faaliyet Raporlarında ya da Türkiye Kalkınma Yardımları Raporlarında 2015 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır. 2016 yılına ait veri ise TİKA 2016 Faaliyet Raporu ile Türkiye Kalkınma Yardımları Raporunun karşılaştırılmasıyla elde edilebilmiştir.

görülmektedir: “Türkler, daha şeffaflar çünkü okulların iyileştirilmesi, yol yapımı ve gıda dağıtımını gibi yardım projelerini doğrudan kendileri yürütüyorlar.” (Sazak vd., 2015: 11) Fakat TİKA’nın bu tercihi, yardımların uluslararası bir koordinasyondan kopuk olarak gerçekleştiği ve dolayısıyla doğru hedefe etkin bir şekilde ulaşamayabileceği; tekrarlara ve yardım kuruluşları arasında işbirliği yerine rekabete yol açabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Bingöl, 2013: 101).

Ayrıca TİKA, yardımların gerçekleştirilmesinde, yardım süreçlerine Somalililerin katılımını sağlayarak ülkenin kalkınma süreçlerinde halkın aktif rol almasını teşvik etmektedir.⁶⁶ Böylece Somalililerin kendi ülkelerine yabancılaşmalarının engellenmesi ve aidiyet duygularının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Başta kamu kurumlarının kapasitelerinin artırılması ve bu yolla devletin kurumsallaşma sürecine ve meşruiyetinin güçlendirilmesine katkı sağlanması; nihai olarak da Somali’nin “kendi kendine yeten” bir ülke haline gelmesi, TİKA’nın yardım faaliyetlerindeki temel saik olarak görülmektedir (Aynte, 2012: 4). Bu doğrultuda -öncelikli olarak açlık krizinin çözümüne yönelik faaliyetlerin ardından- TİKA’nın Somali’de sosyal ve idarî alt yapıların iyileştirilmesi faaliyetlerine ağırlık verdiğini görmekteyiz. Bu durum da bir anlamda Türkiye’nin kendi kurumlarının ve kültürünün Somali’ye aktarılması olarak görülebilir.

Acil insanî yardımların ardından, ülkedeki açlık ve kıtlığın sebep olduğu yaygın sağlık sorunları dikkate alınarak sosyal ve idarî alt yapıların iyileştirilmesi kapsamında değerlendirebileceğimiz sağlık sektörüne yönelik yardımların önceliği vurgulanmış; ilk olarak mevcut hastanelerin alt yapılarının iyileştirilmesi amacıyla muhtelif destekler yapılmış ve 2015 yılına kadar Mogadişu ve çevresinde dört adet yeni hastane⁶⁷ kurulmuştur. Ayrıca, yine sağlığa doğrudan etki eden temiz suya erişimin sağlanabilmesi adına su kuyularının açılması ve su arıtma tesislerinin kurulmasına yönelik faaliyetler de TİKA’nın öncelikleri arasında yer almıştır. Buna göre 2012 yılında 19 adet; 2013 yılında

⁶⁶ Örneğin dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2013’te düzenlenen Londra Konferansında “Somalililer, gelecekteki Somali’yi ilgilendiren tüm çabalarda kontrolü elinde tutmalıdır.” (Dışişleri Bakanlığı, 2013) diyecektir.

⁶⁷ TİKA’nın koordinasyonunda, Sağlık Bakanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ortaklığıyla kurulan bu hastanelerin en büyüğü olan ve Türkiye ve Somali Sağlık Bakanlıkları tarafından ortak işletilen Mogadişu Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Doğu Afrika’nın en modern ve donanımlı hastanelerinden birisidir. Bu hastanede, ayda yaklaşık 6 bin hasta tedavi edilmekte ve 100 ameliyat gerçekleştirilmektedir (TİKA 2016: 17).

ise 5 adet su kuyusu ve arıtma tesisi açılmıştır. Böylece 170.000’den fazla insanın temiz suya erişimi sağlanmıştır (TİKA, 2012: 271; TİKA, 2013: 164). Ayrıca su sorununun nihaî çözümüne katkı sağlamak amacıyla 2015 yılında Somalili yetkililere sürdürülebilir su kaynakları eğitimi verilmiştir (TİKA, 2015: 56).

Öte yandan, başkent Mogadişu’da kentin ulaşım altyapısının iyileştirilmesine katkı sağlamak amacıyla, iç savaş sırasında tahrip olan şehir içi yollarının iyileştirilmesi ve toplam 34 km uzunluğunda yeni yol yapımı, TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine bu amaçla, TİKA tarafından gerçekleştirilen Mogadişu Havalimanı’nın iyileştirilmesi ve kapasitesinin geliştirilmesi, Somali’nin dış dünyaya açılmasına önemli bir katkı sağlamıştır.⁶⁸ Bunun yanı sıra, 2015 yılında TİKA tarafından yapımı tamamlanan Mogadişu Sivil Havacılık Eğitim Merkezi, Somali’de sivil havacılık sektörünün gelişmesine ve sürdürülebilirliğine imkân sağlamaktır. Somali Sivil Havacılık Genel Müdürü Abdulwahed Omar Sheikh Ahmed’in şu sözleri, TİKA’nın gerçekleştirdiği bu projenin önemini vurgulamaktadır: “TİKA Somali’nin; özellikle de Mogadişu’nun hayata tutunmasını sağladı. [...] Somali halkı bu durumdan son derece mutlu ve TİKA’ya minnet duyuyor.” (TİKA, 2016b: 14)

Ayrıca, deniz ve karayolu ile kıyaslandığında havayolu ulaşımının son derece hızlı ve güvenli olması, Somali’ye yapılan uluslararası yardımların da havayoluyla gerçekleştirilmesini teşvik etmiş; bu sayede yardımların daha hızlı ve güvenli bir şekilde hedefe ulaşması mümkün olmuştur.

Yine TİKA’nın, Somali’deki eğitim kurumlarına yaptığı katkılarla binlerce öğrencinin eğitime erişimine ve eğitim olanaklarının niteliğinin artırılmasına katkı sağladığı görülmektedir. Bu çerçevede başta başkent Mogadişu olmak üzere Hergeisa, Galkayo ve Barbera gibi çeşitli şehirlerdeki eğitim kurumlarına donanım ve tadilat desteği sağlanarak bu kurumların fiziki koşulları iyileştirilmiştir. Eğitime yapılan bu katkı, Türkiye’nin Somali nezdindeki imajına olumlu yansımış; Somali’den Türkiye’ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin sayısı giderek artmıştır. Özellikle, TİKA’nın Somali’ye yardımlarının yoğunlaştığı 2011 ve sonrasında öğrenci sayısındaki ciddi artış, dikkat

⁶⁸ 2016 yılı itibarıyla Mogadişu Havalimanı, günlük 40 ila 60 arasında değişen uçuş sayısı ile yılda ortalama 400.000 yolcuya hizmet vermektedir (TİKA 2016: 15).

çekmektedir. Şu hâlde, TİKA'nın faaliyetleri ile öğrenci sayısının artışında bir paralellik olduğu söylenebilir. Bu anlamda TİKA'nın Somali'deki faaliyetlerinin, Türkiye'nin Somali'yle olan mübadele diplomasisini de destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Öğrenci sayısının 2011'den 2017'ye değin neredeyse 10 kat arttığı düşünüldüğünde, bu artışın sadece TİKA faaliyetleriyle açıklanması pek mümkün görünmemektedir. Buna göre TİKA'nın sosyal altyapıların geliştirilmesi; özellikle de eğitim alanında yaptığı yardımların rolünü de göz ardı etmeden Türkiye'nin Somali politikasına yön veren diğer aktörlerle birlikte değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 19

2006 – 2007 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye'deki Üniversitelerde Kayıtlı Somalili Öğrenci Sayısı

Öğretim yılı	Öğrenci Sayısı
2006-2007	0
2007-2008	2
2008-2009	5
2009-2010	11
2010-2011	10
2011-2012	252
2012-2013	459
2013-2014	638
2014-2015	915
2015-2016	1383
2016-2017	1735
2017-2018	2310

Kaynak: istatistik.yok.gov.tr (19.06.2018); osym.gov.tr (02.09.2018)

Bunun yanı sıra Somali halkına meslekî eğitimlerin verilmesi ve böylece üretim sektörlerinin geliştirilmesi amacıyla, çeşitli meslek edindirme kursları açılmış ve meslek okulları kurulmuştur. Bunlar içinde en bilineni ve belki de en önemlisi, Mogadişu Tarım Okuludur. 2013 yılında TİKA ve İHH İnsanî Yardım Vakfı ortaklığında kurulan tarım okulunda, Somalili çiftçilere çeşitli meslekî eğitimler verilmiş; eğitim sonrasında gerekli tarımsal araç-gereçler ve tohumlar çiftçilere hibe edilmiştir. Yine bu tarım okulu sayesinde Somali'de ilk kez sera kurulmuş; damla sulama ve teknik arıcılık gibi modern

tarım yöntemleri ilk kez uygulanmıştır. 2015 yılı itibariyle Zenzem Üniversitesi bünyesinde Ziraat Fakültesi'ne dönüştürülen tarım okulu sayesinde, topraklarının yüzde 15'i tarıma elverişli olan ve yalnızca yüzde 2'lik bir kısmında tarım yapılan Somali'nin öncelikli olarak tarımsal anlamda kendi kendine yeten bir ülke konumuna gelmesi hedeflenmiştir (TİKA, 2016b: 25).

Özetleyecek olursak; Somali genelinde yaşanan insanî kriz sonrasında Türkiye'nin başta insanî yardımları ve sonrasında TİKA tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımları, iç savaş ve açlık sorunu sebebiyle çökmüş durumdaki eğitim, sağlık, ulaşım gibi idarî ve sosyal altyapı alanlarının iyileştirilmesine ciddi oranda katkıda bulunmuştur.⁶⁹ Yapılan yardımların başta zikrettiğimiz Somali'nin acil ihtiyaçlarına cevap verilmesi, alt yapının yeniden imarı ve Somali halkı için gelir sağlayıcı imkânların oluşturulması olmak üzere üç alana yoğunlaştığı ve buna göre ortaya konan dış politika hedefleriyle gerçekleştirilen yardım faaliyetlerinin uyumlu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin Somali politikasıyla uyumlu olarak başta belirlenen politika hedeflerini gerçekleştirme noktasında TİKA'nın önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Gerek Somali'nin yeniden yapılanması sürecine sağladığı katkı gerekse kalkınmayı hedefleyen proje ve faaliyetleriyle TİKA, Türk kamu diplomasisinin dış politikadaki destekleyici rolünü ortaya koymuş görünmektedir.

Eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlarda sunulan yardımlar ve çeşitli meslek edindirme faaliyetleri, Türkiye'nin Somali nezdindeki imajına da olumlu katkılar sunmuştur. Bu katkı, yukarıda değindiğimiz gibi gerek Somalili yöneticilerin Türkiye'ye dair dile getirdiklerinde; gerekse Türkiye'deki Somalili öğrencilerin sayısının giderek artmasında görülebilir. Türkiye'nin bu imajının ekonomiye yansımalarının da olumlu olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Somali'ye yönelik ihracatı, ikili ilişkilerin ivme kazandığı 2011 yılından önce neredeyse yok denecek kadar az iken zamanla katlanarak artmış ve 2017 yılı itibariyle 140 milyon doları aşmıştır. Fakat bu artışın ağırlıklı olarak ihracata dayanması, Türkiye açısından olumlu görülse de Somali'nin ihracatı artırıcı yönde ekonomik gelişmesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. İlerleyen yıllarda hem ithalat

⁶⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmut'un "Başka hiçbir kalkınma kurumunun TİKA kadar Somali'yi etkilemediğini söyleyebilirim." (*Sabah*, 25.01.2015) şeklindeki cümlesi, TİKA'nın sağladığı yardımların Somali için önemini vurgulamaktadır.

hem de ihracat kalemlerinin artışıyla dış ticaret hacminin artması, TİKA'nın faaliyetlerinde başarı sağlandığının göstergesi olabilir.

TİKA'nın da sağladığı yardımların katkısıyla günümüzdeki yapısına kavuşan Somali'de devletin yeniden yapılanması süreci halen devam etmektedir. Bu sebeple TİKA'nın Somali'deki faaliyetleri, hem Somali'nin yeniden yapılanma sürecine katkının sağlanması hem de Türkiye'nin Somali nezdindeki olumlu imajının sürdürülebilmesi ve Türkiye – Somali ikili ilişkilerinin daha da geliştirilebilmesi için önem taşımaktadır.

Tablo 20
2007 – 2017 Arasında Türkiye'nin Somali'ye İhracatı ve Somali'den
İthalatı (milyon dolar)

	İhracat	İthalat
2007	2,3	1,8
2008	8,4	1,4
2009	3,5	0,1
2010	4,8	1,3
2011	39,5	2,4
2012	43,7	1,1
2013	58,3	1
2014	62,1	1,5
2015	71	1,3
2016	115,8	2,1
2017	142,9	1

Kaynak: www.tuik.gov.tr (19.06.2018)

3.4.4. Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika'da TİKA

Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı, 2011 yılında TİKA'nın yeniden yapılanması sürecinde ilk defa oluşturulan bir birimdir. Bu daire başkanlığının kurulması, TİKA'nın faaliyetlerinin küresel bir boyut kazanmakta olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim bu tarihten itibaren 2015 yılına değin, -daha önce faaliyette bulunulan Afganistan, Pakistan ve Moğolistan hariç tutulduğunda- Güney Asya ve Pasifik'te Bangladeş, Myanmar ve Filipinler'de; Latin Amerika'da Kolombiya ve Meksika'da TİKA yardım faaliyetlerine başlamış ve PKO'lar açmıştır. 2011 öncesi Ortadoğu bölgesi içinde değerlendirilen Afganistan, Pakistan ve Orta Asya içinde değerlendirilen Moğolistan örnekleri bir yana bırakıldığında TİKA'nın

özellikle Latin Amerika ve Pasifik ülkelerinde faaliyetlere başlaması, Türk dış yardımlarının küresel bir boyut kazandığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel güç olmanın yanında küresel aktör de olduğu yönündeki söylemi destekler niteliktedir.

Tarihsel arka planına bakıldığında, Türkiye'nin Latin Amerika ile ilişkilerini geliştirme yolundaki ilk ciddi adımı 1998 yılında hazırlanan *Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı* ile atıldığı söylenebilir. Bu plan, 2006 yılında güncellenmiş ve aynı yıl, Türkiye'de *Latin Amerika ve Karayipler Yılı* olarak ilan edilmiştir. Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı, genel hatlarıyla siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini içermektedir. Bunun yanı sıra TİKA vasıtasıyla gerçekleştirilen kalkınma yardımları ve insanî yardımlarla bölge ülkeleriyle dayanışmanın sağlanması ve bu sayede Türkiye'nin bölgedeki görünürlüğü'nün artırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda 2012 – 2017 arası dönemde eğitim, sağlık, acil ve insanî yardımlar, tarım ve hayvancılık gibi geniş bir yelpazede yaklaşık 130 proje ve yardım faaliyeti kapsamında toplam 11 milyon dolar civarında yardım yapılmıştır (www.mfa.gov.tr, 24.10.2018).

Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının, Dışişleri Bakanlığı'nın *Asya-Pasifik Bölgesine Açılım Politikası* çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Buna göre Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde, bölgenin giderek artan ekonomik ve siyasi önemine bağlı olarak bölgeyle güçlü ekonomik ve siyasi ilişkiler kurması hedefleri ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, 2012 – 2017 yılları arasında Myanmar, Brunei, Kamboçya ve Laos'ta büyükelçilikler açmış; bölgedeki mevcut büyükelçilik sayısını 15'e çıkartmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, Filipinler'deki Moro Müslümanları ve Myanmar'daki Rohingya Müslümanları gibi bölgedeki Müslüman azınlıkların sorunlarıyla da yakından ilgilenmektedir. Özellikle, Myanmar'daki Müslümanlara yönelik soykırım hareketleri sonrasında göç etmek durumunda kalan Rohingyalılara, uzun süren diplomatik temaslardan sonra TİKA vasıtasıyla acil ve insanî yardımlarda bulunulmuştur (www.mfa.gov.tr, 24.10.2018).

Son yıllarda Türkiye, en az gelişmiş ülkelerin⁷⁰ sürdürülebilir kalkınma ve büyüme hedeflerini desteklemek amacıyla TİKA vasıtasıyla kalkınma yardımlarında

⁷⁰ En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ), Birleşmiş Milletlerin 1971'de yaptığı bir tanımlamadır. Bu tanımlamaya giren ülkelerin kalkınma süreçlerinde yapısal nedenlerden kaynaklanan temel güçlükleri

bulunmaktadır. Bu ülkeler içerisinde sayılan ve Asya-Pasifik bölgesinde yer alan Bangladeş ve Myanmar'da TİKA'nın PKO'ları bulunmaktadır. TİKA buradaki PKO'lar vasıtasıyla içerisinde en az gelişmiş ülkeler listesinde olan Kamboçya ve Laos'un da bulunduğu bölgedeki diğer ülkelerde de yardım faaliyetleri sürdürmektedir. Bu faaliyetlerle, Türkiye'nin bölgedeki görünürlüğü'nün artırılması ve bölge ile ilişkilerine katkı sağlanması hedeflenmektedir (www.mfa.gov.tr, 24.10.2018).

3.4.4.1. Bölgede Örnek Ülke: Bangladeş'te TİKA

Bu başlık altında, öncelikle Bangladeş hakkında genel bir bilgi verilecek; ardından Türkiye'nin Bangladeş politikasına kısaca değinilecek ve son olarak TİKA'nın Bangladeş'teki faaliyetleri değerlendirilecektir.

3.4.4.1.1. Bangladeş Hakkında Genel Bilgi

Günümüzde Bangladeş'in de içinde bulunduğu Bengal Bölgesi, 1947 yılına kadar İngiliz sömürgesi altında yer almıştır. Bu tarihten itibaren Doğu Bengal olarak ifade edilen bugünkü Bangladeş, Pakistan'ın doğu vilayeti haline gelmiştir. Ancak Doğu ve Batı Pakistan arasındaki siyasi anlaşmazlık neticesinde çıkan ve yaklaşık 9 ay süren iç savaş sonucu Doğu Pakistan, 16 Aralık 1971'de Bangladeş Halk Cumhuriyeti ismiyle bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat iç savaşa müdahil olan Hindistan, savaşın ardından 1973 yılına kadar Bangladeş'i işgal altında tutmuştur. Hindistan işgalinin sona ermesinin ardından Bangladeş'teki yeni yönetim, Pakistan'ın İslamî kimliğinin aksine Bangladeş'te sosyalist ve laik bir yönetim kurmuştur.

Günümüzde parlamenter sistemle yönetilen Bangladeş, 160 milyonu aşkın nüfusuyla Güney Asya'nın üçüncü; dünyanın sekizinci en kalabalık ülkesidir. En az gelişmiş ülkeler listesinde yer alan Bangladeş, eğitim, sağlık vb. pek çok altyapısal alanda eksiklikleri olan bir ülkedir. Buna ek olarak, özellikle Myanmar'dan gelen göçmenler dolayısıyla ülke, ciddi bir göçmen kriziyle karşı karşıyadır.

mevcuttur. BM, uluslararası toplumun bu ülkelere özel bir yaklaşım göstermesini ve karşılık beklemeksizin destek vermesini öngören bir program izlemektedir (www.mfa.gov.tr, 25.12.2018).

3.4.4.1.2. Türkiye'nin Bangladeş Politikası

Türkiye, Bangladeş'in bağımsızlık savaşını Pakistan'ın iç sorunu olarak görmüş; sorunun barışçıl yollardan çözülmesini istemiştir. Savaş süresince de Pakistan Hükumetine açıktan destek vermiş; hatta askerî yardımda dahi bulunmuştur (Milliyet, 1971). Bangladeş'in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye, diğer Müslüman ülkeler gibi uzunca bir süre Bangladeş'in bağımsızlığını tanımamıştır. 22 Şubat 1974'te Pakistan'daki İslam Konferansı Örgütü Zirvesine Bangladeş'in de katılmasıyla birlikte Pakistan ve ardından Türkiye, bu ülkeyi tanımış; karşılıklı büyükelçilikler açılmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye – Bangladeş ilişkileri, gelişerek devam etmiştir (www.mfa.gov.tr, 24.10.2018).

Ancak, 2010 yılında Bangladeş'te kurulan *Savaş Suçları Mahkemesi*, Türkiye – Bangladeş ilişkilerinde soğukluğa sebep olmuştur. En başından beri Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılmasını istemeyen ve birlik için çalışmalar yapan Cemaat-i İslami Hareketi, Bangladeş'in bağımsızlığının ardından ülkede varlığını devam ettirmekle birlikte siyasî baskılara ve engellemelere maruz kalmaya başlamıştır. Kurulan bu mahkemenin kararlarıyla Cemaat-i İslami'nin bazı eski liderlerinin idama mahkûm edilmesine Türkiye tepki göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin idamların durdurulması yönündeki talebini içişlerine müdahale olarak gören Bangladeş ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Ardından, üç ay süreyle, iki ülke büyükelçilerini geri çekmiştir. Fakat bu soğukluk dönemi, gelişmekte olan ilişkilerin genel seyrini uzun süre etkilememiştir.

3.4.4.1.3. Kamu Diplomasisi Bağlamında TİKA'nın Bangladeş'teki Faaliyetleri

TİKA'nın Bangladeş'e yönelik faaliyetleri, 1993 yılında imzalanan *Teknik İş Birliği Anlaşması*'na dayanmasına (TİKA, 2017: 21) rağmen ilk yardım faaliyeti, 2012 yılında *Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi* kapsamında gerçekleşmiştir. Proje ile Bangladeşli 50 polis, Türkiye'de meslekî eğitimler almıştır (TİKA, 2012: 359). Bu tarihten itibaren Bangladeş'te faaliyette bulunan TİKA'nın ülkeye ayırdığı bütçe, oldukça kısıtlı görünmektedir. En az gelişmiş ülkeler içinde yer almasına rağmen TİKA'nın Bangladeş'e ayırdığı bütçenin son derece az olması, Türkiye'nin dış politika tercihlerinin daha önce üzerinde durulan diğer bölgelere ağırlık vermesiyle ilgilidir. Türkiye'nin, Balkanlar, Orta Asya, Ortadoğu gibi coğrafi ya da kültürel ve tarihsel olarak kendisine daha yakın gördüğü bölgelere ağırlık veren bir kamu diplomasisi yürüttüğü söylenebilir. Bu sebeple hem genelde Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Bölgesinin hem

de özelde Bangladeş'in TİKA bütçesinden aldığı pay oldukça kısıtlı olmaktadır. Fakat yine de TİKA'nın bu bölgelerde faaliyetlerini sürdürmesi, Türkiye'nin küresel bir aktör olma yönündeki politikası ile uyumludur.

En az gelişmiş ülkeler arasındaki Bangladeş'te temel sağlık hizmetlerine erişim, ülkenin en önemli sorunlarından birisidir (www.mfa.gov.tr, 25.12.2018). Bu durumu göz önüne alan TİKA'nın Bangladeş'teki faaliyetleri, çoğunlukla sağlık alanında yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede 2013 – 2015 yılları arasında TİKA, Bangladeş'in çeşitli bölgelerindeki köylerde toplam 31 sağlık ocağı açmıştır; başkent Dakka'da bulunan ve ülkenin en büyük hastanesi olan Dakka Tıp Koleji Araştırma Hastanesi'ne tıbbi donanım temin edilmiştir. Bunun yanı sıra Shaheed Suhrawardy Hastanesi bünyesinde, kanser hastalarının tedavisi için Türk-Bangladeş Kemoterapi Ünitesi kurulmuştur (TİKA, 2015: 44; TİKA, 2017: 69).

Tablo 21
Yıllara Göre Bangladeş'e Yapılan Yardımların yıllık TİKA Bütçesi
İçindeki Payı (yüzde) ⁷¹

2012	2013	2014	2015	2016	2017
0,09	0,14	0,35	-	-	-

Kaynak: TİKA, 2014: 233.

TİKA'nın Bangladeş'teki bir diğer yardım kalemini eğitim alanında yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Eğitim alanındaki yardımlar içerisinde üretim sektörlerinin geliştirilmesi amacıyla yapılan meslekî eğitim faaliyetleri de zikredilebilir. Bu yardımlardan ilki, önemli bir liman ve ticaret şehri olan Chittagong'da, gemicilik ve sınai dikiş alanında meslekî eğitimler veren *ABC Türkiye-Bangladeş Teknik Okulu*'nun malzeme ve makine ihtiyaçları karşılanarak okulun eğitime hazır hale getirilmesidir (TİKA, 2013: 222). Tekstil ürünlerinin ülkenin en büyük ihracat kalemlerinden birisi olduğu düşünüldüğünde, bu okul sayesinde kursiyerlerin işgücüne katılımlarına sağlanan katkı daha iyi anlaşılabilir. Bunun yanı sıra Bangladeş genelindeki kimi yetimhane ve

⁷¹ 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır.

okulların tadilatının yapılması ve okul taşıtı, bilgisayar laboratuvarı gibi gerekli donanımlarının sağlanması da yine eğitim yardımları içerisinde değerlendirilebilir.

TİKA'nın Bangladeş'e yönelik yardımlarında acil ve insanî yardımların da önemli bir payı bulunmaktadır. Bu çerçevede TİKA tarafından Bangladeş'e sığınan Arakanlı mültecilere verilen destekten bahsedilebilir. Birleşmiş Milletler tarafından resmi olarak tanınmayan ve Bangladeş'in Cox's Bazar şehrinde bulunan Leda Mülteci Kampı'nda ve çevresinde yaşayan toplam 3000 aileye gıda yardımı yapılmıştır. Dağıtılan 75 ton gıda paketi ile yaklaşık 24 bin insanın acil gıda ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlanmıştır (TİKA, 2015: 225). Ayrıca 2017 yılı Ağustos ayında meydana gelen selde zarar gören köylere 50.000 kişinin faydalandığı toplam 300 tonluk gıda yardımı yapılmıştır (TİKA, 2017: 114).

Son olarak, Profesyoneller Üniversitesi bünyesinde Türkçe öğretimi ve Türk kültürünün tanıtılması amacıyla kurulan *Mustafa Kemal Atatürk Lisan Dershanesi* de kültürel işbirliği ve iletişimin geliştirilmesine yönelik faaliyetler içerisinde değerlendirilebilir (TİKA, 2014: 234).

Bu projeler ile en az gelişmiş ülkeler içerisinde yer alan Bangladeş'in mevcut sosyal altyapılarının güçlendirilmesi ve insan kaynaklarının yetiştirilmesine destek olunarak kalkınmalarına katkı sağlanması ve bu katkı neticesinde Türkiye – Bangladeş ilişkilerinin de gelişmesine zemin hazırlanması hedeflenmektedir. Fakat bu katkının boyutları, gerçekleştirilen faaliyetler ve TİKA bütçesinden ayrılan pay dikkate alındığında oldukça sınırlı görünmektedir. Ancak yine de gelişen ilişkilerin bir göstergesi olarak Türkiye – Bangladeş dış ticaret hacminin genel olarak istikrar gösterdiğini ve yükseköğretim için Türkiye'yi tercih eden Bangladeşli öğrencilerin sayısının TİKA'nın ülkedeki faaliyetlerine başladığı 2012 yılından bu yana, önceki yıllara nazaran daha yüksek sayıda ve sürekli arttığını belirtmekte yarar vardır. Şu hâlde denilebilir ki TİKA'nın faaliyetleri, Bangladeş'ten gelen öğrenci sayısını dolaylı yoldan etkilemektedir. Buna göre Bangladeş nezdinde kamu diplomasisi araçlarının etkin bir görünüme sahip olmadığı ve dolayısıyla ikili ilişkilerde etkin bir konumda yer almadığı söylenebilir.

Tablo 22
2006 – 2017 Arasında Türkiye’nin Bangladeş’e İhracatı ve Bangladeş’ten
İthalatı (milyon dolar)

	İhracat	İthalat
2006	132	895
2007	214	766
2008	195	1004
2009	148	1028
2010	199	995
2011	263	881
2012	294	737
2013	506	273
2014	492	238
2015	581	288
2016	717	414
2017	294	737

Kaynak: www.tuik.gov.tr (01.08.2018)

Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, TİKA’nın Türkiye’nin Bangladeş’le ilişkilerine katkısı sınırlı görünmektedir. Fakat sınırlı da olsa sağlanan bu katkı gerek artan ticaret hacmi gerekse Türkiye’ye gelen yükseköğretim öğrenci sayısı göz önüne alındığında ikili ilişkilere olumlu yansımış görünmektedir.

Tablo 23

**2006 – 2007 ve 2017 – 2018 Öğretim Yılları Arasında Türkiye’deki Üniversitelerde
Kayıtlı Bangladeşli Öğrenci Sayısı**

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı
2006-2007	22
2007-2008	23
2008-2009	26
2009-2010	34
2010-2011	38
2011-2012	47
2012-2013	90
2013-2014	153
2014-2015	255
2015-2016	342
2016-2017	410
2017-2018	512

Kaynak: istatistik.yok.gov.tr (01.08.2018); osym.gov.tr (02.09.2018)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Denilebilir ki TİKA, diğer tüm kamu diplomasisi kurumları gibi Türkiye'nin yumuşak gücüne katkı sunmayı; fakat bunu kamu diplomasisinin uygulama yöntemlerinden olan dış yardımlar vasıtasıyla gerçekleştirmeyi amaçlayan bir kurumdur. Bu noktada kamu diplomasisinin üç boyutu olan toplumdan hedef topluma, hükûmetten hedef hükûmete ve hükûmetten hedef topluma şeklindeki faaliyetlerden, resmî bir kurum olması dolayısıyla TİKA'nın gerçekleştirdiği faaliyetlerin çoğunlukla hükûmetten hedef topluma ve hükûmetten hedef hükûmete doğru bir kamu diplomasisi faaliyeti olduğu söylenebilir. TİKA'nın faaliyetlerinin hedef ülke hükûmetlerinden ziyade hedef ülke toplumları üzerindeki etkisinin daha görünür olduğu düşünüldüğünde, bu ilişkiyi çoğunlukla hükûmetten hedef topluma şeklinde yorumlamak da mümkün görünmektedir.

Türkiye'nin yumuşak gücüne katkı sağlamayı amaçlayan TİKA'yı üç ana bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, TİKA'nın kuruluş süreci ve geçirdiği kurumsal dönüşümlerdir. Bu noktada, öncelikle Türkiye'nin öteden beri var olagelen yumuşak güç potansiyeli ve dünyadaki diğer resmî yardım kuruluşlarından örnekler göz önüne alınarak TİKA'nın kuruluşunda geç kalındığı bir sonuç olarak ifade edilebilir. TİKA'nın kuruluşundan sonraki süreçte, 1999 yılına değin kurumsal yapıda bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Fakat TİKA'nın 1999'da Başbakanlığa bağlanmasından başlayarak 2000'li yıllar boyunca gerek yapılan mevzuat değişiklikleriyle gerekse kurumun organlarının ve yurt dışı teşkilatının genişlemesi yoluyla kurumsallaşma anlamında ciddi adımların atıldığı söylenebilir. Özellikle 2011 yılındaki yeniden yapılanma, bu anlamda önemli görünmektedir. Fakat, Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesiyle Başbakanlığın kaldırılması, TİKA'nın Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanması sonucunu doğurmuştur. Yeni dönemde TİKA'nın bu bakanlık çatısı altında faaliyetlerinin nasıl şekilleneceği şimdilik öngörülememektedir.

İkinci değerlendirme, TİKA'nın faaliyetlerindeki hem sayısal artış hem de sektörel çeşitliliğin artması bağlamında yapılabilir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte, TİKA'nın yurt dışındaki ofis sayısının ve gerçekleştirdiği proje ve yardım faaliyetlerinin gözle görünür şekilde arttığı bilinmektedir. Ofis sayısındaki ve yardım faaliyetlerindeki bu artış, TİKA'nın kamu diplomasisi alanında önem verilen bir kurum olarak görüldüğü şeklinde

yorumlanabilir. Hatta, TİKA'nın Dışışleri Bakanlığı'ndan sonra en yaygın yurt dışı teşkilatına sahip kurum olması, TİKA'nın dış politikadaki yerini belirlemek açısından anlamlı görünmektedir. Ayrıca yardımların hibe şeklinde nakdî olarak yapılmasına son verilerek belirli sektörel alanlarda ve proje tabanlı olarak gerçekleştirilmesi, yardımların ilk elden ve etkin şekilde hedefine ulaşması açısından önemli bir adım olmuştur. Buna ek olarak, yurt dışındaki kültür varlıklarının korunması ve yaşatılması amacıyla bu varlıkların restorasyon işinin TİKA'ya verilmesinin, faaliyette bulunan ülkelerle ortak tarihî ve kültürel mirasın canlandırılması ve yaşatılması ve bu sayede ikili ilişkilerin geliştirilmesi noktasında Türkiye'nin kamu diplomasisine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Üçüncü değerlendirme, TİKA'nın faaliyetlerinin Türk dış politikasına etkileri üzerine olmalıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki yardımların dış politikaya etkisi, yukarıda değinilen TİKA'nın kurumsal dönüşümünden ve faaliyetlerindeki genişlemeden bağımsız değildir. Nitekim TİKA'nın dış politikaya bir etkisinden bahsedebiliyorsak şüphesiz ki bu, onun artan bütçesiyle, kurumsal kapasitesiyle ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin genişleyen coğrafyasıyla mümkün olabilmektedir. Dış politikaya etki konusunda, aslında TİKA'nın doğrudan ölçülebilir ve belirgin bir etkisinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Nitekim TİKA, -daha önce de belirttiğimiz üzere- ne Türkiye'nin başat dış politika yapımcısıdır ne de tek kamu diplomasisi kurumudur. Gerek hükûmetin ya da günümüzde artık Cumhurbaşkanının genel siyaseti; gerekse Dışışleri Bakanlığı'nın yürüttüğü dış politika, hem TİKA'nın faaliyetlerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır hem de yürütülen bu dış politika, TİKA tarafından desteklenmektedir. TİKA'nın faaliyetlerinin hedef toplum ve yöneticileri nezdinde Türkiye'nin imajına sağladığı katkı, Türkiye'nin söz konusu ülkeye yönelik dış politikasına ya da -Somali örneğinde görüldüğü üzere- Türkiye'nin o ülkedeki varlığına meşruiyet sağlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde denilebilir ki TİKA, Türkiye'nin imajına sağladığı katkının yanı sıra Türk dış politikasında tamamlayıcı/destekleyici ve meşrulaştırıcı bir etkiye de sahiptir.

TİKA'nın sunduğu bu etkinin boyutu, onun yardımlarının doğru bir şekilde, doğru zamanda ve doğru hedefe yapılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu açıdan yardımda bulunan ülkenin/bölgenin kendi iç dinamikleri, yardımların şekillenmesinde önemli bir rol

oyunmaktadır. Buna göre bir ülkenin/bölgenin, varsa ilk önce acil ve insanî ihtiyaçlarına yönelik yardımlar gerçekleştirilmelidir. Bu yardımlar, çoğunlukla çeşitli yardım kuruluşları vasıtasıyla gerçekleştiriliyor olsa da Myanmar örneğinde olduğu gibi bu tür yardım kuruluşlarının girişine izin verilmeyen durumlarda diplomatik imkânlar zorlanarak veya Somali örneğinde olduğu gibi sivil yardım kuruluşlarıyla işbirliği içinde ve koordineli hareket edilerek TİKA vasıtasıyla da gerçekleştirilebilmektedir. İlk bakışta bu tür acil ve insanî yardımların kalkınma yardımlarıyla ilişkisini kurmak zor görünse de bu yardımların kalkınma yardımlarına temel teşkil edeceği ve ancak bu yardımlardan sonra kalkınma yardımlarının önem ve anlam kazanabileceği göz ardı edilmemelidir.

TİKA'nın sağladığı kalkınma yardımlarının da birbiriyle bağlantılı üç temel alana yoğunlaştığı şeklinde bir başka sonuçtan bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi, devletin kurumsal kapasitesini artırmayı ve toplumun genel refah seviyesini yükseltmeyi hedefleyen sosyal altyapı alanlarındaki yardımlardır. İkincisi, ekonomik kalkınmayı amaçlayan ve çoğunlukla işsizliğin azaltılması veya işgücü veriminin artırılması maksadıyla gerçekleştirilen ekonomik altyapıların iyileştirilmesine yönelik yardımlardır. Üçüncüsü, kültürel etkileşimin artırılması ya da ortak kültürel mirasın korunması maksadıyla yapılan yardımlardır. Kalkınma yardımları yapılırken, mümkün olduğunca bu üç alanda yukarıda bahsedilen sıranın izlenmesi, yardımların etkin ve verimli olmasını sağlamaktadır. Söz gelimi bir okulun ya da sağlık merkezi olmayan bir yerde ortak kültürel mirasa ait bir yapının restore edilmesi, hedef toplum nezdinde çok da anlamlı bir faaliyet olmayacaktır. TİKA'nın faaliyetleri incelendiğinde de genel olarak bu sıranın gözetildiği söylenebilir. Fakat bunun bir ilke haline getirilmesi daha olumlu sonuçlar doğurabilir.

Ayrıca, yapılan yardımların hedef ülke/bölge ile ikili ilişkilerin yanı sıra bir takım küresel hedefler çerçevesinde değerlendirilmesi de mümkündür. Bu noktada *Binyıl Kalkınma Hedefleri* ya da *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri* gibi küresel çapta çeşitli sorunların çözümüne katkı sağlamayı hedefleyen yardımların da hem hedef ülke/bölge ile olan ikili ilişkilere katkı sağladığı hem de Türkiye'nin küresel çapta imajına olumlu yansıdığı söylenebilir. Bölgesel bazda ve bu çalışmada ele alınan örnek ülkeler özelinde değerlendirildiğinde, TİKA yardımlarının da yukarıda bahsettiğimiz hem bölge ile ilişkilere meşruiyet sağlayan hem de küresel çapta Türkiye'nin imajına olumlu katkı

sağlayan bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. TİKA'nın kuruluşundan itibaren Orta Asya ve Kafkasya'ya; bölgedeki bunalımın sona ermesinin ardından Balkanlar'a ve Ortadoğu'yla ilişkilerin düzeltilmesi ve Afrika açılımı politikalarının ardından Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik yardımları yine, bu minval üzere değerlendirilebilir.

TİKA'nın gerçekleştirdiği yardım faaliyetlerini yalnızca Türkiye'nin uluslararası imajına yaptığı katkı ile açıklamak, yetersiz olacaktır. Bunun yanı sıra, örnek ülke incelemelerinde görüldüğü üzere faaliyette bulunulan ülkeler ile dış ticaretin gelişmesi, bu ülkelerden yükseköğretim için Türkiye'ye gelen öğrenci sayısının artması gibi nicel veriler, TİKA'nın faaliyette bulunduğu ülke ile Türkiye arasında ikili ilişkilerin gelişmesine sağladığı katkıyı göstermesi açısından önemlidir.

Son tahlilde TİKA, Türkiye'nin küresel çapta imajına olumlu katkı sağlayan, kamu diplomasisi çerçevesinde özellikle dış yardım faaliyetlerini koordine eden ve faaliyette bulunulan ülkelerle ikili ilişkilerin gelişmesine önemli katkı yapan kamu diplomasisinin bir kurumu olarak Türk dış politikasında önemli konuma sahip bir kamu kurumu olarak görülebilir.

Kurumun kamu diplomasisi yönünün güçlendirilmesi adına, çeşitli önerilerin getirilmesi de mümkün görünmektedir. İlk olarak, TİKA'nın yardım faaliyetlerinin hedef toplumun ihtiyacına göre belirli bir hiyerarşik sıra gözetilerek gerçekleştirilmesi yerinde olabilir. Söz gelimi, eğitim ya da temel sağlık hizmetlerinin verilmesinde dahi güçlük yaşanan bölgelerde herhangi bir kültür varlığının restorasyonunun yapılması, hedef toplum için çok anlamlı olmayacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yardım faaliyetlerinde önceliğin sosyal altyapıların geliştirilmesine verilmesi; ardından ekonomik altyapılar ve üretim sektörleri ve kültürel işbirliği şeklinde bir sıranın gözetilmesi, yardımların etkinliği ve verimliliği açısından önemli olabilir. Bununla birlikte, bir ülkede yürütülen faaliyetlerin sadece ülkenin belirli bir bölgesiyle sınırlı kalmaması; ülke sathına yaygınlaştırılması yine etkinlik ve verimlilik açısından faydalı olabilir. Söz gelimi TİKA'nın Sırbistan'daki faaliyetlerinin Sancak Bölgesine yoğunlaşması, Türkiye'nin kendi düşüncelerini, ideallerini ve kültürünü ülke genelinde etkili olacak şekilde aktaramaması anlamına gelecektir. Böylesi bir durumun, TİKA'nın kamu diplomasisindeki rolünü zedeleyebileceği söylenebilir.

Ayrıca, kamu diplomasisinde temel yaklaşımlardan birisi olan uluslararası yayının TİKA nezdinde güçlendirilmesi, TİKA'nın Türk kamu diplomasisine katkısını artırabilir. Örneğin, bir ülkede TİKA'nın gerçekleştirdiği faaliyetlerin yerel dilde broşürler oluşturularak yerel halka tanıtılmasının; yerel veya ulusal düzeyde yayın yapan televizyon kanallarının veya İnternet sitelerinin TİKA'nın faaliyetlerini haberleştirmesi ve tanıtması için girişimlerde bulunulmasının, TİKA'nın ve dolayısıyla Türkiye'nin imajına olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ateş, D. (2014). Uluslararası Sistem. Kardaş ve Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 419-430.
- Aydın, M. (2010). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. Oran (Ed.). *Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980 – 2001* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 366-439.
- Aydın, M. (2013). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. Oran (Ed.). *Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3: 2001 – 2012* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 463-531.
- Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Balcı, A. (2014). Stratejik Derinlik'te Kemalizm ile Hesaplaşmak. Köse T. vd. (Ed.). *Stratejik Zihniyet* içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 221-234.
- Barlas, M. (2000). *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Cemal, H. (2010). *Türkiye'nin Asker Sorunu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Cull, N. J. (2008). Public Diplomacy: Taxonomies and Histories. N. C. Cull vd. (Ed.). *Public Diplomacy in a Changing World* içinde. Philadelphia: Sage Publishing, 31-54.
- Cull, N. J. (2009). Public Diplomacy Before Gullion: the Evolution of a Phrase. Snow N. ve Taylor P. M. (Ed.). *Handbook of Public Diplomacy* içinde. New York: Routledge, 1-20.
- Çalış, Ş. (2001). Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası. Çalış Ş. vd. (Ed.). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* içinde. Ankara: Liberte Yayınları, 5-21.
- Çolakoğlu, S. (2014). Diplomasi. A. Balcı ve Ş. Kardaş (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 367-376.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Doğan, S. (2016). Türkiye'nin Geniş Orta Asya Coğrafyasına Yönelik İnsani Diplomasi ve Dış Yardım Faaliyetleri: Afganistan Örneği. E. Akıllı (Ed.). *Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar* içinde. Ankara: Nobel Yayınları, 378-401.
- Duman, M. Z. (2010). *Türkiye'de Liberal Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.

- Ekinci, M. U. (2014). *Sırbistan Siyasetini Anlama Klavuzu*. Ankara: SETA Yayınları.
- Ekşi, M. (2014). *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Enginün, İ. ve Z. Kerman. (2007). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA. *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde. M. Şahin ve S. Çevik (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 241-262.
- Erhan, Ç. (2009). Türkiye, Ortadoğu'da ABD Ne İstediye Yaptı. *Mülakatlarla Türk Dış Politikası* içinde. H. Özdal vd. (Ed.). Ankara: USAK Yayınları, 49-67.
- Ergun, A. (2007). Türkiye – Azerbaycan İlişkileri. *Türkiye'nin Avrasya Macerası* içinde. M. Aydın (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 241-268.
- Fırat, M. ve Ö. Kürkçüoğlu. (2010). Ortadoğu'yla İlişkiler. Oran (Ed.). *Kurtuluş Savaşı'ndan Bu Güne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980 – 2001* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 551-586.
- Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Hayden, C. (2012). *The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Context*, New York: Lexington Books.
- Kadercan, B. (2014). Güç. Kardaş, Ş. ve A. Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 311-324.
- Kalaycı, R. ve S. M. Koca. (2015). İnsani Yardımların Türkiye Dış Politikasına Artan Etkisi: AFAD Örneği. M. Şahin ve B. S. Çevik (Ed.). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 155-184.
- Kalın, İ. (2010). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. A. R. Usul (Ed.). *Yükselen Değer Türkiye* içinde. İstanbul: Mavi Ofset, 49-66.
- Kissinger, H. (2002). *Diplomasi*. Çev.: İbrahim Kurt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leonard, M., S. Stead, ve C. Smewing. (2002). *Public Diplomacy*. London: The Foreign Policy Center Press.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi, C. I.*, B. Oran ve Ü. Oskay (çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Nicolson, H. (1970). *Diplomasi*. Çev.: Mete Engin. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç*. Çev. R. İ. Aydın, Ankara: Elips Kitap
- Nye, J. S. (2008). "Public Diplomacy and Soft Power." N. C. Cull vd. (Ed.). *Public Diplomacy in a Changing World* içinde. Philadelphia: Sage Publishing, 94–109
- Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- Onuf, N. G. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Caroline Press.
- Özkan, M. (2014). *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınları.
- Seib, P. (2009). Conclusion: The Task for Policy Makers. P. Seib (Ed.) *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting U.S. Foreign Policy* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 239-246.
- Sever, M. ve C. Dizdar. (1993). 2. *Cumhuriyet Tartışmaları*. Ankara: Şahin Matbaası.
- Sharp, P. (2005). Revolutionary States, Outlaw Regimes and the Techniques of Public Diplomacy. Melissen J. (Ed.). *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 106-123.
- Snow, N. Ve P. Taylor. (2009). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York ve Londra: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tuch, H. N. (1990). *Communicating With the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: Macmillian.
- Uzgel, İ. (2010). Balkanlar'la İlişkiler. Oran (Ed.). *Kurtuluş Savaşı'ndan Bu Güne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980 – 2001* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 481-523.
- Uzgel, İ. (2010). Türk Dış Politikasında Bölgesel Güç İllüzyonu. Dinçer ve diğerleri (Ed.). *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası* içinde. Ankara: USAK Yayınları, 61-66.
- Ünal Erzen, M. (2012). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.

Ürer, L. (2004). Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Dış Politikası. M. Metinsoy ve M. Eroğlu (Ed.). *Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi* içinde. İstanbul: Donkişot Yayınları, 5-21.

Waltz, K. (2010). *Theory of International Politics*. Illinois: Waveland Press.

Zarakol A. (2011). *After Defeat: How the East Learned to Live with the East*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zürcher E. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Akça, H., Esengün, K. (2004). Dış Yardımlar: Algılanışı, Nedenleri ve Sonuçları. *Standart*, 43.509, 82-88.
- Aliu, M. M. (2015). Zorunlu Göç Perspektifinden “1938’de Türkiye Yugoslavya Nüfus Mübadelesi” Üzerine Bir İnceleme. *Balkan Araştırmaları Dergisi*. 6.2, 29-44.
- Bingöl, O. (2013). Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*. 7.13, 81-106.
- Cem, İ. (2002). Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of the New Millennium. *Turkish Policy Quarterly*. 1.1, 1-6.
- Dedeiç-Kırbaç, A. (2013). Boşnakların Türkiye’ye Göçleri. *Akademik Bakış Dergisi*. 35, 1-19.
- Erol, M. S. ve E. Ozan. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Gazi Akademik Bakış*. 4.8, 13-38.
- Holsti, K. J. (1964), “The Concept of Power in the Study of International Relations,” *Background*, 7.4, 179-194.
- Huntington, S. P. (1966). Siyasal Gelişme Ve Siyasal Bozulma. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 22.1, 55-107.
- Kabasakal, Ö. (2002). Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmasında TİKA’nın Rolü. *DTM Dergisi*, Türk Dünyası Özel Sayısı, 12-18.
- Kulaklıkaya, M. (2011). Kalkınma Yardımlarında Dünyadaki Son Trendler ve TİKA. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*. 31, 14-29.
- Özal, T. (1992). Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır. *Türkiye Günlüğü*, 19, 1-5.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63.3, 113-144.
- Sander, O. (1982). Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 37.3, 105-124.
- Sazak, O., Woods, A. ve Wheeler, T. (2015). *Türkiye ve Somali: Yardımların Barışa Hizmet Etmesi*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.
- Vergin, N. (1992). Tasfiye mi Tashih mi. *Türkiye Günlüğü*. 1992.20, 8-9.
- Yavuz, M. H. (1998). Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi. *Liberal Düşünce*.13, 22-38.
- Yeşiltaş, M. (2014). Stratejik Derinlik’in Jeopolitik Tahayyülü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. 1,1, 25-56.

Diğer Yayınlar

90/755 Sayılı Kararname Uyarınca Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılacak Teknik Yardımlarla İlgili Faaliyetlerin Yürütülmesine İlişkin Esaslar. (1995, 19 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 22498). Erişim Adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4112&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

Akçay, E. (2011). Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Atmaca, T. (2004). Teknik Yardım Projelerinin Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: TİKA.

Ayittey, G. B. N. (1994). The Somalia Crisis: Time for an African Solution, *Cato Policy Analysis*, 205. <https://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa205.pdf> (20.04.2018)

Aynte, A. (2012). ‘Turkey’s Increasing Role in Somalia: An Emerging Donor?’ Al Jazeera Centre for Studies Report.

Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 15 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30479). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf>

Bakır, Z. Z. (2018). İnsani Diplomasi. *Araştırma 61*. İstanbul: İNSAMER.

Barutçu, A. (1974), Teknik Yardımın Politika, Uygulama ve Değerlendirilmesi, *Uzmanlık Tezi*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Büyük Türkçe Sözlük, (2014) “Kamu Diplomasisi”, www.tdk.gov.tr. (04.04.1992)

Davutoğlu, A. (04.12.2009). Yeni Osmanlılar Sözü İyi Niyetli Değil. *Sabah*. Erişim adresi: http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/yeni_osmanlilar_sozu_iyi_niyetli_degil (20.09.2017)

Dışişleri Bakanlığı. (2013). *Dışişleri Bakanı Davutoğlu Londra’da Düzenlenen Somali Konferansı’na Katıldı*. <http://www.mfa.gov.tr> (30 Nisan 2018)

Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi Başkanlığının Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik. (2010, 27 Ağustos). *Resmi Gazete* (Sayı: 28038). Erişim adresi: <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/Mevzuat/4-akademi.pdf>

Dışişleri Bakanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun. (2010, 7 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 27640). Erişim adresi: <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/mevzuat-2013.pdf>

ec.europa.eu/programmes/erasmus

Ekonomik, Kültürel, Eğitim Ve Teknik İşbirliği Başkanlığı Kurulması, 206 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinin Değiştirilmesi Ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellere Bir İlave Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1992, 27 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 21124). Erişim Adresi: <http://www.basarmevzuat.com/dustur/khk/5/3755/a/khk480.htm>

Global Humanitarian Assistance Report 2013. (2013). <http://devinit.org/wp-content/uploads/2013/07/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2013.pdf>
GHA 2013, 5 (11.06.2018).

Gültekin, H. (2015). Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Kavramı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi SBE.

Hazar, N. (2012). Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra. *ORSAM Rapor No: 124*. Ankara: ORSAM.

istatistik.yok.gov.tr

Kalın, İ. (27 Mart 2010). Kamu Diplomasisi İçin Mola. *Sabah*, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ibrahim_kalin/2010/03/27/kamu_diplomasisi_icin_mola (20.09.2017)

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü. (2010, 30 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 27478). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100130-19.htm>

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Vizyon ve Misyon. <https://kdk.gov.tr/faaliyetler/vizyon-misyon/8> (10.12.2017)

Kınıklıoğlu, S. “The Need for Public Diplomacy”, *Hürriyet Daily News*. (23 Ağustos 2005). <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=the-need-for-public-diplomacy-2005-08-23> (22.12. 2017).

Kurtuluş, B. (2014). 21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansıması, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

Küçükbayrak, İ. (2010). Uluslararası İlişkilerde Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar: ABD ve Türkiye Örneği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Mahmat, K. (2016). 10 Yılın Hasılası: Filistin’de TİKA Proje ve Faaliyetleri (2005-2015). *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 11-20.

Mahmud, H. Ş. (25.01.2015) Türkiye’nin Somali’deki Rolü Zor Zamanlarda Bir Dayanışma Modeli. *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/25/turkiyenin-somalideki-rolu-zor-zamanlarda-bir-dayanisma-modeli> (15.06.2018)

Milliyet, *Pakistan'a Cephane Yollayacağız*. (14.12.1971)

Sabah, (25 Ocak 2015). Türkiye'nin Somali'deki Rolü Zor Zamanlarda Bir Dayanışma Modeli. s. 18.

Şener B. (2014). *Dış Politikada Yumuşak Güç Olgusu*. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/2014/02/10/7423/dis-politikada-yumusak-guc-olgusu> (08.04.2018)

Tol, G. (2015). *The Rise of Turkish Foreign Aid*. <http://www.mei.edu/content/article/rise-turkish-foreign-aid> (03.04.2018)

Türbedar, E. (2010). Türkiye Sırbistan İkili İlişkileri. *TEPAV Değerlendirme Notu*. <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313961r4592> (24.09.2018)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2004). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2005). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2006). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2007). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2008). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2009). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2010). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2011). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2012). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2013). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2014). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2015). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2016a). *Faaliyet Raporu*. Ankara.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2016b). *Somali*. [Broşür]

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2017a). *Faaliyet Raporu*. Ankara

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2017b). *Sırbistan*. [Broşür]

Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 2 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 28103). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102-1.htm>

Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği: Genel Özellikleri Ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı. <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>
(11.03.2018)

Wheeler, T., Sazak, O., Woods, A. (2015). *Turkey and Somalia: Making Aid Work for Peace*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.

www.aa.com.tr

www.fulbright.org.tr

www.tepav.org.tr

www.tika.gov.tr

www.trthaber.com

www.tuicakademi.org

www.tuik.gov.tr

www.turk-pa.org

www.un.org.tr

www.yee.org.tr

www.ytb.gov.tr

Yunus Emre Vakfı Kanunu. (2007, 18 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 26526). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-3.htm>

Yurt Dışındaki Kültür Varlıklarımızın Restorasyonu. (2008, 6 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 26928). Erişim adresi: <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/yazdir?E8AE3DA54573C1D52F11E93970F19097>

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun. (2010, 3 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 27544). Erişim Adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf>

ÖZGEÇMİŞ

Ensar Kıvrak, 1992 yılında Ankara’da doğdu. 2010 yılında başladığı Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden 2015 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde araştırma görevlisidir.

